

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

**I.KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ:
DEĞİŞEN KONJONKTÜRÜN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA
ETKİLERİ**

Taylan DOĞAN

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

ANKARA 2009

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “I. Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri; Değişen Konjonktürün Türk Dış Politikasına Etkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

.... / .... / ....

Taylan DOĞAN

H.Ü.
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

Üye : Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU (Danışman)

Üye : Doç. Dr. Fatma ACUN

Üye : Doç. Dr. Yunus KOÇ

Üye : Doç. Dr. Ayten Sezer ARIĞ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../.....

Prof. Dr. Mustafa Yılmaz
Enstitü Müdürü

ÖZET

Çalışmamızda, geçmişten günümüze Irak'ın genel bir profili çizilerek, Türkiye-Irak ilişkilerinin tarihsel boyutu incelenmeye çalışılmış; I. Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bölgesel konjonktürün iki ülke arasındaki ilişkilere ne denli etkisi olduğuna değinilerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin son dönemde yaşadığı temel güvenlik sorunlarının, otoriteden yoksun Kuzey Irak bölgesinden kaynaklandığına ilişkin tespitler aktarılmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Irak topraklarının Osmanlı Devleti egemenliğinden çıkmasından, I. Körfez Savaşı'na kadar Türkiye-Irak ilişkileri incelenmiştir. İki ülkenin geçmiş dönemlerden itibaren yaşadığı temel sorunlara değinilerek, I. Körfez Savaşı öncesi durumun analizi yapılmıştır.

İkinci bölümde, I. Körfez Savaşı'nın sebepleri, savaş esnasında yaşanan gelişmeler ve savaş sonrası ortaya çıkan sorunlar incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, I. Körfez Savaşı sonrasında bölgenin genel durumu, Kuzey Irak'ta otorite boşluğunun ortaya çıkması nedeniyle Kürt grupların güçlenip özerkleşmesi süreci, Türkiye'nin son dönemde yaşadığı en önemli sorun olan PKK terörünün tarihsel arka planı ile savaş sonrası bölgesel konjonktürün bu sorunun kronikleşmesindeki rolü irdelenmiş, II. Körfez Savaşı ve Irak'ın işgali ile ilgili bir değerlendirme yapılarak Irak'taki son durum ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak; I. Körfez Savaşı'ndan sonra değişen bölgesel konjonktür nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti ile Irak arasındaki ilişkiler belirgin bir biçimde değişmiş, 36. paralelin kuzeyinin uçuşa yasak bölge olarak ilan edilmesiyle Kuzey Irak'ta otorite boşluğu ortaya çıkmış, bu gelişme ise, Türkiye'nin PKK terörü ile etkin mücadelesinde büyük sorunlara sebep olmuştur. Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren Kürt gruplar bölgesel dengede yeni politik aktörler olarak ortaya çıkmışlar, Irak topraklarında özerk bir bölgesel Kürt yönetiminin ortaya çıkması, Türkiye'nin Irak ile yaşadığı sorunları daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

ABSTRACT

In this study, we try to study the historical background of the relations between Turkey and Iraq after summarizing the overall profile of Iraq. The basic security problems that Republic of Turkey recently deals with in Iraq border grow out of the area of Northern Iraq highlighting effects of modifying regional conjuncture on the relations between two countries.

This study contains three main sections.

In the first section, the relationship between Turkey and Iraq was studied focusing on the period of the sovereignty of the Ottoman Empire on Iraq and the I. Gulf War. Basically, we try to analyze the situation before the I. Gulf War.

In the second section, the basic reasons of the I. Gulf War, the acts during the war and the regional problems after the war were analyzed.

In the three section, the general situation of the region after the I. Gulf War, the achieving of autonomy period of the Kurdish groups in Iraq were abstracted. The historical review of PKK terrorist organization that the basic security problem of Republic of Turkey was analyzed specifying the recent situation in Iraq.

Consequently, the relations between Turkey and Iraq have changed after the I. Gulf War because of the modifying regional conjuncture. After the I. Gulf War, the north of 36 th latitude were separated from Iraq under the pretext of the Kurdish Groups in northern Iraq. Then, Turkey faced difficulties the prevention of terrorist acts of PKK. The Kurdish Groups in northern Iraq became regional political actors after the I. Gulf War. Therefore, the relation between Turkey and Iraq was prevented from the change of the regional conjuncture.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖNSÖZ.....	vi
KISATMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAK DEVLETİ’NİN KURULUŞUNDAN I. KÖRFEZ SAVAŞINA TÜRKİYE-İRAK İLİŞKİLERİ: GENEL BİR BAKIŞ.....	7
1. Irak Devletinin Kurulması ve İngiliz Manda Yönetimi.....	7
a. İngiltere’nin Musul’u İşgali.....	7
b. Osmanlı Devleti’nin Geliştirmeye Çalıştığı Musul Savunması:.....	9
c. Lozan Görüşmeleri.....	12
d. Türkiye-İrak İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Musul Sorunu.....	13
e. İngiliz Manda Yönetimi Döneminde Irak Türkmenleri.....	21
2. Irak Krallığı Döneminde Türkiye-İrak İlişkileri: Sadabat Paktı ve Bölge Dengelerine Etkileri.....	23
a. 1932-1945 Yılları Arasında Türkiye-İrak İlişkileri.....	23
b. Irak Krallığı Döneminde Irak’taki Kürt İsyanlarının Türkiye-İrak İlişkilerine Etkisi.....	26
c. Irak Krallığı Döneminde Türkmenler.....	27
3. 1958-1991 Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri ve Türkmenler.....	29
4. Türkiye-İrak İlişkilerinde Belirleyici Bir Faktör: Su Sorunu.....	40
a. Uluslararası Hukuk Açısından Su Sorunu.....	40
b. Türkiye’nin Dicle ve Fırat Sularının Kullanımına Yönelik Bölge Ülkeleri ile İmzaladığı Antlaşmalar.....	43
c. Dicle-Fırat Havzası Hidropolitigi.....	45

d. Türkiye'nin Su Politikası ve Çözüm Önerileri.....	49
e. Irak'ın Su Politikası ve Çözüm Önerileri.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

I. KÖRFEZ SAVAŞI VE BÖLGE DENGELERİNE ETKİLERİ.....	54
1. Birinci Körfez Savaşı Öncesi Bölgesel Konjonktür.....	54
a. İran-İrak Savaşı (1980-1988) ve Bölge Devletlerinin Dış Politikalarına Etkileri.....	54
b. İran-İrak Savaşı'nda Türkiye'nin Arabuluculuk Çabaları.....	61
c. İran-İrak Savaşı'ndan Sonra Irak Ordusunun Kuzey Irak'a Yönelik Operasyonu.....	63
2. I. Körfez Savaşı (17 Ocak 1991-3 Mart 1991): Irak'ın Kuveyt'i İşgali.....	65
3. I. Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin Irak ile İlişkileri.....	68
a. Türkiye'nin Savaş Döneminde Irak ile İlişkileri.....	68
b. Sığınmacılar Sorunu ve Türkiye (1990-1991).....	71
c. Müttefik Kuvvetlerin Huzur Operasyonları ve Çekiç Güç.....	73
d. I. Körfez Savaşı ve Sonrasında Türkmenler.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I.KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ VE PKK FAKTÖRÜ.....	79
1. I. Körfez Savaşı Sonrası Bölgesel Konjonktür.....	79
a. Savaş Sonrası Irak'ın Durumu ve Koalisyon Kuvvetlerinin Tutumları.....	79
b. Türkiye'nin Savaş Sonrası Dönemde Irak'a Yönelik İzlediği Politika ve ABD Faktörü.....	81
c. Kuzey Irak'ta Otorite Boşluğunun Ortaya Çıkması ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta Bir Bölgesel Aktör Olarak Varlık Gösterme Çabaları.....	83
d. I. Körfez Savaşı'nın Türkiye Açısından Sonuçları.....	96

e. I. Körfez Savaşı Sonrası Yükselen Yeni Değerler: KDP ve KYB'nin Bölge Dengelerine Etkileri.....	99
2. PKK: Kuzey Irak'taki Otorite Boşluğu'nun Türkiye'ye Yansımaları.....	112
a. PKK Öncesi Türkiye'nin Genel Durumu.....	112
b. PKK'nın Ortaya Çıkması: Apocular Dönemi'nden Kürdistan Devrimcilerine.....	112
c. Kürdistan İşçi Partisi (PKK)'nin Kuruluşu.....	113
d. 12 Eylül İhtilali: PKK'nın Yurt Dışına Çıkışı.....	114
e. PKK'nın Silahlı Eylemlere Başlaması: Şemdinli ve Eruh Baskınları.....	118
f. Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası'nda Değişimin Nedeni: Değişen Bölgesel Konjonktür.....	124
3. II. Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali: Genel Bir Değerlendirme.....	125
a. Irak'ın İşgali.....	125
b. Irak'ta Son Durum.....	126
SONUÇ.....	131
BİBLİYOGRAFYA.....	135
EKLER.....	144

ÖNSÖZ

II. Dünya Savaşının bitimiyle birlikte başlayan soğuk savaş, tüm dünyada olduğu gibi, Ortadoğu'da da köklü değişikliklere neden olmuştur. Soğuk savaşın başlamasıyla iki kutuplu bir uluslar arası politik yapı ortaya çıkmış, devletler ya NATO'ya katılmış yada Varşova Paktı'nın etkisinde kalarak komünist blokta yerlerini almışlardır. Bu iki baskın yapıya direnebilen devletler ise bağlantısızlar adıyla bilinen grubu oluşturmuş, ne var ki, bu grubun üyesi devletler de ABD veya SSCB'nin etkisinden kurtulamamıştır.

Irak, resmi anlamda kurulduğu 1932 yılından beri çok çeşitli aşamalardan geçmiş, önceleri İngiltere etkisinde bir krallık iken, 1958 yılında askerlerin yaptığı bir ihtilal ile İngiliz etkisi ortadan kalkmış, sonraları Baas Partisi'ne mensup subayların iktidara gelmesiyle SSCB'nin etkisine girmiştir. Saddam Hüseyin'in 1979'da iktidarı ele geçirmesi ise Irak için bir dönüm noktasıdır.

Yeni bir dünya düzenine doğru sürüklendiğimiz şu günlerde Ortadoğu Bölgesi ve bilhassa Irak, gerek yeraltı kaynakları gerekse Amerika'nın önleyici saldırı doktrininin bir sonucu idari yapısında meydana gelen değişmelerle Türkiye'nin ve dünyanın önde gelen güçlerinin ilgisini; tarihin her döneminde olduğu gibi bugünlerde de üzerinde toplamayı başarabilmiştir.

Türkiye, Ortadoğu bölgesi içinde yer alan bir ülke olmasından ziyade, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyu bölgede hüküm sürmesinden kaynaklanan tarihî sorumluluk ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının dışında kalan Türk unsurlarının varlığı gibi sebeplerden dolayı, bölge ve bölgenin sorunlarıyla yakından ilgilenme ve çözümün bir parçası olma amacındadır. Bu bakımdan Ortadoğu bölgesinin bir parçası olan Irak'ın ve özellikle Kuzey Irak'ın, Türkiye için taşıdığı coğrafi, tarihî ve etnik özelliklerinden dolayı ayrı bir önem gösterdiği söylenebilir.

Dünya gündeminde önemli bir yer işgal eden Kuzey Irak bölgesinin, Türk devleti ve milleti ile olan tarihî ve etnik bağlarının vurgulanması bir zorunluluk olarak görülmektedir. Zaten yaklaşık bin yıldır Türk nüfusunun yaşadığı ve yönettiği bir bölgenin sorunlarını geçmişindeki gerçekler göz önünde bulundurulmadan çözmek de mümkün değildir.

Bu çalışmada, Irak ve özellikle Kuzey Irak bölgesi ile ilgili olarak yıllarca araştırmalar yapmış, bilim dünyasında görüşleri genel kabul gören, devlet arşivlerindeki belgeleri esas alarak çalışma yapan araştırmacıların çalışmaları ve dönemin devlet adamlarının hatıratları ile tarafsız olarak kabul edilen süreli yayınlardaki görüşler, saptamalar ve çözümlenmelerden yararlanılmıştır. Konu ile ilgili yapılan araştırmalarda, Türkiye-İrak ilişkileri ile ilgili bazı çalışmaların ise belirli siyasal altyapıları olduğu, yani belirli doktrinsel görüşlere hizmet ettiği sonucuna ulaşmakta pek zorluk çekilmemiştir.

Araştırmacılar için gerçekte ne olduğunu ortaya çıkarmak, bugünün imkânlarıyla bile gerçekleştirilmesi zor bir hedeftir. İşte bu çalışmada bu amaç esas alınmakla birlikte, II. Körfez Savaşı ile ortaya çıkan yeni konjonktürel gelişmeler devam etmekte olduğundan, çalışma II. Körfez Savaşı'na kadar olan dönemi kapsamaktadır. Araştırmanın başından itibaren sansasyonel ve yönlendirmeci makalelerden, kitaplardan, analizlerden uzak durulmaya çalışılmış, bilimsel bir altyapı üzerine şekillenen, kurgusal bir düzlemde cereyan etmeyen ve fakat devlet doktrinleriyle de sınırlandırılmayacak kadar dinamik bir görüş ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tabiidir ki bir araştırmacının asıl amacı da olanı olduğu gibi yansıtmak ve bunu ortaya koyarken çeşitli görüşlerden yararlanmaktır. Ancak bu çizgiyi korumak uğruna amacı olmayan ve tarihsel gerçeklerden uzak bir araştırma ortaya koymak, kanımızca araştırma yapılan konuya yapılmış en büyük ihanet olacaktır.

Dolayısıyla çalışma süresince, Türkiye Cumhuriyeti'nin Irak'a yönelik dış politikasında değişen öncelikleri ortaya koymakta bir sakınca görülmemiştir. Bu durum, çalışmanın temel noktasını teşkil etmiştir.

Çalışmam süresince bana desteğini esirgemeyen ve engin tecrübeleri ile çalışmalarına ışık tutan saygıdeğer tez danışmanım, sayın Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU'na, beni yüksek lisans eğitimi almaya teşvik edenlerden biri olan değerli hocam, sayın Prof. Dr. Mustafa YILMAZ'a, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün değerli Öğretim Görevlilerine ve idari personeline, hayatımın her döneminde yanımda olan annem Menekşe DOĞAN'a ve nihayet sabrı ile bu çalışmamda bana büyük katkısı olan eşim Nurcan DOĞAN'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı
BAAS	: Arap Diriliş Sosyalist Partisi
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMM	: Büyük Millet Meclisi
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
C.	: Cilt
CENTO	: Merkezi Antlaşma Örgütü
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: ABD gizli servisi
çev.	: Çeviren
ERNK	: Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IKDP	: Irak Kürdistan Demokrat Partisi
ILA	: Uluslar arası Hukuk Örgütü

IMTP	: Irak Milli Türkmen Partisi
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
IÜİH	: Irak Ulusal İslami Hareketi
İKDP	: İran Kürdistan Demokrat Partisi
KADEK	: Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KD	: Kürdistan Devrimcileri
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KKP	: Kürdistan Komünist Partisi
KONGRA-GEL	: Kürdistan Halk Kongresi
KUK	: Kürdistan Ulusal Kurtuluşları
KSP	: Kürdistan Sosyalist Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MC	: Milletler Cemiyeti
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MOSSAD	: İsrail Gizli Servisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NGO	: Yardım Amaçlı Sivil Toplum Kuruluşları
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PAK	: Kürdistan Özgürlük Partisi

s.	: sayfa
S.	: Sayı
SEİA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler(i) Birliği
STÖ	: Sivil Toplum Örgütü
TASAM	: Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESAV	: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TMMOB	: Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Eski dönem coğrafya bilimcilerinin Mezopotamya¹ olarak adlandırdığı geniş ve zengin bir coğrafyanın parçası olan bölgenin batısındaki topraklara Irakü'l Arab, bugünkü İran İslam Cumhuriyeti'nin bir kısmını da kapsayan doğu kesimine ise Irakü'l Acem ismi verilmiş; bu topraklar VII. yy.da Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle birlikte Irak olarak anılmaya başlamıştır. Orta Asya ile Akdeniz arasında bir geçiş bölgesi olması sebebiyle de İslam dünyası için de her zaman önemli bir bölge olmuştur.²

İlk İslam uygarlıklarının kurulmasıyla birlikte Emeviler, Abbasiler ve Büveyhoğullarının hâkimiyetinde kalan Irak, 1055 yılında Selçuklu Türklerinin hükümdarı Tuğrul Bey³ tarafından Bağdat'ın ele geçirilmesiyle Türk hâkimiyetine girmiştir. Bölgedeki ilk Türk yerleşimi, 676 yılında Emevilerin Basra'ya yaklaşık 2.000 kişilik bir Türk grubunu getirmesiyle başlamıştır. 1040 yılındaki Dandanakan Savaşı'ndan sonra Irak'a doğru gelmeye başlayan Oğuz Türklerine bağlı boyların sayılarının her geçen gün artması ve 1055 yılında Tuğrul Bey tarafından Bağdat'ın fethi ile birlikte bölgede yaklaşık 900 yıl sürecek Türk egemenliği başlamıştır.⁴

---

¹ Mezopotamya, bugün Irak, doğu Suriye ve Güneydoğu Anadolu'yu kapsayan coğrafi bölgeyi tarif eden bir isimdir. Mezopotamya, eski Yunanca'da "iki nehir arasındaki yer" demektir. Kastedilen iki nehir Fırat ile Dicle'dir, zira bölge bu iki nehrin arasında kalır. Verimli toprakları ve uygun iklim şartları nedeniyle çok eski zamanlardan beri yoğun göçe sahne olmuş Mezopotamya, birçok farklı kültür ve halkın karıştığı bir bölge olmuştur ve bu nedenle de medeni gelişime sahne olmuştur. MÖ. IV. binyılın sonunda bir yazı dili icat etmiştir. Bilinen ilk okuryazar topluluklara ev sahipliği yapmış bölgede birçok medeniyet gelişmiştir ve bu sebeplerden Medeniyetler Beşiği olarak da anılmıştır. Hiçbir zaman Mezopotamya olarak anılan belirli bir siyasi mevcudiyet olmadığı gibi sınırları belirli bir bölge değildir. Basit anlamda Yunan tarihçileri bu bölgeyi anmak için bu ismi anmışlardır...Mezopotamya ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz; Hans J. Nissen, **Ana Hatlarıyla Mezopotamya**, İstanbul, 2004, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

² Mesut Aydın, **Türkiye ve Irak Hududu Meselesi**, Ankara, 2001, ASAM Yayınları, s.2.

³ Geniş bilgi için bkz: Mehmet Altan KÖYMEN, **Tuğrul Bey ve Zamanı**, Ankara, 1976, Kültür Bakanlığı Yayınları Kültür Eserleri: 4.

⁴ Meşkure Y. Börklü, "Lozan Sonrası Irak Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri", **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Güz 2000, s.34.

Türkler, üç dalga halinde Irak topraklarına yerleşmişlerdir. Birinci dalga, Türk askerleri tarafından İslam dininin savunulması amacıyla Bağdat'a bir miktar Türk'ün getirilmesi ile başlamış ve yaklaşık yüz yıl boyunca küçük gruplar halinde göçler şeklinde devam etmiştir. İkinci dalga asıl önemli olan göç dalgasıdır ki bu da Selçuklu ordusuna mensup Oğuz boyundan olan askerlerin Irak'a topluca göçleridir. Tuğrul Bey'in Kuzey Irak'ı fethinden sonra Oğuz Türklerinin önemli bir kısmı bugün Türkmenlerin yaşadığı Musul ve civarını vatan olarak kabul etmişlerdir. Üçüncü dalga ise Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Musul'u, Kanuni Sultan Süleyman'ın da 1534'te Bağdat'ı fethinden sonra yaşanan yerleşmelerdir.⁵

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Musul Sancağı olarak ifade edilen Irak, doğuda İran, kuzeyde Diyarbakır, güneyde Bağdat, batıda Şam, kuzeybatıda ise Halep Sancağı ve Zor sancağı ile çevrelenmiştir. Gerçekte ılıman bir iklime sahip olan Musul bölgesi çeşitli tarım ürünleri ve hayvancılık için gayet uygun özellikler göstermektedir. Bölgeden geçen Dicle, Huser, Gazer, Hezel ve Zap nehri gibi akarsular tarım ve hayvancılık dışında ekonomik hayat üzerinde de olumlu etkiler yapmaktadır. Bundan başka, başta petrol olmak üzere yeraltı kaynaklarının zenginliği bölgenin her daim ilgi odağı olmasına sebep olmuştur. Çaldıran Savaşı'ndan sonra İran'daki Kürt ve Türkmen boylarının egemenlik altına alınmasını sağlamak için dönemin Türk büyüğü İdris-i Bitlisî⁶ Musul bölgesine gönderilmiş ve buradaki beyler taltif yolu ile Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Diğer taraftan Şah İsmail'in Diyarbakır'ı almak için görevlendirdiği Kara Han üzerine gönderilen Karaman Beylerbeyisi Hüsrev Paşa, Koçhisar yakınında yapılan savaşta galip gelerek İran kuvvetlerinin tamamen bölgeden çekilmesini sağlamış, birçok kale ile Sincar ve Urfa'yı Osmanlı topraklarına katmıştır.⁷

⁵ Suphi Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul, 1996, Tarih Araştırmalar ve Dokümantasyonlar Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, s. 82.

⁶ İdris-i Bitlisî ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz: Ahmet Uğur, **İdris-i bitlisi ve şükri-i bitlisi**, Kayseri, 1991, Erciyes Üniversitesi Yayınları.

⁷ Zekerîya Türkmen, **Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922 - 1925)**, Ankara, 2003, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 10-14.

Osmanlı Devleti, bölgeyi ele geçirmesinden sonra Türk nüfusunu arttırmak ve İran-Irak sınırındaki dağlık bölgelerde yaşayan, yarı yerleşik yarı göçebe Kürt aşiretlerinin, Dicle ve Fırat arasındaki El-Cezire bölgesinden ve Fırat'ın batısındaki çöl bölgelerinden gelebilecek göçebe Arap aşiretlerinin saldırılarını önlemek, Musul-Bağdat yolunu güvence altına almak için bu yol üzerinde bulunan şehir ve kasabalara Sünni mezhepli Türkleri yerleştirmişlerdir. Böylece yönetim tamamen Türklerin eline geçmiş, Anadolu'nun ve ticaret yollarının güvenliği sağlanmıştır. Irak'ta olan Türk varlığı Osmanlıların politikası ile üst düzeye ulaşmıştır. Musul ve etrafındaki yerleşim merkezlerinden Telafer ve Reşadiye kazaları ile Erbil ve Kerkük gibi büyük şehirler Türklerin ana yerleşim merkezleri olmuştur. Bu yerleşim merkezleri Irak'taki Türk nüfusunun en kuzey ucunu oluşturan Telafer'den itibaren şerit halinde güneye doğru uzanan Türk sahası, Irak Türklüğünün en büyük şehri ve merkezi olan Kerkük civarında genişleyerek ve Oğuzlardan Bayat boyunu da almak suretiyle Bağdat şehrinin 120 km. doğusunda darlaşarak devam eder ve Türklerden oluşan Bedre kasabasına ve Tursak nahiyesine kadar uzar. Bu uzun şerit aynı zamanda eski İran-Osmanlı hududuna yakın hattır. Bugün için bu şerit doğuda Kürt bölgesi, batıda ve güneyde Araplar ile çevrilmiştir.⁸

Osmanlılar ülkeyi Bağdat, Basra ve Musul olmak üzere 3 ayrı eyalete ayırmış, bu idari bölümlenme, İngilizlerin I. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'ı işgal etmesine kadar devam etmiştir.⁹ Osmanlı Devleti'nin 1914'te Almanya ve Avusturya ile birlikte I. Dünya Savaşı'na girmesinin ardından, İngiltere de Hindistan üzerinden Basra'ya asker göndermiştir. İngiltere'nin bu harekâtı düzenlemesinin ardında iki neden vardır. Birincisi; batıda Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndan geçerek Ruslara yardım edebilmek için Türklere karşı doğuda bir cephe açmak, ikincisi de körfezin üst tarafındaki İngilizlerin petrol gereksinmelerini garanti altına almaktır.¹⁰ Yaşamsal çıkarları için Musul ve çevresindeki petrolü bir fırsat olarak gören İngiltere, bölgede

⁸ Necmettin Esin, "Irak Türkleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1976, s. 1125.

⁹ John Keegan, **Irak Savaşı ve Türkiye**, İstanbul, 2005, Marka Yayınları, s. 13-15.

¹⁰ Keegan, **a.g.e.**, s. 19-21.

bir Kürdistan siyaseti oluşturmadan kolaylıkla Musul'a sahip olamayacağını anlamıştır.¹¹

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonunda, 1918 yılının Ekim ayında, İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamasıyla beraber, Irak tamamen Osmanlı egemenliğinden çıkmıştır. İngilizler, Irak'taki Osmanlı yönetiminin çöküşünü müteakip askeri ve yarı kolonici bir idare şekli benimsemişlerdir. Ne var ki İngiltere, bu uygulamayı geçici olarak düşünüyordu. Araplar arasında Irak'ın tek ve üniter bir devlet olması fikri ağırlık kazanmaya başlamıştı. Oysa bu fikir o dönem ayrı bir siyasi statü talebinde bulunmaya başlayan Kürt gruplar arasında ise kabul görmemiştir. Dönemin önde gelen Kürt lideri Şeyh Mahmut Barzani¹²,nin Mayıs 1919 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesi ile beraber İngilizler, bölgede yeniden otoriter bir idari yapı kurmak zorunda kalmışlardır.¹³

Tuğrul Bey tarafından başlatılan Türk hâkimiyeti 20. yy. başlarına değin sürmüştür. Petrolün dünyaya egemen olmada büyük bir silah olacağını fark eden dönemin batılı güçlerinin Irak'a ilgisi sürekli artmıştır. Bu ilginin gerçek sebebi ise gelecek yıllarda nice savaflara sebep olacak olan dünya toprakları üzerinde egemenlik kurma düşüncesidir. Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdülhamit¹⁴ de bu ilgiyi çok önceleri fark etmiş, 1888 ve 1898 yıllarında yayınladığı iki özel fermanla Musul-Kerkük bölgesini Hazine-i Hassa¹⁵ ilan etmiştir.

II. Abdülhamit döneminde yeniden ön plana çıkan Musul bölgesi, zengin petrol kaynaklarından dolayı, 20. yüzyılın başlarında büyük devletlerin ilgi odağı olmuştur. İngilizler, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla, bölgeyi tamamen ele geçirme

¹¹ Mehmet Kocaoğlu, “*Petrolün Kuzey Irak'ın Oluşumunda Oynadığı Rol*”, **Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı**, Ankara, İlkbahar 1996, ASAM Yayınları, s. 49.

¹² Barzani ailesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Hulusi Turgut, **Barzani Olayı**, İstanbul, 2008, Doğan Kitapçılık.

¹³ Keegan, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁴ Sultan II. Abdülhamit hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Armağan, **Abdülhamit'in Kurtlarla Dansı**, İstanbul, 2006, Ufuk Kitapları; Orhan Koloğlu, **Avrupa Kışkacında Abdülhamit**, İstanbul, 2008, İletişim Yayınları; Mustafa Turan, **II. Abdülhamit Ulu Hakan mı Kızıl Sultan mı?**, İstanbul, 2008, Elit Kültür Yayınları.

¹⁵ Hazine-i Hassa: Padişahın özel mülkü, devletten bağımsız kişisel serveti anlamına gelmektedir.

planlarını uygulamak için uygun bir fırsat yakaladıkları kanaatine varmışlardır. 30 Haziran 1915 tarihinde İngiliz Hükümetine verilen bir raporda “*Osmanlı Devleti’nin parçalanmamasının, İngiliz çıkarları açısından daha uygun olacağı belirtiliyor, ama eğer parçalanacaksa, paylaşımın savaş öncesinde belirlenen etkinlik alanları dikkate alınarak yapılması öneriliyordu. Buna göre İngiliz etkinlik alanı Şam’ın güneyinden başlayıp Zor-Zaho-Revanduz üzerinden İran sınırına ulaşacak hattın güneyini içine almalıydı. Bu sınır belirlenirken, İngiltere’nin Hindistan yolunun güvenliğiyle ilgili stratejik çıkarları, savaş öncesinde kurduğu ticari ilişkileri ve petrol kaynaklarıyla bağlantılı ekonomik çıkarları ve Arap nüfusun denetlenmesiyle bağlantılı siyasi çıkarları ele alınmıştı. Rapora göre paylaşım gerçekleşirse Mezopotamya mutlaka İngiltere’nin olmalıydı*”¹⁶.

1800’lerden beri Ortadoğu’ya ilgisini misyonerlik¹⁷ faaliyetleri şeklinde sürdüren Amerika Birleşik Devletleri ise, 1917 yılında I. Dünya Savaşı’na girmesi ile birlikte Ortadoğu bölgesindeki petrolün ve bu petrol neticesinde elde edilecek ekonomik gücün farkına varmış, bölgesel güç olmaktan ziyade küresel bir güç olma siyasetini izleyerek Ortadoğu petroleri üzerinde nüfuz kurabilmeyi amaçlamıştır. Nitekim ABD’nin, I. ve II. Körfez Savaşları’nı çıkarmasının nedenleri arasında en önemlisi olarak ifade edilebilecek çıkar algılaması; Ortadoğu petrolerinin ABD’ye ulaştırılmasının güvenliğidir.¹⁸

Irak bölgesi sadece doğal kaynaklarıyla değil aynı zamanda demografik yapısıyla da Türkiye’nin bugünlerde karşılaştığı temel sorunlarda önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde Irak’ı, temelde Sünni ve Şii Araplar, Kürtler ve nihayet Türkmenlerin egemenliğinde bir ülke olarak düşünmekle birlikte, bu grupların birbirilerine karşı oranlaması hiçbir zaman sağlıklı bir şekilde yapılamamıştır.¹⁹ Kürtler, II. Körfez Savaşı ile birlikte, yani Saddam

¹⁶ İhsan Şerif Kaymaz, **Musul Sorunu**, İstanbul, 2003, Otopsi Yayınları, s. 49.

¹⁷ ABD’nin misyonerlik faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Ayten Sezer, “*Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl 1999, Sayı: Özel.

¹⁸ Mehmet Kocaoğlu, **Ortadoğu**, Ankara, 1995, Genelkurmay Basımevi, s. 224.

¹⁹ Hasan Yılmaz, “*Kuzey Irak’ta Ortak Yönetimin Geleceği*”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Haziran 2006, Sayı 74, s. 78.

Hüseyin'in devrilmesinden sonra, Irak yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Türkiye için en önemli sorun da işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden itibaren ayrılıkçı Kürt hareketleriyle mücadele etmektedir. Ayrıca Irak'ta yaşayan Türkmen nüfusu da gözardı etmemek gerekir. Bunun sebebi ise bu etnik grubun Türkiye'yi doğal hamisi olarak görmesidir. Ne var ki Türkiye Cumhuriyeti, dış politika kurallarının gereği olarak genellikle komşularının iç işlerine karışmaktan kaçınmış, Kurtuluş Savaşı'nda edindiği tecrübelerle dayanarak emperyalist bir politika izlemeyi uygun bulmamıştır. Dolayısıyla, Irak'ın 1991 Körfez Savaşı'ndan sonraki hukuki ve siyasi durumu Türkiye'nin temel kaygılarının ne kadar gerçekçi olduğunu ortaya koymuştur.

Nitekim I. Körfez Savaşı sonrası yaşanan süreçte Irak egemenliği altında olan ve BM Güvenlik Konseyi Kararı ile de uçuşa yasak bölge ilan edilen 36. paralelin kuzeyinde bir otorite sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun Türkiye'nin kaygılarında ne kadar haklı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aynı dönemde yıllardır pek bir varlık gösteremeyen PKK²⁰ terörü yeniden güç kazanmış, terör eylemlerini o günlere kadar Şam yada Lübnan üzerinden ifa ederken, daha sonraki yıllarda görüleceği üzere Kuzey Irak Bölgesi'ni kullanmaya başlamıştır. Bununla birlikte üçe bölünmüş Irak fikri de yine bu dönemlerde stratejistler tarafından ortaya atılmaya başlamıştır. İşte bu noktadan hareketle Türkiye içindeki bölücü terör faaliyetlerinde artışlar meydana gelmiştir.

---

²⁰ Dünyanın gelmiş geçmiş en kanlı terör örgütleri arasında bulunan PKK (Kürdistan İşçi Partisi, Partiya Karkaren Kurdistan, KADEK, KONGRA-GEL) ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Sami Demirkıran, **PKK, Olaylar, Belgeler, Hatıralar..**, İstanbul, 2008, Kipa Yayınları; Mahir Kaynak ve Ömer Lütfi Mete, **Derin PKK**, İstanbul, 2007, Timaş Yayınları; Aliza Marcus, **Blood and Belief, The PKK and the Kurdish Fight for Independence**, New York, 2007, New York University Press; Sean Anderson and Stephen Seloan, **Historical Dictionary of Terrorism**. New Jersey, 1995, Scarecrow Press; J. Henry Barkey and E.Graham Fuller, **Turkey's Kurdish Question**, Lanham, 1998, Scarecrow Press.

BİRİNCİ BÖLÜM

IRAK DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAN I. KÖRFEZ SAVAŞINA TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ: GENEL BİR BAKIŞ

1. Irak Devletinin Kurulması ve İngiliz Manda Yönetimi

a. İngiltere'nin Musul'u İşgali

İngiltere, 18. yy. sonlarına doğru, ülkesi için en önemli sömürge kaynağı olan Hindistan'ın güvenliğini sağlayabilmek adına, Hindistan yolları üzerinde bulunan Ortadoğu'ya yönelik politikalar oluşturmaya başlamıştır. Bunun sebebi, Ortadoğu'nun Akdeniz'den Hindistan'a giden bölgenin tam ortası ve Basra Körfezi'nden Kızıldeniz'e, tüm deniz ve kara yollarını bir coğrafya üzerinde olmasıdır. İngiltere bu amacına ulaşabilmek için, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Kıbrıs'ın yönetimini 1878 yılında, Mısır'ın yönetimini ise 1880'de ele geçirmiştir. İngilizler, bu bölgedeki zengin petrol yataklarının önemini de kavramalarıyla beraber Hindistan yolu üzerinde bulunan Basra Körfezi'nde küçük bir ada olan Fao Adası'nı işgal ederek, bölgede denetim kurmaya başlamışlardır.²¹

I. Dünya Savaşı'nın başlaması, İngiltere için Ortadoğu bölgesini tamamen ele geçirme fırsatını yaratmıştır. 30 Haziran 1915 tarihinde İngiliz hükümetine verilen bir raporda Osmanlı Devleti'nin parçalanmamasının İngiliz çıkarları açısından daha faydalı olacağı belirtiliyor, ama eğer parçalanacaksa, paylaşımın savaş öncesinde belirlenen etkinlik alanları dikkate alınarak yapılması öneriliyordu. Buna göre, İngiliz etkinlik alanı Şam'ın güneyinden başlayıp Zor-Zaho-Revandiz üzerinden İran sınırına ulaşacak hattın güneyini içine almalıydı. Bu sınır belirlenirken, İngiltere'nin Hindistan yolunun güvenliğiyle ilgili stratejik çıkarları, savaş öncesinde kurduğu

---

²¹ Kaymaz, a.g.e., 48-50.

ticari ilişkileri ve petrol kaynaklarıyla bağlantılı ekonomik çıkarları ve Arap nüfusun denetlenmesi ile bağlantılı siyasi çıkarları dikkate alınmıştır”²²

Bölgenin yerli halkının “cihat”²³ ilan etmiş Halifeye karşı gelerek İngilizlere yardım etmesi, Mezopotamya’yı ele geçirmek için savaş başlar başlamaz Basra’yı ele geçirip Kuzeye doğru ilerlemeye başlayan İngilizlere karşı, Osmanlı Devleti’nin işini zorlaştırmıştır. Osmanlı Devleti aldığı tedbirlerle karşı taarruza geçmiş, 22 Kasım 1915’te İngiliz ordusu yenilmiş, komutanları esir alınmış olmasına rağmen, savaşın sonucunun bu bölgeden alınacak başarılarla bağlı olduğunu gören İngilizler, Arapların da desteği ile 1917’de yaptıkları büyük bir taarruzla Bağdat’ı ele geçirmişlerdir.²⁴

İngiltere’nin emperyalist politikaları neticesinde, savaş süresince ittifak yaptığı devletler tarafından müttefikleri olmasına rağmen her zaman bir tehdit olarak algılanmıştır. İngilizler, savaş sonunda Rusların Doğu Anadolu’yu işgal edeceğini öngörmüşler, Ruslar ile komşu olmaktansa arada tampon vazifesi görecektir güçlü bir devlet yaratmak istemişlerdir. Öngörülen bu devlet Fransa’dır. İngilizler bu sebepten ötürü 16 Mayıs 1916’da Fransa ile imzaladıkları ve savaş sonunda bölgenin taksimini içeren Sykes-Picot Antlaşması²⁵ ile bölgedeki petrol yatakları üzerindeki imtiyazları saklı kalmak kaydıyla Musul’u Fransa’ya bırakmışlardır. Ağustos 1918’de İngiltere’nin Mezopotamya’da “Yol Gösteren Bir Işık” olacağını söyleyen İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour; “*Petrolü hangi sistemle elde edeceğimiz konusu beni ilgilendirmiyor. Tamamen emin olduğum tek gerçek bu petrole mutlak ihtiyacımız olduğudur*” diyerek İngiltere’nin petrol için her şeyi yapabileceğini, akıllarda hiçbir soru işaretine yer bırakmaksızın belli etmiştir. İngilizler bu amaca ulaşmak için 28 Ekim 1918’de Birliklerine Musul’a girme emri vermişler, 30 Ekim 1918’de Mondros

²² Kaymaz, a.g.e., s.49.

²³ Cihat: Allahın kurallarının hakim kılınması adına verilen silahlı veya silahsız mücadeleler bütünü. www.wikipedia.org (04/11/2007)

²⁴ I. Dünya Savaşı ve Cephelemler ile ilgili olarak detaylı bilgi için bkz; Martin Gilbert, **The First World War**, London, 2004, Holt Paperbacks,

²⁵ Sykes-Picot Antlaşması ile ilgili detaylı bilgi için bkz; Celal Çıtak, **Sir Mark Sykes Hayatı ve Ortadoğu’daki İngiliz Politikasının Şekillenmesindeki Rolü**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997.

Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasına rağmen Musul'da hedefledikleri toprakları alıncaya kadar saldırıya devam etmişlerdir.²⁶

Ateşkesin imzalandığı gün itibarıyla Osmanlı Devleti'nin Güney sınırları "Asi Nehri mansabından başlayıp, Antakya ve Katma'nın güneyinden geçerek, Cerablus Köprüsü'nün Güneyi'nde Fırat'a varmakta ve oradan Dehrizor'a inerek Doğu'ya doğru uzanmakta, Musul ve Süleymaniye'yi de içine almak suretiyle İran'a ulaşmakta" idi.²⁷

Ateşkes antlaşmasına rağmen ileri harekâta devam eden İngilizler, Musul'un işgalini 15 Kasım 1918'de tamamlamışlardır. İngilizler ateşkes hükümlerine aykırı olarak Musul'u işgal etmekle kalmamış, aynı zamanda Musul'un Irak'ın bir parçası olduğunu, zor kullanarak da olsa Osmanlı yetkililerine kabul ettirmişler ve bu durum, daha sonraki hukuki ve siyasi gelişmelerin yönünü çizmiş, İngilizlerin Musul meselesinde kazançlı bir yer edinmesini sağlamıştır.²⁸

I. Dünya Savaşı'nı kazanan devletlerin, Mart 1919'da barış şartlarını görüşmek üzere toplandıkları Barış Konferansı'nda, galip devletlerin Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarını paylaşmakta anlaşamamaları ile ABD'nin bu ülkeler arasındaki gizli antlaşmaları tanımaması en önemli gündem maddesini oluşturmuştur.²⁹

b. Osmanlı Devleti'nin Geliştirmeye Çalıştığı Musul Savunması:

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na resmen girmeden önce İngilizlerin Basra Körfezi'nden Irak'ı işgal için Hindistan'da hazırlık yaptıkları yolunda istihbarat alınmaktaydı. Ekim 1914'te, Basra Körfezi'ndeki Abadan petrol tesislerini korumak için Bombay'daki 6. İngiliz Birliği'ne bağlı 16. Piyade Tümeni görevlendirilmişti. İngiltere, Yavuz ve Midilli gemilerinin Sivastopol ve Odesa'yı

²⁶ David Fromkin, **A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East**, New York, 1989, Henry Colt and Co. Press, s. 137-138.

²⁷ Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi, 1918-1926**, İstanbul, 1987, İz Yayıncılık, s.25-27.

²⁸ Öke, **a.g.e.**, s. 27.

²⁹ **aynı yer.**

bombalamasıyla, Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek bahsi geçen birliklerine hareket emri verip Şattularap nehrinin kaynağına yakın bir konumda bulunan Fav Adası'nı işgal etmiştir.³⁰

Bunun üzerine Erkân-ı Harbiye Reisi Enver Paşa, Irak'ta yerli halktan oluşturulacak mücahitlerle İngiliz işgaline karşı mücadele etmek düşüncesiyle Arabistan'da bulunan İbn Suud ve İbnürreşîd'e memurlar ve hediyeler göndermiştir. Basra Mebusu Talip Bey'i de bu işle ilgilenmekle görevlendirmiştir. Fakat gelişmeler Enver Paşa'nın planladığı gibi olmamış, İngilizler 9 Aralık 1914'de Korna'yı da işgal etmişler ve burada bulunan 38. Fırka Kumandanı Albay Suphi Bey ile 45 subay ve 989 er esir düşmüştür. Bunun üzerine Dâhiliye Vekâleti'nde aşiret ve muhacir işlerinden sorumlu Kurmay Binbaşı Süleyman Askeri Bey Irak'a gönderilmiştir. Süleyman Askeri Bey de Enver Paşa gibi İngiliz kuvvetlerine karşı aşiret ve mücahitlerden oluşan birliklerle karşı koyabileceği fikrindeydi. Bu arada İngilizler Irak'taki 6. İngiliz Fırkası'nın gücünü az bulduklarından Mısır'dan 12. İngiliz Fırkası'nı da Irak'a sevk etmişlerdir. Askeri Bey, İngilizlerin Basra'dan atılabileceğine inanarak hazırlıklarını hızlandırmıştır. Askeri Bey, 12-14 Nisan 1915 tarihinde Suaybe Bercisiyye ormanlığı etrafında meydana gelen çarpışmalarda İngilizlerin üstünlük sağlamaları üzerine intihar etmiş, yerine Albay Nureddin Bey tayin edilmiştir. Bu harekâttan sonra Ammare ve Nasiriyye düşmüş, böylece İngilizlere Bağdat yolu da açılmıştır.³¹

Nihayet, Türk Kurtuluş Savaşı devam ederken Büyük Millet Meclisi Musul'un kurtarılması amacıyla Özdemiş Bey'i* ve bazı subayları görevlendirmiştir. İngilizlerle, Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında bir konferans yapılması ihtimaline karşı, Özdemiş Bey'in üzerine aldığı vazifeyi görünürde kendi şahsi teşebbüsü gibi göstermesi de o dönemde uygun bulunmuştur.³² Plana göre Özdemiş Bey, Büyük Millet Meclisi'nden bağımsız hareket eden bir şahıs gibi görünecekti.

³⁰ http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/musul/1b_b12.htm (10.11.2006)

³¹ Osman Ömer Umar, "İngilizlerin Musul'da Özdemiş, Şeyh Mahmud ve Aşiretlere Karşı Politikası", **Askeri Tarih Bülteni**, Şubat 2002, S. 52, Genel Kurmay Basımevi, s. 14.

* Özdemiş Bey hakkında sınırlı bilgi mevcuttur. M. Kemal Öke, İngiliz arşivindeki raporlarda Özdemiş Bey'le ilgili bazı haberlerin arşiv otoritelerince çini mürekkeple karalanarak sansüre uğratıldığını iddia etmektedir. (Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi**, s.86.)

³² Umar, **a.g.m.**, s. 17.

Böylece BMM Hükümeti İngilizlere gerekirse olaylar benim dışımda geliyor, yapabilecek bir şeyim yok diyebileceği gibi, Özdemir Bey'in başarılı olması halinde Musul'da kontrolü her an ele geçirme inisiyatifini elinde bulundurmuş olacaktı.³³

Bu sırada tehlikeyi sezen Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Cox, bölgedeki gelişmeleri belirttiği 1 Şubat 1922 tarihli raporunda “*Özellikle Süleymaniye'den başlamak üzere bütün Musul'daki Türk taraflısı eğilimin yaygınlaştığını, buradaki aşiretlerin Mustafa Kemal ile gizliden gizliye temasları olduğunu söylemiştir. Bu nedenle Güneydoğu Anadolu'da aşiretlerin ayaklandırılmasının doğru olmadığını, aynı şekilde Mustafa Kemal'in de Musul'daki Irak'a karşı hareketlendirebileceğini...*”³⁴ yani durumun İngilizlerin aleyhine hızla gelişmekte olduğunu hükümetine yazarak bildirmiştir. Revandiz'e gitmek üzere 9 Mart 1922'de Ankara'dan hareket eden Özdemir Bey ve kendisine bağlı güçler, aşiretler ile görüşmeler yapmışlar, onlardan topladıkları milisler ve Fransız ordusundan kaçmış Tunuslu ve Cezayirli erlerle, toplam 100 kişilik bir müfreze kurarak, 22 Haziran'da Revandiz'e varmışlardır. Özdemir Bey'in Revandiz'e gelişi İngilizleri telaşlandırmış, ancak Tunuslu, Cezayirli ve Suriyeli Araplar, daha fazla maaş alacaklarını öğrendiklerinden, Revandiz'e gelir gelmez taraf değiştirerek İngiliz kuvvetlerine katılmışlardır. Bunların kaçışları çevredeki aşiretlerin güvenini sarsmış olmasına rağmen, bölgede bulunan ve birbiriyle kavgalı birçok aşiret yine de Özdemir Bey'e katılmıştır. Özdemir Bey, Türk hükümetine ve kendi emellerine karşı olan aşiretleri, çeşitli siyasi ve idari yollarla ikna için çaba sarfetmiş, hatta kendisine katılma konusunda karşı olan aşiretlere güç kullanmaktan çekinmemiştir.³⁵ Özdemir Bey ve kendisine bağlı güçler, kendilerine katılan aşiretler ve bir kısım vatansızlardan oluşan milis kuvvetleri ile 31 Ağustos 1922'de, İngilizlere karşı saldırıya geçmiş ve Derbent Muharebesi'nde İngilizleri tam bir yenilgiye uğratmıştır.³⁶

³³ Turan Silleli, **Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri**, İstanbul, 2005, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s. 56.

³⁴ Mim Kemal Öke, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926**, Ankara, 1992, İlke Yayınevi, s. 183.

³⁵ Öke, **Belgelerle Türk-İngiliz...**, s. 183.

³⁶ Silleli, **a.g.e.**, s. 57.

Türklerin başarılarından rahatsız olan dönemin Irak Kralı Faysal, barışçı bir çözüm bulunmadığı takdirde, Anadolu'yu emperyalist düşman güçlerin işgalinden kurtaran Mustafa Kemal ve Arkadaşları'nın Irak'a yönelik bir saldırı düzenleyeceğinden çekiniyordu. Nitekim Ekim sonuna doğru Türkler'le aşiretler, Musul hududundan Irak içlerine doğru akınlar düzenlemeye başlamışlar, İngilizler bu kuvvetlere karşı havadan yaptıkları taarruzlarla karşı koymaya çalışmışlarsa da, başarılı olamamışlardı. İngiliz Dışişleri'nin bu konuyla ilgili görüşü ise oldukça düşündürücü olmuştur; Musul Meselesi bir çözüme bağlanmadan İngiltere'nin bu duruma ne ekonomik ne de askeri açıdan fazla dayanamayacağı yönünde bir öngörü gelişmiştir.³⁷

c. Lozan Görüşmeleri

Lozan Konferansı için BMM'ye çağrı yapıldığı gün, BMM milletvekilleri tarafından 28 Ekim 1922 tarihinde Bakanlar Kurulu'na ve Dışişleri Bakanlığı'na Misak-ı Milli'nin hudutlarını çizen bir mazbata sunulmuş ve mazbatada “*Musul, Süleymaniye, Kerkük, Türkiye'nin ayrılmaz parçalarından olup Misak-ı Milli gereğince egemenliğimiz altına alınacağı şüphesiz olduğundan hududun buna göre düzeltilmesi zorunludur...*”³⁸ hususları ifade edilmiştir. Lozan Konferansı öncesinde alınan bu karar, Lozan Barış Kurulu'na verilen direktifin de temelini oluşturmuştur.

Resmi kayıtlara göre, İsmet İnönü başkanlığındaki Türk heyeti Lozan'a kısa bir talimatla gitmiştir. Tek tek vekillerin imzasını taşıyan ve aslı Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü başlıklı kâğıda yazılmış bulunan be talimat Misak-ı Milli'nin biraz genişletilmiş gibidir. Acele ile kaleme alınan 25-30 satırlık bu talimatta Musul ile ilgili şu hükme yer verilmiştir: “*2. Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek, konferansta başka bir durum ortaya çıkarsa Hükümetten talimat alınacak*”³⁹

³⁷ Silileli, a.g.e., s.57.

³⁸ Şerafettin Yamaner, **Misak-ı Milli ve Musul Sorunu**, İstanbul, 2000, Harp Akademileri Yayınları, s. 20.

³⁹ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları I, (1922-1923)**, Ankara, 1994, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 14.

Ankara'nın ilk talimatına göre; "Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek" ama farklı bir durum ortaya çıkarsa Ankara'ya danışılacaktır. Ne var ki, Ankara'da hazırlanan bu talimatın Lozan'da yetersiz kaldığı çok çabuk anlaşılmıştır.⁴⁰ İşin içine girince ve hele gayet hazırlıklı karşı tarafla (İtilaf Devletleri) müzakereler başlayınca birçok sorun günyüzüne çıkmıştır. Dolayısıyla İsmet Paşa, yeni yeni talimat istemek, sık sık Ankara'ya danışmak zorunda kalmıştır.⁴¹

İsmet İnönü, 1987 yılında yayınlanan hatıralarında Lozan görüşmeleri esnasında Musul ile ilgili yapılan görüşmelerle ilgili olarak şu sözleri söylemiştir; *"Irak hududunun tespiti, birçok münakaşalar yapıldığı halde mümkün olmadı, bu yüzden konferansı ve sulhu tehlikeye sokmama düşüncesiyle Lozan antlaşmasının 3. maddesi çerçevesinde 9 ay içinde İngiltere ile Türkiye bir uzlaşmaya varamazlar ise, Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin devreye sokulması kararlaştırıldı. Hudutlar meselesinde, Musul'un Türkiye ile İngiltere arasında sulhtan sonraki on iki ay içinde halledileceğini, anlaşma olmadığı takdirde Milletler Cemiyeti'ne başvurmayı kabul etmiştik..."*⁴² Lord Curzon başkanlığındaki İngiliz heyeti ise *"her ne pahasına olursa olsun sahip olduğu zengin petrol yataklarından dolayı Musul'u Türkiye'nin kontrolüne bırakmama"*⁴³ yönünde bir politika izlemiş ve ilk etapta istediğini almıştır; Musul meselesi Lozan Antlaşması ile çözüme kavuşmamıştır.

d. Türkiye-Irak İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Musul Sorunu

Musul Sorunu, Lozan Konferansı'ndan sonra bağımsız, üniter bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan'da çözüme kavuşturamadığı meseleyi çözmek istemesi üzerine ortaya çıkmıştır.⁴⁴

⁴⁰ Hikmet Özdemir, *"Irak'ın Doğusu ve Lozan'da Kurtlarla Dans"*, **Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı**, Ankara, İlkbahar 1996, ASAM Yayınları, s. 119-122.

⁴¹ **aynı yer.**

⁴² İsmet İnönü, **Hatıralar**, Ankara, 1987, Bilgi Yayınları, s. 153-157.

⁴³ Mustafa Yılmaz, *"British Opinion and the Turkish Foreign Policy (Fremo Lausanne to Mosul: 1923-1926)"*, **Kahire Üniversitesi Şarkiyat Araştırmaları Merkezi Dergisi**, Kahire, 2003, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/lausanne.htm> (21/10/2008)

⁴⁴ Faruk Sönmezoglu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul, 1998, Der Yayınları, s. 78.

Lozan görüşmeleri sırasında İngiliz temsilcisi Lord Curzon, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmak isteyen bir ülke olarak, Musul meselesinin Milletler Cemiyeti'nce çözülmesine itiraz etmemesi gerektiğini söylemiştir. İsmet İnönü ise Türk Hükümeti'nin manda fikrine karşı olduğunu, bölgede plebisit yapılması gerektiğini vurgulayarak şöyle devam etmiştir; *“İngiltere'nin bağımsızlık sözü verdiği Irak Halkına oy verme hakkı verilseydi manda yönetimini ve işgal altında yaşamayı isteyen teki bir kişi bulunamazdı. Çünkü günümüzde milletler artık kendilerine bir hami aramıyor. Kendi kaderlerini kendileri tayin etmek istiyorlar, medeniyet uğruna vasilik, hamilik gibi sözlerin ne kadar boş olduğunu, bu sözlerin işgal altında olan insanların ekonomik ve siyasal haklarının boyunduruğu altına girdikleri güçler tarafından istismar edilmesi anlamına geldiğini biliyorlar”*⁴⁵

İnönü'nün bu fikirleri Milletler Cemiyeti ile temelde neyin amaçlandığını tespit etmekte yeterlidir. Ancak, bu sözlerin MC'nin önemli bir üyesi, İngiltere'nin temsilcisi tarafından değil de henüz üye olmamış ve önündeki meselenin MC'ye sunulmasından rahatsız olan Türk tarafının temsilcisi tarafından söyleniyor olması büyük bir tezat oluşturmuştur.⁴⁶

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra birçoğu siyaset yapmayı tercih eden Türk Kurtuluş Savaşı komutanları savaş sürerken dahi 'Musul'un Misak-ı Milli'nin bir parçası olduğu, dolayısıyla vatan topraklarına bir an önce katılması gerektiği' görüşündeydiler. Dönemin Genel Kurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa, 7 Eylül 1922'de Doğu ve El-cezire komutanlarıyla, Milli Savunma Bakanlığı ve Başbakanlığa acele kaydıyla Salihli'den gönderdiği telgrafta “Musul bölgesi de Misak-ı Milli sınırlarımız içerisinde bulunduğundan gerekirse silah kullanarak kurtarılması kararlaştırılmıştır. Böyle bir zorunluluk halinde, El-cezire cephesi bütün kuvvetiyle Dicle'nin iki yanından Musul yönüne doğru taarruz edecektir...”⁴⁷ talimatı ile bir an önce hazırlıkların tamamlanmasını emrederken, Mustafa Kemal Paşa da Misak-ı Milli sınırları içerisinde olduğunu verdiği tüm demeçlerde sürekli

⁴⁵ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Ankara, 1978, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 349-350.

⁴⁶ Sönmezoglu, **a.g.e.**, s.78-79.

⁴⁷ Suat Akgül ve Sait Uzel, **Musul-Kerkük Harekatı**, Ankara, 2001, Berikan Yayıncılık, s. 27.

dile getirerek Türk Kurtuluş Hareketi'nin Musul meselesi üzerinde önemle durduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir. Musul ve havalisinde yaşayan halkta yerel yönetime karşı mitingler düzenlemiş ve yönetimi boykot etmiştir. İngilizler, tüm sancakları (Süleymaniye, Kerkük ve Telafer) Türklerin yönetiminde olan eyalet merkezi Musul'un da Türkler tarafından her an işgal edilebileceğini kabullenmişlerdi.⁴⁸

İngiltere, bu olaylar cereyan ederken politik bir hamle yaparak 10 Ekim 1922'de Irak Kralı Faysal ile bir "İttifak Anlaşması" imzalamış, Irak'ı dolaylı da olsa, İngiltere'nin dış politikasına dâhil etmiş ve manda idaresi tamamen İngiltere'nin eline geçmiştir. Bu anlaşmadan bir hafta sonra, 13 Kasım 1922'de yapılması düşünülen Lozan Antlaşması için İtilaf Devletleri, BMM hükümetine çağrıda bulunmuşlardır. Böylece İngilizler diğer konularla birlikte Musul Sorunu'na da kendilerinin hâkim olacaklarını düşündükleri bir uluslararası platforma çekme politikalarında başarılı olmuşlardır. Esasen İngiltere askeri güç kullanarak istediğini elde edemeyen ve bölge üzerindeki denetimini kaybetmek üzere olan İngiltere, son çare olarak; Arap milliyetçilerini, Mustafa Kemal'e karşı kullanmayı düşünmeye başlamışlardı. "Bizim için en büyük tehlike, Kemalistlerle Mezopotamyalıların bir araya gelmesidir" diyen Lord Curzon, Türklerle ve isyancılarla başa çıkabilmek için, daha önce de amaçlarına ulaşmada bir araç olarak kullandıkları "Arap Milliyetçiliği" stratejisini yeniden kullanmaya başlamıştır.⁴⁹

Lord Curzon'un uyguladığı politika gereğince, Irak Mandater Yönetimi'nde de değişikliğe gidilmiştir. Sivil Komiser Sir Arnold Wilson'un yerine, Sir Percy Cox'u Yüksek Komiser olarak Bağdat'a yollamış; ayrıca, İngiliz Kabinesi, Mezopotamya için Araplardan oluşan ve başkanı Arap olan bir Devlet Şurası kurulmasını da içeren bir yasayı da onaylayarak derhal yürürlüğe sokmuştur. Buna ek olarak Manda Yönetimi'nin esaslarını belirleyecek bir komisyon da bu işle görevlendirilmişti. İngilizlerin genel eğilimi Mezopotamya'da İngiliz egemenliğinin korunması yönündeydi. Bu ancak iki şekilde sağlanabilirdi; "Birincisi, Musul'un

⁴⁸ Öke, **Musul ve Kürdistan Sorunu**, s. 170-186.

⁴⁹ aynı yer.

Irak'a dahil edilmesi, ikincisi ise Arap Irak'ı ile Mustafa Kemal'in kontrolündeki Türkiye arasında bir tampon bölgenin oluşturulması idi.⁵⁰ Birinci yolu Şeyh Mahmut Berzenci'yi ayaklandırarak deneyen İngiliz güçleri, bu ayaklanmadan sonuç alınamayınca, ikinci yol olarak benimsedikleri Irak ile Türkiye arasında bir tampon bölge oluşturulması fikrini hayata geçirme yöntemi olarak Musul'u işgal fikrinde mutabık kalmışlardır.⁵¹

*“İngilizler, işgal altındaki bölgenin yönetimini Araplara bırakmak için, başlangıçta hür bir seçim yapılmasını; böylece halkın rızası ile aslında kendi seçtikleri Emir Faysal'ın Irak kralı olmasını istiyorlardı.”*⁵² Böylece otoritenin daha kısa sürede sağlanacağını düşünüyorlardı. Her ne kadar, Faysal böyle bir seçim istemese de, İngilizler göstermelik de olsa bir halk oylamasına gitmişlerdir. Yapılan halk oylamasında, Irak'ın kuzeyinde Musul, Erbil ve Süleymaniye halkı, Emir Faysal aleyhinde oy kullanmıştır. Kerkük'te, Emire büyük tepki gösteren halk, Türk toprakları üzerinde böyle bir oylama yapılamayacağını belirterek oylama yapılmasına bile izin vermemiştir. Durum böyle olmasına rağmen, İngilizler, oylama sonucunda %96 oy alan Emir Faysal'ı 28 Ağustos 1921'de Irak Kralı ilan etmişlerdir.

Diğer taraftan, İngiltere, Musul meselesi ile ilgili olarak MC'yi devreye sokmak için çok çaba sarfetmiştir. Hatta İngiltere, MC'nin hakemliğine Türkiye'nin itiraz etmesi durumunda Cemiyet Misakı'nın 11. Maddesine⁵³ başvuracağını bildirmiştir. Böylelikle İngiltere, Musul meselesini kendisiyle Türkiye arasında bir anlaşmazlık olarak değil, Türkiye ile MC arasında bir anlaşmazlık gibi gösterecek ve kendisinin önemli bir konuma sahip olduğu bir platformda meselenin kendi istekleri doğrultusunda çözümlenmesini sağlayabilecekti. Buna uygun olarak 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da başlayan Haliç Konferansı'nda İngiliz temsilcisi Sir Percy Cox, Türk görüşünü kabul etmek bir yana, Musul bölgesinin kuzey sınırının kuzeyinden

⁵⁰ Öke, **Musul ve Kürdistan Sorunu**, s. 170-186.

⁵¹ **aynı yer.**

⁵² Saatçi, **a.g.e.**, s. 190-191.

⁵³ Misakın 11. Maddesi tüm üyelerine herhangi bir anlaşmazlık çıkması halinde Konsey ve Meclise anlaşmazlığın tartışılması talebiyle başvurma hakkını verir. Herhangi bir üye kendisine saldırı olması ihtimalinde Konseyin derhal toplanmasını talep edebilir.

yeni bir sınır çizerek Hakkâri bölgesi üzerinde de hak iddia etmiş ve burada yaşayan çok az sayıdaki Hıristiyan Asurîlerin haklarının tanınmasını istemiştir. Bu talepler doğal olarak Türk hükümetinin kabul edemeyeceği talepler olduğundan anlaşmanın sağlanması imkânsız hale gelmiştir.⁵⁴

Nitekim Türkiye'nin MC'ye ortak başvuruda bulunulması için yapılan teklifi reddetmesiyle İngiltere tek taraflı bir başvuru yaparak "Irak Sınırı" adı altında Türkiye ile arasındaki uyuşmazlığı Cemiyet Konseyi'nin gündemine aldırılmıştır. Bu başvuru ile birlikte MC 19 Eylül 1924'de Musul meselesini Konsey toplantısında ele almıştır. İngiliz temsilcisi Lord Parmoor, kısaca meselenin Türkiye-İrak arasında bir sınır tespitinden ibaret olduğunu, *plebisit*⁵⁵ yapılmasının, bölgedeki halkın cahil olması nedeniyle imkânsız olduğunu, tarafsız kişilerden oluşan bir komisyonun oluşturulması gerektiğini bildirmiştir. Türk temsilcisi Fethi Okyar ise İngiliz tarafının meselenin esasını çarpıttığını söyleyerek Musul'un kaderini tayinin söz konusu olduğunu vurgulamış, Türk tezinin etnik, ekonomik, askeri ve siyasi açıdan haklılığını yabancı kaynaklardan alıntılar yapmak suretiyle kanıtlamaya çalışmıştır. Son olarak F.Okyar, İngiliz tarafının Konsey'in kararını beklemezsizin belirlenmiş sınırı ihlal etmesine dikkat çekerek, askeri saldırılar yoluyla bu sınırın kuzeyinden ayrıca bir de facto⁵⁶ sınırın saptanmaya çalışıldığını kaydetmiştir.⁵⁷

Konsey, her iki tarafın da görüşlerinin dinlenmesinden sonra Musul halkının isteklerini tespit etmek, Türk, İngiliz ve Iraklı yetkililer ile görüşerek bilgi almak ve bu bilgilerin ışığında bir rapor hazırlamak için bir komisyon kurulması kararı almıştır fakat kurulan komisyon çalışmalarına devam ederken Musul bölgesinde İngiliz ve Türk silahlı kuvvetleri arasında çatışmalar meydana gelmeye başlamıştır. Bu çatışmaların hemen akabinde iki ülke arasında nota alışverişinde bulunulmuş olup,

⁵⁴ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 79-80.

⁵⁵ Herhangi bir siyasi konuda karar almak üzere halkoyuna başvurulması demektir. Genel kullanımda referandum ile eş anlamlıdır. Ancak tarihi literatürde plebisit sözcüğü, özellikle Birinci Dünya Savaşı ertesinde bazı bölge ve ülkelerin kaderini belirlemek için yapılan halk oylamalarını ifade eder.

⁵⁶ De facto, gerçekte, uygulamada ya da pratikte anlamında kullanılan Latince deyiştir. "Kanuna göre" veya "hukuki olarak" anlamına gelen de jure ile karşıt olarak sıkça kullanılır. Yasal bir durumu tartışırken de jure konu hakkında kanunların ne söylediğini, de facto ise gerçek hayatta uygulamanın nasıl olduğunu belirtir. Bu uygulama yasal olabilir ya da olmayabilir.

⁵⁷ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 79-80.

Türkiye, İngiltere'nin Türk sınırını ihlal etmesini ve Süleymaniye'ye yaptığı askeri harekâtları protesto etmiş, İngiltere ise Türk birliklerinin Lozan Antlaşması'nın imzalandığı tarihte İngiliz idaresinde olan topraklara izinsiz girdiğini öne sürmüştür.⁵⁸

Esasen her iki ülke de, *status quo*⁵⁹ hattı üzerinde hemfikir olunmamasından dolayı birbirlerini sınır ihlali ile suçlamışlardır. Ne var ki, İngiltere'nin protesto ettiği bütün sınır ihlalleri sınıra yakın Asurî köylerinde olması bakımından ilginçtir. İngiliz Hükümeti'ne göre Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. fıkrasında *status quo* sınırı belirtilirken tüm Musul vilayeti İngiliz işgali altındaydı ve Lozan Antlaşması imzalandığı zaman her iki ülkenin işgali altında olmayan bir bölge vardı. Bu bölgede Asurîler yaşıyordu ve Türk hâkimiyeti altında değildi. Dolayısıyla Hakkari vilayetini de içine alan bu bölgede Türk asker yada memurun bulunması İngilizlere göre *status quo* sınırının ihlaliydi. İngiliz Hükümeti Türk birliklerinin Musul Vilayeti'nden ve T.C. hâkimiyeti altında olmayan bu bölgeden çekilmelerini istemiştir. Sonuçta, Türkiye böyle bir iddiayı ve talebi reddetmiştir ve mesele MC Konseyi'nde tekrar ele alınmıştır.⁶⁰

30 Eylül 1924'de Konsey yeni bir sınır tespit etmiş ve meseleyi yerinde incelemek ve kendisine bilgi vermek üzere bir Soruşturma Komisyonu oluşturulmasına karar vermiştir ancak, bu sefer de 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nda belirlenen sınırın mı yoksa 30 Eylül 1924'de belirlenen sınırın mı *status quo* sınırı olacağı tartışma konusu olmuş ve iki ülke arasındaki gerginlik devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, 30 Eylül 1924'de belirlenen Irak sınırın Konsey'de tekrar ele alınmasını isteyerek MC'ye başvurmuştur. İngiliz Hükümeti'nin Türkiye'nin talebini kabul etmesiyle 29 Ekim 1924'de Brüksel'de yapılan olağanüstü bir toplantıda konu yeniden ele alınmıştır. İngiliz temsilcisi Lord Parmoor, daha önceki iddiaları tekrar ederek, Hıristiyan Asurîlerin Türk birlikleri

⁵⁸ League of Nations, MC: Category VII (1924). Assembly, Council, Circular Letters, 10/34; Ar 28. 1924, 25.IX. 1925, 27.IX.1924, s. 16-18

⁵⁹ *Status quo* bir durumun şimdiki zamandaki (bugünkü, güncel) halini belirten bir Latince deyiştir. Türkçede genellikle statüko olarak kullanılır. Statükoyu sağlamak, ya da statükoyu korumak, varolan durumu olduğu gibi korumak demektir.

⁶⁰ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 80-81.

tarafından yerlerinden sürüldüklerini ve yok edildiklerini öne sürmüş, Temmuz 1923’de Türk işgali altında olmayan bölgelere sonradan Türk birliklerinin geldiğini ve işgal ettiğini iddia etmiş, İngiliz uçaklarının Türkiye’nin işgali altında olan yerleri bombaladığı suçlamalarını reddetmiştir. F.Okuyar ise İngiltere’nin bölgede 1918’den itibaren bitmek bilmeyen toprak taleplerinin 1920 Sevres Antlaşması ile tamamen karşılandığını, ancak bu sefer Sevres’de saptanan sınırın daha da kuzeyinden bir sınır belirleyen İngiliz Hükümeti’nin toprak taleplerinin bitmediğine dikkat çekmiştir.⁶¹

Her iki tarafın da görüş belirtmesini müteakip Konsey, Brüksel sınırı adı verilen İngiliz Hükümeti’nin çizdiği sınırdan pek de farklı olmayan geçici bir sınır tespit etmiş ve taraflardan bu sınıra uymalarını istemiştir. Böylece Soruşturma Komisyonu’nun bölgede görevini yapması mümkün olmuştur. 16 Ocak 1925’de çalışmalarına başlayan Komisyon’da bulunan Türk heyetinin çalışmalarını aksatmak için İngilizler birçok yol denediler. Sonuçta, Eylül 1925’de Konsey’e sunulan etnik, ekonomik, coğrafi, hukuki ve tarihi olmak üzere 5 bölümden oluşan raporda şu tavsiyelerde bulunulmuştur;

1) Musul, Irak’ın bir parçası sayılacak ve Irak 25 yıl süre ile İngiliz manda yönetimi altında olacaktır.

2) Türkiye ile Irak arasındaki sınır hattı Brüksel’de tespit edilen hat olacaktır. Ayrıca Komisyon, bölgenin iki ülke arasında paylaşılmasının siyasi bir soruna yol açmayacağına karar vermiştir.⁶²

Komisyonun bu tavsiyeleri Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Cenevre’de Musul sorununu görüşmek için toplanan Milletler Cemiyeti Konseyi toplantılarına katılmama kararı almıştır. Konsey, 16 Aralık 1925’de, Türk tarafının katılmadığı fakat bir mektup gönderdiği toplantıda, tamamen Türk tarafının aleyhine bir karar alarak, Türkiye-Irak sınırının Brüksel Hattı olması ve İngiltere ve Irak arasında yeni bir anlaşma imzalanması dolayısıyla Musul’u İngiliz mandası altındaki Irak topraklarına dâhil etme kararını

⁶¹ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 81-82.

⁶² aynı yer.

almıştır.⁶³ “Türkiye Büyük Millet Meclisi, yaptığı bir oturumla bu kararı tanımadığını açıklamış olmasına rağmen, Kurtuluş Savaşı’ndan yorgun ve bitkin çıkan, devrim ve kalkınma hareketlerine girişen genç Türkiye yeni bir savaş ile karşı karşıya kalmıştı. Yeni bir savaş ise, bu çalışmalarını süresiz olarak geri bırakabilecekti. Bu nedenle Türkiye, İngiltere ile yeni bir savaşı göze alamamış, Irak ve İngiltere ile görüşmelere başlamak zorunda kalmıştı.”⁶⁴

Bu görüşmeler sonucunda 5 Haziran 1926’da imzalanan “Ankara Antlaşması”⁶⁵ ile bugünkü Türkiye-İrak sınırı belirlenmiştir. Bu antlaşmaya göre Irak bölge petrollerinden elde ettiği gelirin %10’unu 25 yıl süre ile Musul üzerindeki haklarından feragat eden Türkiye’ye verecekti. Antlaşmanın 14. Maddesine göre Irak hükümeti, Türkiye bu hakkını paraya çevirmek istediğinde, Türkiye’ye 30 gün içinde 500 bin Sterlin tutarında bir tazminat ödemekle yükümlü kılınmıştır. 1932 yılında bağımsız Irak Krallığı ile yapılan protokolde, bu konu tekrar imza altına alınmıştır.⁶⁶ Türkiye, Irak’tan bu alacaklarını düzenli olarak alamamıştır. 1952 yılında Irak’ta yapılan görüşmelerde Türkiye, 100 milyon Sterlin olarak hesapladığı petrol alacaklarını tahsil etmeyi gündeme getirmek istemişse de, bu konuda başarılı olamamıştır.⁶⁷

Musul meselesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin neden bu yönlü bir politika izlediğini, 7 Haziran 1926 tarihli konuşmasında, dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, şu şekilde açıklamaktadır: “Dünyanın ve Yakındoğu’nun barışı ve huzuru, Irak’ın bağımsızlığı ve mutluluğu adına Büyük Britanya ile ilişkilerimizi normal duruma getirmek için tek askıda kalan bu arazi sorununda fedakârlıklara katlandık. Ülke nazik bir durumdadır. Dokuz yıldır savaşılan bir dönemden çıkıyoruz. Musul hakkındaki kararı tanımamak, bizi ister istemez yeni bir savaşın

⁶³ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁶⁴ Mustafa Yılmaz, “İngiliz Kamuoyu ve Türk Dış Politikası 1922-1938”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl 25, Ağustos 2000, s.46-49.

⁶⁵ Ankara Antlaşması ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz; Ferhat Kökyay, **1923’ten Günümüze Türkiye Cumhuriyeti’nin Petrol Yatırım Politikaları**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

⁶⁶ Hikmet Uluğbay, **İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik**, Ankara, 2003, Ayraç Yayınevi, s. 448-468.

⁶⁷ Uluğbay, **a.g.e.**, s. 448-468.

içine sokacaktır. Faşist İtalya, aleyhimize yürümeye hazırdır. Atatürk ve hükümeti bunu çok iyi biliyor, bunun içindir ki bağrımıza taş basarak Musul'u bırakmaya razı olduk"⁶⁸. Bu açıklama ile genç Türkiye Cumhuriyeti, kendi iç düzenini sağlamak, gelişmek ve varlığını devam ettirebilmek için Musul'dan feragat etmek zorunda kalmış; bir yerde İngiltere karşısında geri adım atmıştır.

e. İngiliz Manda Yönetimi Döneminde Irak Türkmenleri

Irak topraklarındaki İngiliz çıkarlarını korumak amacıyla 1921 yılında İngiltere'nin desteğiyle taç giydirilen Irak Kralı Faysal'ın kontrol altına alması gereken iki unsur vardı; Türkmenler ve Şiiler. 1921 yılında Irak Krallığı'nın kurulması akabinde, İngiliz manda idaresi temsilcisi Perci Cox başkanlığında, bir anayasa taslağı hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak metnin geniş halk kitlelerinden destek alması adına, Arapçanın yanı sıra Türkçe ve Kürtçede basıldığı bilinen bir gerçektir. Söz konusu taslak metin detaylandırılmak suretiyle 1924 yılında 123 maddelik bir anayasa haline getirilmiştir. Irak Krallığı Kurucu Meclisi'nin Temmuz 1924'te onayladığı bu metin, uzunca bir süre kamuoyuna açıklanmamıştır. Bu durumun başlıca sebepleri arasında; petrolün paylaşımı ve Türkiye-Irak sınırının henüz tam olarak belirlenmemiş olması gösterilebilecektir.⁶⁹

Irak Kralı Faysal'ın onaylamasından sonra 21 Mart 1924'te halka açıklanan anayasada, Araplardan başka hiçbir unsurun varlığından söz edilmemiş, 1933 yılında yapılan anayasa değişikliğine kadar ise bu konuyla ilgili hiçbir gelişme olmamıştır. Iraklı Türklere, kendi milli kimliklerinin yok edilmesi, Araplaşmaya zorlanarak ülkedeki ağırlıklarının yok edilmesi için, Irak'ta iktidara gelen hükümetler, çeşitli baskı ve sindirme politikaları uygulamışlardır. 15 Ağustos 1923 tarihinde Musul'da olay çıkararak karışıklıklar çıkaran Teyyari Asurîleri⁷⁰ Irak hükümetinin aldığı bir kararla Kerkük'e sürülmüşler ancak, saldırgan tutumlarına Kerkük'te de devam etmişlerdir. İngilizler ile I.Dünya Savaşı'nda işbirliği yapan gayri Müslim ahaliye

⁶⁸ E. Semih Yalçın, **Misak-ı Milli ve Lozan Belgelerinde Musul Meselesi**, Ankara, 1998, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 173.

⁶⁹ <http://www.kerkuk.net/kurumsal/?dil=1055&metin=6> (21/08/2008)

⁷⁰ Teyyari Asurileri, Irakta yaşayan ve Hıristiyan olan Asurilerin bir aşiretinin adıdır.

mensup Teyyari Asurîlerinden oluşan ve “Levy”⁷¹ adı altında kurulan askeri milis teşkilatı mensupları, 24 Mayıs 1924’te Irak’ta Türklere karşı ilk büyük katliamı yapmışlardır. Levy birlikleri ile Türk ve Arap esnaflardan oluşan grup arasında çıkan tartışma, silahlı çatışmaya dönüşmüş, takviye gelen paralı askerlerin ahaliye ateş açmaları üzerine birçok Türkmen ölmüştür. Türkmenlere saldırı olduğu haberinin civar yerleşim birimlerinde yaşayan Türkmenler tarafından duyulmasıyla beraber, silahlı Türkmenler, Kerkük’e yardıma koşmuşlar, olayların büyümesinden korkan ve 1920 ayaklanmasını hatırlayan İngilizler, Türkmenleri sakinleştirmek için ne gerekiyorsa yapmışlardır. Kerkük’teki İngiliz Hâkimi, Türkçe olarak yayınladığı bildiride, suçluların derhal cezalandırılacaklarını bildirerek halkı ikna etmeye çalışmıştır. Bildiride ayrıca, Levy birliğindeki Asurî askerlerin derhal Kerkük ve Süleymaniye arasında bulunan Çemçemal’a nakledildiği, kurulan mahkeme ile zarar görenlere tazminat ödeneceği, suçluların yakalanarak cezalandırılacakları belirtilmiştir.⁷²

Olaylar her ne kadar o an için sona ermiş olsa da, bazı aydın kişiler ve öğretmenlerin Türkmenleri temel haklarını savunmaya çağırmaları, hükümet güçlerinin dikkatini çekmiştir. Yönetim, bu insanları özel olarak Basra ve Nasiriye gibi Irak’ın güney vilayetlerine tayin ederek, olayların durulması ve sakinleşmesini bir süre bekledikten sonra, bu şahısların tekrar Kerkük’e dönmelerine izin vermiştir. Sürgüne gönderilen Iraklı Türklerin birçoğu tayin edildikleri yerlere gitmemek için istifa etmişler, gittikleri yerlerden Kerkük’e kendi imkânları ile dönmüşlerdir. Hükümet bu uygulamayı, 1936 yılında yaşanan olaylardan ve Reşit Ali Geylani’nin 1941 yılındaki ayaklanması hadiselerinden sonra da yapmış, özel olarak öğretmenlerin uzak vilayetlere tayinini çıkarmıştır. Tayin edilenlerin başında milli ruhu körükleyen ve Mahalli Diller Kanunu’nun doğru bir şekilde uygulanmasını isteyen öğretmenler gelmiştir. Irak hükümetlerinin bu uygulamalarına tepki olarak 1926 yılında Ankara Antlaşmasında Irak Türkmenlerini uluslararası güvenceden mahrum etmiş, Irak hükümetlerinin keyfi tutumlarına maruz kalmışlardır.⁷³

⁷¹ Zorla toplanılarak silah altına alınan askerlerden oluşan askeri birlik.

⁷² Saatçi, **a.g.e.**, s. 193-194.

⁷³ Hüzmüzlü, **a.g.e.**, s. 25-26.

2. Irak Krallığı Döneminde Türkiye-İrak İlişkileri: Sadabat Paktı ve Bölge Dengelerine Etkileri

a. 1932-1945 Yılları Arasında Türkiye-İrak İlişkileri

İngiltere, 1932 yılında manda yönetiminden kurtularak bağımsızlığını ilan eden Irak Krallığı ile imzaladığı bir antlaşmayla Irak üzerinde 25 yıl süreli olarak askeri koruma görevi üstlenmiştir. Türkiye ile Irak arasında resmi ilişkiler 1932 tarihi itibarıyla başlamış olup, bu tarihe kadarki ilişkiler İngiltere'nin muhatap alınmasıyla sürdürülebilmştir. 1932 yılında, Türkiye ile Irak Krallığı arasında, dostluk ve iyi ilişkiler üzerine anlaşmalar imzalanmış, aynı yıl Türkiye ile Irak Krallığı, Milletler Cemiyeti'ne üye olmuşlardır. 1936 yılında İtalya'nın Habeşistan'ı ilhak etmesi üzerine bölge ülkeleri, çeşitli sorunları bir tarafa bırakarak ittifak yapma yoluna gitmişlerdir. Sadabat Paktı adındaki ve güvenlik endişeleri nedeniyle kurulan bu ittifakı Türkiye, İran, Afganistan ve Irak 8 Temmuz 1937'de imzalamışlardır. İtalya'nın Habeşistan'ı işgali Doğu Akdeniz'de İtalyan tehdidini ortaya çıkarırken, Asya'da bazı hedeflere yöneldiğini belirtmesi de Türkiye'yi bir yandan İngiltere'ye bağlanmaya götürmüş, öte yandan Ortadoğu devletleriyle işbirliği yapmak ve bazı savunma tedbirleri almak zorunda bırakmıştır. Bu sırada var olan Türkiye'deki Dersim ayaklanmasının önlenmesi için Güneydoğu ve doğu sınırlarının güvence altına alınması da önem arz ediyordu.⁷⁴

29 Ekim 1936'da, Bekir Sıtkı Paşa, Irak'ta bir askerî darbeyle hükümeti ele geçirdiğinde Türkiye'ye ilgi duyması Türkiye'nin bu endişelerine en önemli delildir. 2 Ekim 1935'te Cenevre'de Türkiye, İran ve Irak arasında saldırmazlık anlaşması parafe edilmiş, böylece paktın temeli atılmıştır. Haziran 1937'de Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Bağdat'ı ziyaret etmiş, Bağdat'ta samimi ve dostane bir kabul görmüştür. Irak Dışişleri Bakanı verdiği demeçte “*Bu ziyaretler*

⁷⁴ Konu ile ilgili olarak detaylı bir çalışma için bkz; Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara, 1978, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

*memleketlerimiz arasında mevcut olan dostluk münasebetlerine tekabül etmekte ve iki milletin devlet adamlarının buluşmaları, bu münasebetleri barış ve iki ülkenin refahı ve saadeti uğruna bir kat daha gelişmektedir...*⁷⁵ diyordu. Üye ülkelerin meclislerince onaylanmasını müteakip 25 Haziran 1938 tarihinde yürürlüğe giren antlaşma, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla önemini kaybetmiştir. 29 Mart 1946 tarihinde Türkiye ve Irak hükümetleri arasında “Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması” ile EK 6 protokol imzalanmış, bu antlaşmaya göre iki ülke; teknik konular dışında dış ilişkilerde de karşılıklı dayanışma sağlanması ve bölgesel konularda işbirliği gibi hususları karşılıklı olarak sağlama taahhüdünde bulunmuşlardır.⁷⁶

1932-1945 yılları arasındaki Türkiye-İrak ilişkilerinin, Irak açısından İngiltere eksenli bir politika temelinde şekillendiği söylenebilecektir. 1939 yılında, Irak yönetiminin İngiliz yanlısı Kral naibi Abdullah ve Başbakan Nur Said'in eline geçmesinden sonra İngiltere ile ilişkileri normal seyrinde devam etmiştir. Ne var ki, Irak yönetimi her ne kadar İngiliz yandaşlarının elindeymiş gibi görünse de İngilizler bu dönemde hiçbir vakit yönetime tam olarak hâkim olamamışlardır. II. Dünya Savaşı başlar başlamaz İngilizler, Irak'tan savaşa girmesini istemişler, Irak yönetimi de Haziran 1940'ta İngiltere'ye Filistin Devleti'nin kurulması karşılığında savaşa katılacağını bildirmiştir. İngiltere'nin Irak yönetiminden bir diğer isteği ise Irak'ın İtalya ile ilişkilerini kesmesi yönünde olmuştur. Irak ise bu istek karşısında başka konuları gündeme getirerek zaman kazanmaya çalışmıştır.⁷⁷

Irak Hükümetlerinin sık sık iç darbelerle el değiştirmesi nedeniyle ülkedeki İngiliz düşmanlığı ve Alman taraftarlığı artmış, Nazi fikirleri yayılmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber, artan baskıların etkisiyle, Alman taraftarları Nisan 1941'de bir darbe yaparak yönetimi ele geçirmişlerdir. Böylece, İngiltere için hayati bir önemi olan Basra Körfezi, Alman tehdidi altına girmiştir.

⁷⁵ Aptülhat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara, 1991, TTK Basımevi, s. 198.

⁷⁶ Yaşar Canatan, **Türkiye-İrak Münasebetleri (1926-1958)**, Ankara, 1996, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 104.

⁷⁷ Şevket Koçsoy, **Irak Türkleri**, İstanbul, 1991, Boğaziçi Yayınları, s. 60-61.

İngiltere, Alman taraftarlarının yaptığı darbeyi bastırmak için elinden geleni yapmış, Basra'ya askeri birliklerini çıkarmış, Almanlar ise savaş uçaklarını Irak'a göndermiştir. Almanya, Türkiye üzerinden birlik, malzeme ve teçhizat sevk ederek, Irak'a ulaşmayı düşünmüşse de, Türkiye'nin izin vermemesi nedeniyle, bu işten vazgeçmek zorunda kalmıştır. Almanlardan yeterli destek gelmemesi ve İngiliz birliklerinin Bağdat'a girmeleri ile birlikte rejim tekrar İngiltere taraftarlarının eline geçmiş; İngilizler, Türkiye'nin iki ülke arasında arabuluculuk yapma teklifini reddederek, Ortadoğu'da ikinci bir gücün var olmasını engellemişlerdir.⁷⁸

İngilizlerin tekrar yönetime hâkim olmasından sonra Irak ordusu, Almanların kuzeyden gelme ihtimaline karşılık ülkenin kuzeyinde konuşlandırılmıştır. 1941 yılında İngilizler, Ruslar ile anlaşarak İran'ı işgal etmişler, İran ve Irak'ı içine alan ortak bir komutanlık kurmuşlardır. Irak hükümeti, Ocak 1943 tarihinde, İngilizlerin isteği doğrultusunda Mihver devletlerine savaş ilanında bulunmuş, böylece, Mihver devletlerine savaş ilan eden ilk Ortadoğu devleti olmuştur. Savaş sonunda İngiltere, yavaş yavaş Ortadoğu'daki etkinliğini yitirmeye başlamış, özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler(i) Birliği (SSCB)'nin karşısında yerini ABD'ye bırakmıştır.⁷⁹ Türk Dış Politikası, savaş II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Adnan Menderes'in liderliğindeki Demokrat Parti ile birlikte değişime uğrayan bir hal almıştır. Adnan Menderes, sayıca kalabalık bir delegasyon ile birlikte, 1955 yılı başlarında, Ortadoğu'da bir savunma paktı⁸⁰ kurmak için, Irak'ı, Lübnan'ı ve Suriye'yi kapsayan bir resmi ziyaret dizisine başlamıştır. Menderes'in bu geziyi yapmasındaki amaç, bu ülkelerin devlet adamları ile paktın kurulması için karşılıklı görüşmelerde bulunmaktır. Menderes, ziyaretlerine ilk olarak Irak'tan başlamış olup, dönemin Irak Başbakanı Nuri Said ile birçok defalar görüşme yapmıştır. Irak Başbakanı Nuri Said de Ortadoğu'da bir savunma paktının gerekliliğini prensip olarak gerekli görmüştür. Başbakan Menderes, 12 Ocak 1955'te Irak parlamentosunda yapmış olduğu

⁷⁸ Koçsoy, a.g.e., s. 60-61.

⁷⁹ aynı yer.

⁸⁰ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz; Behçet Kemal YEŞİLBURSA, **The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East 1950-1959**, Routledge, London-New York, 2005.

konuşmada; Ortadoğu’da istikrarın, kurulacak bu savunma paktının NATO ile bağlantısı olmasıyla sağlanabileceğini belirtmiştir.⁸¹

Böylelikle daha önceki çalışmalarında, Atatürk döneminde Balkanlar’daki güvenlik endişeleri nedeniyle, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu Balkan devletleri tarafından kurulan Balkan Paketi’nin NATO’ya bağlamak isteyen fakat başarısızlığa uğrayan Menderes, yeni bir siyasi açılıma girişmiştir. Menderes’in asıl hedefi ise Ortadoğu bölgesinde liderlik rolünü üstlenmektir. Başbakan Menderes ve Irak Başbakanı General Nuri Said arasında uzunca bir süre devam eden görüşmelerden sonra yayınlanan ortak bildiriye, her iki ülkenin de en kısa zamanda ortak bir savunma anlaşması yapmaları düşüncesi vurgulanmıştır. Sonuçta, Türkiye ve Irak İngiltere’nin de desteğiyle 24 Şubat 1955 tarihinde, daha sonra Bağdat Paketi⁸² adını alacak “Karşılıklı İşbirliği Antlaşması”nı imzalamışlar, başta ABD ve İngiltere’nin desteklediği bu antlaşmaya, 4 Nisan 1955’te İngiltere de katılmıştır. Bu antlaşma ile 1930 tarihli İngiltere-İrak Antlaşması değiştirilerek yenilenmiştir.⁸³

b. Irak Krallığı Döneminde Irak’taki Kürt İsyanlarının Türkiye-İrak İlişkilerine Etkisi

Musul’un İngiltere tarafından işgal edilmesinden sonraki dönemde bölgede hâkimiyeti sağlamak için İngiltere tarafından bir araç olarak kullanılan Şeyh Mahmut Berzenci, 10 Ekim 1922’de bir Kürdistan hükümeti kurduğunu ilan edince, İngilizlerin karşı atağına maruz kalarak İran’a kaçmıştır. Berzenci’nin yerine geçen Molla Mustafa Barzani 1932 yılında büyük isyanı başlatarak Irak ordusuna ağır kayıplar verdirmiştir. Ancak, İngiliz hava kuvvetlerinin de desteğiyle isyanı bastıran Irak Hükümet güçlerinden kaçan Molla Mustafa Barzani ve kardeşi Abdusselam, Türkiye’ye kaçmışlardır. Türkiye’ye sığınan aşiretin önemli bir kısmı Muş civarına

⁸¹ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, “Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971”, İstanbul, 1976, s. 132. ve ondan naklen Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul, 1998, Der Yayınları, s. 108-109.

⁸² Bağdat Paketi ile ilgili detaylı bir araştırma için bkz: Reza Akrami, “Zusammenarbeit Zwischen den Staaten des CENTO- Paktes auf politischem, wirtschaftlichem und kulturellem Gebiet und deren Schwierigkeiten in der jüngsten Zeit”, **Dissertation an der universitat zu**, Bonn, 1970,

⁸³ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 109-110.

yerleştirilmiştir. Ancak, 1934 yılında Irak Hükümeti'nin ilan ettiği genel aftan yararlanan aşiret üyeleri aynı yıl Irak'a dönmüş, Molla Mustafa Barzani ise 1943 yılına kadar Süleymaniye'de gözetim altında tutulmuştur.⁸⁴

Irak'ta çıkan Kürt isyanlarının benzerleri, birbiri ile bağlantılı olmasa bile genç Türkiye Cumhuriyeti'nde de çıkmıştır. Irak Devleti toprakları üzerinde herhangi bir amacı olmayan Türkiye, Irak'taki Kürt isyanları ile hiç ilgilenmemiş, bu isyanları Irak'ın iç meseleleri olarak görmüş, sadece 1932 yılında isyan çıkaran Molla Mustafa Barzani ve adamlarını Türkiye'ye kaçmaları üzerine mülteci gibi kabul etmek zorunda kalmış, ilk fırsatta da Irak'a sınır dışı etmiştir.⁸⁵

c. Irak Krallığı Döneminde Türkmenler

Irak'taki İngiliz Manda Yönetimi'nin devam ettiği süre boyunca Türkmenler dahil hiçbir etnik unsura benliklerini devam ettirebilecek kültürel haklar verilmemiştir. Irak Krallığı, bağımsızlığını kazandıktan sonra 30 Mayıs 1932 yılında yayınladığı bir bildirme ile Türklerin ve diğer azınlıkların varlığını ve haklarını kabul ve garanti ederek, uluslararası yükümlülük altına girmiştir. 1931 yılında kabul edilen "Mahalli Lisanlar Yasası" ile başta Kerkük ve Erbil olmak üzere, Türklerin çoğunlukta oldukları bölgelerde yargılanmaların Türkçe kullanılarak yapılması yasa ile güvence altına alınmış, Türkmen öğrencilerin eğitim aldıkları okullarda eğitim dilinin Türkçe olması karara bağlanmıştır. Bu yasayı da kapsayan bildirgenin 9. maddesinde "Kifri ve Kerkük'te çoğunluğun Türkmen olduğu ve bölgede Arapçanın yanı sıra Türkçe ve Kürtçenin de resmi dil olarak kabul edildiği hükme bağlanmıştır. 1931 yılında yayımlanan Mahalli Lisanlar Yasası'nda belirtilen hususlar, 1933 tarihli anayasa değişikliği ile birlikte anayasa hükmü haline getirilmiştir.⁸⁶

Her ne kadar birçok sorunu içinde barındırsa da, 1926-1957 yılları arası dönem, Türkçenin günlük yazışmalarda kullanıldığı, Türkçe eğitimin verildiği bir

⁸⁴ Rafet Ballı, **Kürt Dosyası**, İstanbul, 1992, Cem Yayınları, s. 432-433.

⁸⁵ Ballı, **a.g.e.**, s. 438-440.

⁸⁶ Ziya Akkoyunlu, "Irak Türk Edebiyatı", **Türkler**, Cilt: 20, Ankara, 2002, s. 627.

dönemdir. Söz konusu dönemde, eğitim dilinin Arapça olmasına rağmen, Arapça bilen öğretmenlerin fazla olmaması nedeniyle öğretim Türkçe bilen Türk öğretmenler tarafından yürütülmüştür. Türkçe eğitim doğaldır ki hükümetten izinsiz olarak gerçekleştirilmiş, Türkçe eğitim verdiği tespit edilen öğretmenler ise derhal sürgüne gönderilmişlerdir.⁸⁷

Sadabat Paketi'nin imzalanması nedeniyle, dönemin T.C. Başbakanı Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Aras'ın gezi programına bölgede yaşayan Türkmenlere destek olmak amacıyla Kerkük de alınmış, bu ziyaret Kerkük'te yaşayan Türkmenler tarafında büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Türk devlet adamları tarafından yapılan bu ziyaret Irak Hükümeti'ni çok rahatsız etmiş, bölgede Türkmenlere karşı uygulanan politikalarda sertleşme gözlemlenmiştir.⁸⁸

Bu sertleşmenin sebebi, Iraklı Türkmenlerin Türkiye ile olan bağlarının devam ediyor olmasıdır.⁸⁹

Türkmenler, tarihe Gavurbağı Katliamı⁹⁰ olarak geçen ve 1924'te Kerkük'te yaşananlara benzer bir saldırıya, II. Dünya Savaşı biter bitmez yeniden maruz kalmışlardır. 1 Temmuz 1946 tarihinde, Kerkük petrol şirketinde çalışan işçiler, ücret ve çalışma şartlarının düzeltilmesi için toplu iş bırakma eylemine gitmişlerdir. Grev yapan işçiler Gavurbağı Meydanı denilen yerde toplanmak suretiyle her akşam toplantılar yapmaya başlamışlardır. 12 Temmuz günü yapılan toplantı polis tarafından kuşatılmış, işçilerin üzerine ateş açılması üzerine yirmiye yakın kişi ölmüş, yüzlerce kişi ise yaralanmıştır.⁹¹

⁸⁷ Rabia Kocaman Aydın, "Iraklı Türklerin Sosyal Hayatı", **Türkler**, Cilt: 20, Ankara, 2002, s. 620-621.

⁸⁸ Saatçi, **a.g.e.**, s. 206-207.

⁸⁹ **aynı yer.**

⁹⁰ 12 Temmuz 1946 yılında yaşanan Irak Petrol Şirketi işçilerine yönelik 3-16 Temmuz'daki baskılardan doğan Gavurbağı Katliamı, Irak yönetiminin Türkmenlere yönelik ırkçı baskılara ve insan hakları ihlaline örnek olabilecek özellikler taşımaktaydı. Bu katliam Türkmenlerin, geçen 22 senelik aradan sonra kraliyet döneminde uğradıkları ikinci katliamdı. Olay, Gavurbağı yani "Hıristiyan Bahçesi" adı verilen zeytin bahçesinde geçtiğinden dolayı Gavurbağı Katliamı olarak adlandırılmıştır...Aziz Kadir Samancı, **Irak Türkmenlerinin Siyasi Tarihi**, Bağdat, 1999, s. 23-25.

⁹¹ Aydın, **a.g.m.**, s. 620-622.

3. 1958-1991 Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri ve Türkmenler

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber Orta Doğu'da sınırlar yeniden çizilmeye başlanmıştır. İsrail Devleti'nin İngiltere'nin çabaları sonucunda 1948 yılında kurulmuş olması bu duruma en iyi örnektir. İsrail'in kurulmasının hemen akabinde Arap devletleri İsrail'e savaş açmış, ne var ki, mağlup olmuşlardır. Ortadoğu'da bu gelişmeler olurken, Irak'ta devam eden kraliyet rejimini etkileyen birtakım gelişmeler meydana gelmiştir. Mısır'da Arap milliyetçiliğinin lideri olarak kabul edilen Cemal Abdülnasır 1952 yılında iktidara gelmiş, 1955 yılında ise Bağdat Paketi imzalanmıştır.⁹²

Irak tarihinde en önemli olaylardan biri ise, General Abdülkerim Kasım'ın, 14 Temmuz 1958 tarihinde, Irak Ordusu içerisindeki Arap milliyetçisi ve sosyalist subayların kurmuş olduğu gizli teşkilat marifetiyle bir askeri ihtilal yaparak Irak Kraliyet Rejimi'ni yıkmasıdır. Bu ihtilalin hazırlayıcısı ise aslında kraliyet yönetiminin bizzat kendisidir. Çünkü kral ve yöneticileri, kraliyetin kurulmasından beri İngiliz yanlısı politikalar izleyerek ülkedeki tüm etnik gruplarda muhalif bir bakış açısının ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bu sebepten ötürü, halkın yönetime olan güveni azalmış ve etnik unsurlar zamanla yönetimden desteklerini çekmişlerdir.⁹³

Ortadoğu'da, bütün dünyayı yeni bir savaşın eşiğine getirecek ciddi bir uluslararası krizin çıkmasına sebep olabilecek olaylardan birisi de General Kasım önderliğinde gerçekleştirilen bu ihtilaldir. İhtilal, Bağdat radyosunun 14 Temmuz 1958 sabahı yayınladığı bir bildiri ile tüm dünyaya duyurulmuştur. Bildiride, Irak'ın *“ulu Tanrının yardımı ve halk ile silahlı kuvvetlerin desteği” sayesinde “emperyalistler tarafından başa getirilmiş doğru yoldan uzak yöneticiler grubunun tahakkümünden kurtarıldığı”*⁹⁴ ifade edilmiştir. Yine aynı bildiride, “halk ile ordu

⁹² Hasan Mazin, *“Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler”*, **Stratejik Analiz Dergisi**, Nisan 2003, s. 35-37.

⁹³ Hürmüzlü, **a.g.e.**, s. 25-28.

⁹⁴ Mehmet Gönübol ve Ömer Kürçüoğlu, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1915)**, İstanbul, 1995, Siyasal Kitabevi Yayınları, s. 300.

arasında tam bir birlik olduğu belirtildikten ve bütün Irak vatandaşlarının düzeni ve disiplini korumaya çağrıldıktan sonra, Irak'ta milli birliği koruyacak, diğer Arap Devletleri ile kardeşlik bağları kuracak ve Bandung Konferansı⁹⁵ kararlarıyla Birleşmiş Milletler Antlaşmasına uygun ve Irak Krallığı'nın menfaatlerine aykırı olmayan bütün uluslararası yükümlülüklerine sadık" bir Cumhuriyet yönetiminin kurulduğu da açıklanmıştır.

General Abdülkerim Kasım, ihtilalin üzerinden birkaç gün geçmesinden sonra, bir basın açıklaması yaparak "İhtilalin Batı Devletleri'ne yönelik olmadığını, iki tarafın menfaatlerinin çatışmadığı sürece, Irak Cumhuriyeti'nin Batılı ülkeler ile işbirliğine devam edeceğini" yeni hükümetin dışişleri bakanı Abdülcebbar Cömert ise *"Irak Cumhuriyeti'nin, yabancılara ait malları devletleştirmeyeceğini ve ihtilalden önce Irak Krallığı tarafından yüklenilmiş tüm yükümlülüklerle bağlı kalınacağını"* ifade etmişlerdir.⁹⁶

⁹⁵ Endonezya'nın Bandung kentinde 18-24 Nisan 1955'te toplanan ve o dönem yeni bağımsızlığını kazanan Asya-Afrika devletlerini bir araya getiren konferanstır. Bağlantısızlar hareketinin bir parçasıdır. 1955 yılına gelindiğinde yeni bağımsızlığını kazanan Asya-Afrika devletleri kendilerini yeryüzünde bağımsız bir güç olarak ilan edecek kadar çoğaldılar ve güven kazandılar. Bunun üzerine Endonezya'nın Java adasındaki Bandung kentinde biraraya geldiler. Konferansa yön verecek olan ilke, 1954 yılında Tibet üzerindeki Çin-Hint çatışmasının sonucunda iki devlet arasında ilan edilmiş bulunan barış için birarada yaşamaydı. Konferansın hazırlık toplantısında kimlerin davet edilip kimlerin edilmeyeceği konusunda tartışma çıktı ve sonunda İsrail, iki Kore devleti (Kuzey ve Güney Kore) ile Formoza'nın (bugünkü Tayvan) davet edilmemesi kararlaştırıldı. Bandung'da gerek izledikleri dış politika, gerekse çıkarları açısından aralarında büyük farklar bulunan devletler biraraya geldiler. Bu durum, konferansın genel havasını etkiledi ve birçok konuda anlaşmazlıklar çıktı. Çin Halk Cumhuriyeti ve tarafsız dış politika izleyenler genel sorunlar üzerinde durup Konferans'tan bir birlik-bütünlük çıkartmayı amaçlarken diğer katılımcılar tartışmalı güncel sorunlar üzerinde durulmasında ısrarcı oldular. "Sömürgecilik" terimi üzerinde dahi tartışma çıktı. Konferansa katılan bazı devletler, Batı emperyalizminin yanında yeni Sovyet tipi sızma, bölücü faaliyetlerde bulunma ve güç kullanmayı da bu kavram içine almaya çalıştılar. Sonunda, 'barış için birarada yaşama'yı da içine alan 10 konu üzerinde anlaşılmıştır. http://tr.wikipedia.org/wiki/Bandung_Konferans%C4%B1 (11/07/2008)

⁹⁶ Gönübol ve Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 300-301.

Dr. Abdülcebbar hükümeti, ihtilalin hemen akabinde, Irak'ın, SSCB ile kötü olan ilişkilerini düzeltmek için adımlar atmış, Batı dünyasının bu olaya tepkisi üzerine, Irak Hükümeti'nin Doğu ülkeleri ile de iyi ilişkiler geliştirme gayreti içerisinde olduğunu, bunun en güzel örneğinin ise Irak Cumhuriyeti'nin, Birleşik Arap Cumhuriyeti⁹⁷ ile 19 Temmuz 1958'de imzalamış olduğu “karşılıklı savunma antlaşması” olduğunu söylemiştir.⁹⁸

14 Temmuz ihtilali gerçekleşikten sonra, Irak'ın Bağdat Paktı içinde kalıp kalmayacağı önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bağdat Paktı'na üye ülkelerin dışişleri bakanları ve ABD Dışişleri Bakanı, Ortadoğu'daki son gelişmeleri gözden geçirmek ve Irak ihtilalinden sonra Bağdat Paktı'nın durumunu görüşmek üzere, 28-29 Temmuz 1958'de Londra'da toplanmışlar ve bir deklarasyon yayınlamışlardır. Söz konusu deklarasyonda, Paktın Irak dışındaki üyeleri bu devlet olmaksızın Bağdat Paktı'nın devamını kararlaştırmışlardır. Kurulan yeni Irak Cumhuriyeti ise, dış politikada bütün devletlerle dostluk ve tarafsızlık üzerine bir politika izleyeceğini beyan etmiş, müteakip zamanlarda General Kasım yönetimindeki Irak, SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile ilişkiler kurmuştur. Sonuçta, Irak'ın Bağdat Paktı ile ilgili bir tasarrufunun olmadığı açıkça anlaşılmış, Paktın merkezinin Bağdat'tan Ankara'ya taşınması kararlaştırılmıştır. Nitekim General Kasım, Irak Cumhuriyeti'nin Bağdat Paktı'ndan resmen çekildiğini 24 Mart 1959'da resmen ilan etmiştir. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesinden sonra; 21 Ağustos 1959'da, Bağdat Paktı'nın adının Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization, CENTO) olarak değiştiği Paktın sekreteryası tarafından resmi bir şekilde deklare edilmiştir.⁹⁹

---

⁹⁷ Birleşik Arap Cumhuriyeti, Mısır ve Suriye arasında 1 Şubat 1958'de ilan edilen ve her iki ülkedeki plebisitlerle onaylanan siyasi birleşmenin resmi adıdır. Bir askerî ihtilalin ardından Suriye'nin Mısır'dan bağımsızlığını ilan etmesiyle, 28 Eylül 1961'de son bulmuştur... http://tr.wikipedia.org/wiki/Birle%C5%9Fik_Arap_Cumhuriyeti (14/07/2008)

⁹⁸ aynı yer

⁹⁹ Gönübol ve Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 301-304.

General Abdülkerim Kasım önderliğindeki yeni Irak Cumhuriyeti'nde, ihtilalin üzerinden çok geçmeden, Arap Milliyetçileri ile komünistler arasında güç ve iktidar mücadeleleri yaşanmaya başlamıştır. Komünistleri, ülke içerisinde hızla teşkilatlanarak yönetimden milliyetçileri saf dışı bırakmak ve doğaldır ki, yönetimde tek başlarına söz sahibi olmak istemişlerdir. Ülke genelinde yapılan öğrenci birliği seçimlerini her yerde komünistler kazanırken, Kerkük'te Türkmenler, Ramadi de ise Arap milliyetçileri bu seçimleri kazanmıştır. Aynı sonuçlar öğretmenler sendikası ve belediye seçimlerinde de yaşanmış, Kerkük ise komünistlere karşı direnmiştir. Dolayısıyla bu gelişmeler Türkmenlere karşı hükümetin politikalarını yeniden gözden geçirmesi gerektiğini göstermiştir.¹⁰⁰

Yeni Irak yönetimi süreç içerisinde nihayet milliyetçi Arapları saf dışı bırakarak Komünistler ile Kürtlerin etkisi altına girmiş, Kerkük'te yaşayan Türkmenler üzerinde baskılar kurmak için türlü yollar denemeye başlanmıştır. Kerkük şehrinin asayişinden sorumlu askeri yetkililerin karşı koymasına rağmen, SSCB'den sürgünden dönen Molla Mustafa Barzani'nin Kerkük'ü ziyaret etmesine Irak Merkezi Hükümeti'nce izin verilmesi, Kerkük'te çoğunluğu oluşturan Türkmen nüfus üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır.¹⁰¹

Kerkük'te yeni kurulmuş olan Irak Cumhuriyeti'nin birinci yıldönümü olan 14 Temmuz 1959 günü düzenlenen kutlamalar esnasında, Türkmenlere yönelik sebebi ve menşei belli olmayan bir saldırı gerçekleşmiştir. Otomatik silahların da kullanılmasıyla bir katliama dönüşen saldırıyı, aslında çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu askeri birlikler başlatmıştır. Kerkük genelinde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş olmasına rağmen saldırganlar faaliyetlerine devam etmişler, öldürülen Türkmenlerin cesetleri sokaklarda sürüklenmiş ve hatta elektrik direklerine asılmıştır. Irak Merkezi Hükümet Güçleri'nin, Bağdat'tan gelerek olaylara el koymasına kadar geçen sürede, Türkmenlere ait evler ve dükkânlar yağmalanmıştır. Olaylarda, resmi kaynaklara göre yirmi beş Türkmen katledilmiş, 130 Türkmen ise yaralanmıştır. Tarihe bir katliam olarak geçen olaylar ile ilgili olarak Abdülkerim

¹⁰⁰ Yılmaz, *İngiliz Kamuoyu...*, s. 35-36.

¹⁰¹ Sinan Marufoğlu, "Irak Türkleri", **Türkler Cilt 20**, Ankara 2002, s. 606-607.

Kasım tarafından yapılan açıklamada, Türkmenlere uygulanan şiddet kınanmış ve olaylar esnasında çekilen fotoğraflar basına dağıtılmıştır.¹⁰²

Türkiye Cumhuriyeti'nin olaylara tepki göstermesi sonucunda soruşturma komisyonları kurulmuş, katliama karışanlar bulunarak haklarında idam kararı alınmış, ancak Kürtlerden çekinilmesi nedeniyle hiçbir idam kararı infaz edilmemiştir.¹⁰³

Olayların boyutunun büyümesiyle birlikte, katliam ülke içinde de nefretle kınanmıştır. Irak basını, komünistlerin ülkenin huzurunu bozduklarını ve masum Türkmenleri katlettiklerini kaleme almış, Kerkük katliamının Türkiye gazetelerinde yer almasıyla birlikte, Türk kamuoyunun olaylara tepkisi ise çok sert olmuştur.¹⁰⁴

Dış politikada aktif bir politika izlemeye çalışan Adnan Menderes Hükümeti ise 21 Ekim 1959 tarihinde aldığı bir kararla Kerkük katliamı ile ilgili resim, film ve dokümanların Türkiye'ye girişini ve dağıtımını yasaklamıştır.¹⁰⁵

Genç Irak Cumhuriyeti'nde bu gelişmeler yaşanırken, Bağdat Üniversitesi'nde öğrenim gören Arap Milliyetçisi öğrenciler de dünya genelindeki öğrenci hareketlerinin de etkisiyle Milli Cephe adı altında bir öğrenci birliği kurmuşlardır. Söz konusu cephe, Arap Sosyalist Baas Partisi, Arap Milliyetçiler Hareketi, Müslüman Kardeşler Hareketi, İstiklal Partisi ve Türkmen Öğrenciler Birliği'nin öncülüğünde kurulmuştur. Cephe, öğrenci seçimlerine ortak bir liste ile girerek oldukça iyi sonuçlar elde etmişler, o dönemde etkinliği fazla olan Talebe Birliği'nde Türkmenler de üç üye ile temsil edilme hakkını elde etmişlerdir.¹⁰⁶

Yine Abdülkerim Kasım döneminde, Türkmen öğretmenlerin eğitim konularını aralarında görüşmek için düzenledikleri 'Türkmen Öğretmenlerin Birinci

---

¹⁰² Hürmüzlü, **a.g.e.**, s. 31.

¹⁰³ Marufoğlu, **a.g.m.**, s. 607-608.

¹⁰⁴ **aynı yer.**

¹⁰⁵ Saatçi, **a.g.e.**, s.220-221.

¹⁰⁶ Hürmüzlü, **a.g.e.**, s. 33-34.

Kurultayı', 28 Ağustos 1960 tarihinde Kerkük'te toplanmış ve 30 Ağustos'a kadar devam etmiştir. Türkmenlerin Anayasa ile güvence altına alınan temel haklarının savunuculuğunu yapan Kurultay, birçok çalışma komisyonuna dağılarak, ders kitapları ve programlar, resmi ve özel okullar, okuma yazma seferberliği, yüksek tahsil ve burslar komisyonları olarak çalışmalarını başlatmıştır. Bu komisyonların aldığı tavsiye kararlarının başında, ilkokullarda öğretimin Türkçe yapılması ve bunu sağlamak için Türkmen öğretmenlerin yetiştirilmesine ağırlık verilmesi, Türkçe ders kitaplarının hazırlanması, yetişkinler için okuma yazma seferberliğine dönük özel kitapların hazırlanması, köylerde özel eğitim kurumlarının açılması, Türkmen öğrencilere üniversitelerde yeterli derecede kontenjanlar ayrılması, yabancı ülkelere burslu olarak gönderilmeleri, öğretmen açığının kapatılması, Türkçe kitap yayınlamak üzere özel basımevlerinin kurulması, Türkçe yayınların özendirilmesi, Kerkük Öğretmenler sendikası tarafından Arapça-Türkçe bir derginin çıkarılması ve Arapça eğitimin güçlendirilmesi gibi konular gelmiştir.¹⁰⁷

Bu dönemde, Irak Cumhuriyeti Merkezi Hükümeti'nin de tutumları sayesinde Kürtler ve Komünistlerin ağırlığı her kesimde hissedilmeye başlanmıştır. Bu durumun oluşmasının en önemli sebebi ise Kasım ve işbaşındakilerin SSCB ile olan ilişkilere çok önem veriyor olmaları sebep gösterilebilir.¹⁰⁸

General Kasım yönetimi, ülkedeki iç karışıklıklar, yükselen Arap milliyetçiliği ve Baas¹⁰⁹ hareketinin içerisinde askeri bir fraksiyon olarak örgütlenen ve General Abdülislam Arif'in önderliğindeki Arap milliyetçisi subaylardan oluşan bir grup tarafından, 8 Şubat 1963 tarihinde, askeri bir darbe ile devrilmiştir. Darbe sonrasında ön plana çıkmak istemeyen subaylar, ülkenin yönetimini Baas Partisine bırakmışlardır. Devlet başkanlığına General Abdülislam Arif getirilmiş, yasama ve yürütme yetkileri Devrimci Komuta Konseyi tarafından yürütülmüştür. Başbakanlığa

¹⁰⁷ Saatçi, a.g.e., s. 220-221.

¹⁰⁸ aynı yer.

¹⁰⁹ Sosyalizmle kaynaşmış bir kavmiyetçilik ideolojisini savunan, bu ideolojiye dayalı edebî görevi olan tek bir sosyalist Arap Milleti oluşturmayı amaçlayan siyasi bir harekettir. Hareketin yürütücüsü Arap Sosyalist Baas (Diriliş) Partisi'dir (Hizb el-Ba's el-Arabî el-İştirakî). Bu Parti, Baas Partisi ile Arap Sosyalist Partisi'nin birleşmesinden meydana gelmiştir. http://sosyalbilgilerci.blogcu.com/orta-dogudaki-islami-baas-hareketi-nedir_20343371.html (03/09/2008)

ise daha sonra devlet başkanı olacak olan Albay Ahmed Hasan el-Bakır getirilmiştir. General Arif dönemi nispeten daha sakin bir dönem olmuştur. Bu dönemde, Kerkük Katliamı'nın hazırlayıcıları hakkında soruşturmalar açılmış, suçlu bulunan toplam 28 kişi idama mahkûm edilmiş ve cezaları Kerkük'te infaz edilmiştir. Irak Türkmenleri, tarihlerinde ilk defa bir Irak hükümetinden yakın ilgi görmüş, hükümet yetkilileri ile temsilciler düzeyinde diyalog zemini sağlanmıştır.¹¹⁰

Abdüselam Arif'in, 1966 yılında geçirdiği bir helikopter kazasında ölmesinden sonra yerine kardeşi Abdurrahim Arif getirilmiştir. Bu dönemde Irak hükümetlerinde ilk defa bir Türkmen bakan görev almıştır. Diğer hükümetlere oranla bu dönemde istikrarlı politikalar izlenmesine rağmen, Baas Partisi mensuplarının Hasan el-Bakır önderliğinde gerçekleştirdiği bir ihtilal ile yönetim Baas Partisi içerisinde bir grup subayın eline geçmiştir.¹¹¹

İhtilal sonucunda el-Bakır devlet başkanlığı ve başbakanlık, ikinci adam Saddam Hüseyin ise devlet başkan yardımcılığını üstlenmiştir. Baas mensupları, yönetimi ele geçirmelerini müteakip, eski yönetimin tüm bakanlarını Bağdat şehir merkezinde idam etmişlerdir. Irak Türkmenleri, Arap milliyetçisi olan Baas Partisi mensuplarının neler yapabileceğini tam olarak kestirememelerinden ötürü, ihtilalin ilk olduğu zamanlarda muhalif bir tavır sergilememişlerdir çünkü ihtilali yapanların Arap milliyetçiliği esas alan bir tasarrufta bulunacaklarını kestirememişlerdir. İdam edilen siyasetçi ve devlet adamları arasında, önceki Irak hükümetinde Ekonomi ve Sanayi Bakanı olarak görev yapan tek Türkmen bakan olan Nizamettin Arif'te bulunuyordu. Irak hükümeti, Nizamettin Arif'i, Türkiye'de faaliyet gösteren "Milli Türk Talebe Birliği"¹¹² ile bağlantılı olmakla suçlamıştır. Kanaatimizce suçlamanın

¹¹⁰ Saatçi, a.g.e., s. 224-225.

¹¹¹ aynı yer.

¹¹² Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), 1916 yılı imparatorluk gençliğinin ülkenin içerisinde bulunduğu kötü duruma tepkilerini örgütlü ve bilinçli bir şekilde yürütmek, üniversite gençliğini ülkenin politik ve askeri geleceği hakkında karar alma süreçlerine etkin katılımını sağlamak ve özellikle Balkanlar'da meydana gelen toprak kayıplarına tepki gösterebilmek amacıyla Dar-ül Fünun gençleri tarafından kurulmuştur. 1933 yılında, CHP iktidarında Adnan Menderes çeşitli bakanlıklarda bulunacak ve onunla birlikte Yassıada'da yargılanacak olan Tevfik İleri başkanlığında parlak yıllarını yaşayan MTTB bir süre kapatılmıştır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/MTTB> (03/09/2008)

gerçek nedeni, Türkmenlerin dikkatini çekerek, Türkiye bağlantılı herhangi bir örgüt veya birliğe üye olmalarını engellemektir.¹¹³

Türkler ile Araplar, I. Baas iktidarı olarak adlandırılan bu döneme kadar, Iraklı komünistlerin baskısı altında kalmışlardı. Ülkede çok sıcak bir politik atmosfer mevcuttu. Kürtlerin, Kürt milliyetçiliğinden çok komünizmi temsil ediyor olmaları, üzerlerine yönelen bu tehlikeyi iki yönlü bir tehlike haline getiriyordu. Esasen I. Baas döneminde Türkmenler ve Araplar, Abdülkerim Kasım döneminde Kürtlere sağlanan nüfuz alanlarının kısıtlanmasını beklemişler, Kürtler ise nüfuz alanlarının sınırlanması bir yana, hem özerklik hem Kerkük'ü talep etmişlerdir.¹¹⁴

I. Baas iktidarı ise, en önemli yürütme organı olan Devrim Komuta Konseyi aracılığıyla aldığı 24 Ocak 1970 tarihli 89 Sayılı Azınlıklara Kültürel Haklar kararıyla, iktidarının bu ilk yıllarında geniş halk kitlelerine ulaşabilmeyi amaçlamıştır. Bu karar ile Irak hükümeti, Irak'ta yaşayan azınlıklara birtakım kültürel haklar vermiştir. Devrim Komuta Konseyi'nin bu kararında;

“Vatandaşların, ülkeye hizmetlerini arttırmanın, milli birliği koruma ve mücadele azmini derinleştirmenin, onların ancak meşru haklarına kavuşmaları ile sağlanacağına inanan 17 Temmuz devrimi, Türkmen azınlığın yaşadığı bölgelerde kültürel haklarını kullanmasını uygun görmüştür. Bundan dolayı Devrim Komuta Konseyi 24 Ocak 1970 tarihli oturumunda;

1. *İlkokullarda Türkmen dili okutturulmasına,*
2. *Bu dille öğretim yapan bütün okullarda açıklama usullerinin Türkmen diliyle yapılmasına,*
3. *Türkçe öğretimi hususunda Terbiye ve Talim Bakanlığı'na bağlı bir müdürlüğün kurulmasına,*
4. *Türkmen edebiyatı, şair ve yazarlarının, kendilerine mahsus bir birlik kurmalarına imkan verilmesine, eserlerini bastırabilmek için yardım edilmesine, dil bakımından istidat yeteneklerini arttırma fırsatı verilmesine ve bu birliğin Irak Edebiyatçılar Birliği'ne bağlanmasına,*

¹¹³ Saatçi, a.g.e., s. 227.

¹¹⁴ aynı yer.

5. *Kültür ve Tanıtma Bakanlığı'na bağlı olarak, bir Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulmasına,*
6. *Türkçe haftalık bir gazete ve aylık bir dergi çıkarılmasına,*
7. *Kerkük televizyonundaki Türkçe yayınların arttırılmasına karar verilmiştir.*¹¹⁵

Türkiye Cumhuriyeti nezdinde ise, Irak'ta yaşanan gelişmeler memnuniyetle karşılanmış ve Irak hükümetinin aldığı bu karara karşılık Ankara'da Irak, Kerkük'te de Türk Kültür Merkezleri açılmıştır. Böylelikle ilk defa, Türkmen kültürel haklarına yönelik resmi düzeyde bir adım, Türk hükümeti tarafından atılmıştır. Türkmenlerin bir kısmı tarafından bu karar sevinçle karşılanırken, bir kısmı ise Türkmenlerin zaten böyle bir hakları olduğunu, bu hakların yeniden verilmesinin mümkün olamayacağını savunmuşlardır. Esasen Irak hükümetinin bu kararının altında başka amaçlar vardı. Irak, BM Genel Kurulu'nun, 21 Aralık 1965 tarihinde ırkçılık ve ırk ayırımı uygulamalarının yok edilmesi hususunu karara bağlamış, 4 Ocak 1969'da uygulamaya koyduğu uluslararası belgeyi, 14 Ocak 1970 tarihinde kabul etmiştir. Devrim Komuta Konseyi'nin bu belgeyi kabul etmesinden bir hafta sonra, Türkmenlerin Kültürel Haklarının tanınması kararını çıkararak bir suretini de Birleşmiş Milletler dokümanları arasına geçecek şekilde ulaştırmak suretiyle kendisini, vatandaşlar arasında ayırım yaptığı suçlamalarından korumak istemiştir.¹¹⁶

Bu kararı Süryanice konuşanların kültürel hakları ve Kürtlerle ilgili olan, 11 Mart 1970 kararları izlemiştir. Türkmenlerin kültürel haklarının kabulünden sonra Eğitim müdürlüklerini, öğrenci velileri arasında yaptığı anketle Türkçe öğretim yapacak olan okullar saptamaya başlamış, sonuç olarak Kerkük'te 124 okulun 104'ü ve Tuz Hurmatu, Kifri, Altınköprü ve başka Türkmen bölgelerin ezici çoğunluğu da Türkçe öğretimi seçmiştir. 1970 yılının Mart ayı itibarıyla Kürtlerle uzlaşma sağlanması neticesinde Türkmenleri yanında görmek istemeyen Irak hükümetinin, onlara yanaşması için bir sebep kalmamıştır. Neticede, kültürel haklar konusundaki karar bir yılını doldurmadan, Irak rejimi bu hakların geri alınması adımlarını atmaya

¹¹⁵ Hürmüzlü, **a.g.e.**, s. 36-37.

¹¹⁶ Börklü, **a.g.m.**, s. 45.

başlamıştır. Eğitim müdürlükleri, Türkçe öğretimden vazgeçilip, Arapçaya geçmeleri için zorlanmışlar ve bir süre sonra bu okulların kapatılması sağlanmıştır.¹¹⁷

1971 yılından itibaren Türkmenlere karşı, daha önceki yönetimler zamanında uygulanan baskı ve asimilasyon politikalarına, Baasçı el-Bakır yönetimince de ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bölgedeki Türk yerleşim birimlerine Arap yöneticiler atanmış hatta bu atamalar muhtar düzeyine kadar indirilmiştir. Muhtarların yardımıyla Türklerin çoğunlukta olduğu merkezlere Arap göçü başlatılmış, elli bine yakın Arap, hükümetçe yeni inşa edilen semtlere yerleştirilmiş, bir kısmına toprak verilerek, bir kısmına da yeni iş alanları açılarak bölgede kalıcı olmalarının sağlanmasıyla daha önce uygulanan benzeri politikaların uygulanmasına devam edilmiştir.¹¹⁸

Türkmenler için her geçen gün daha da kötüye giderken, esasen el-Bakır dönemindeki baskı politikalarının ardında, rejimin ikinci adamı Saddam Hüseyin vardı. Olaylar ve Irak içerisindeki çalkantılar bu şekilde devam ederken 1978 yılında Baas Partisi içerisinde bir darbe gerçekleşmiş, el-Bakır, darbeden sonra Baas içerisinde sadece onursal bir lider olarak düşünölmeye başlanmıştır. Aslında Saddam Hüseyin ve ailesi 1968-1978 yılları arasında zaten ülkeyi ele geçirmişti. Saddam Hüseyin, 14 Temmuz 1979'da Cumhurbaşkanı Hasan El-Bakır'ın sağlık gerekçeleri ile görevinden istifa ettiğini ve yerini kendisine devrettiğini açıklaması üzerine, Baas Partisi'nin, Devrim Komuta Konseyi'nin ve Irak'ın yeni başkanı olarak göreve başlamıştır. İktidara seçimsiz gelen her devlet başkanı gibi Saddam Hüseyin de ilk iş olarak iktidarını sağlamlaştırmak istemiş; aralarında Devrim Komuta Konseyi üyelerinin de bulunduğu bazı parti mensuplarını, Suriye ile gizli anlaşma yapmakla ve vatan hainliği ile suçlayarak, 8 Ağustos 1979'da Başbakan Yardımcısı, Kürt meselelerinden sorumlu Bakan, Eğitim, Sanayi Planlama ve Sağlık Bakanları ile

¹¹⁷ Saatçi, a.g.e., s. 230-231.

¹¹⁸ Fazlı Demirci, **Iraklı Türklerin Dünü Bugünü**, Ankara, 1991, s. 30-32.

kendisinin özel kalem müdürünün de aralarında bulunduğu, 21 kişiyi idam ettirmiştir.¹¹⁹

Aslında, Saddam Hüseyin'in iktidara geldiğinden beri nihai amacı, Irak'ı Arapların lideri ve Basra Körfezi'nin en önemli devleti yapmaktı. Bölgesel konjonktür de bu durum için uygun bir haldeydi. Devrim çalkantıları içerisindeki İran, Körfez denetimini sağlayamadığı gibi, Irak'taki Dava Partisi ile ilişki kurarak Şiileri Bağdat'a karşı ayaklanmaya çağırıyordu. Camp David¹²⁰ anlaşmasından sonra Araplar tarafından dışlanan Mısır'ın liderlik iddiası kalmamıştı. Liderlikteki bu boşluğun Irak tarafından doldurulması gerektiğini düşünen Saddam Hüseyin önce içeride iktidarını sağlamlaştırma yoluna gitti; Kürt, Şii, Türkmen muhalif örgütlerine ve 1979'da yasadışı ilan edilen Irak Komünist Partisi'ne karşı askeri ve polisiye önlemler aldı, Şubat 1980'de ise Baas içerisinde bir tasfiye hareketi başlattı. Bununla birlikte yeni bir ayaklanmayı önlemek için, Aralık 1979'da Devrim Komuta Konseyi bir karar alarak, atama yoluyla belirlenen Kürt özerk bölgesindeki yasama meclisi için artık seçim yapılacağını ve bu meclisin bölgenin tarımını, ekonomisini ve kültürel özelliklerini geliştirmek için yasalar çıkarabileceğini bildirmiştir.¹²¹

Ocak 1980'de 5, 9 Temmuz 1980'de de 9 Türkmen'in idam edilmesi üzerine, 31 Temmuz 1980'de Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi merkeze çağrıldı ve 11 Ağustos'ta dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel Irak yönetimini kınayan bir mesaj yayınlamıştır. 1979'da yılı, Irak Kürt hareketinde önemli değişikliklerin yaşanacağı bir yıl olmuştur. 1 Mart 1979'da Molla Mustafa

¹¹⁹ Mahir NAKİP, "Iraklı Türklerin Meselesine Nasıl Bakılmalı?"; **Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı**, Ankara, İlkbahar 1996, ASAM Yayınları, s. 37-39.

¹²⁰ Mısır devlet başkanı Enver Sedat ile, İsrail başbakanı Menahem Begin arasında, 12 gün süren gizli pazarlıkların ardından Camp David'de 17 Eylül 1978'de imzalanan ve ABD başkanı Jimmy Carter'in gözetiminde gerçekleşen bir sözleşmedir. Sözleşme, altı ay sonra (26 Mart 1979) imzalanacak olan barış antlaşmasının temelini oluşturuyordu. Buna göre İsrail, askeri birliklerini Sina Yarımadasından çekecek ve Mısır ile diplomatik ilişkilerini normalleştirecekti. Diplomatik ilişkiler 1980'de normale döndü. İsrail'in umduğundan daha az olmakla birlikte ticari ilişkiler canlandı. Mart 1980'de havayolu taşımacılığı başladı. Mısır İsrail'e petrol satışına başladı. Bu sözleşme ile, İsrail tarafından Altı Gün Savaşı'nda ele geçirilen Sina Yarımadası, Mısır'a geri verildi. Barış çabalarının sonucu olarak, Menahem Begin ve Enver Sedat, 1978 yılı Nobel Barış Ödülünü birlikte aldılar. Sözleşmeye, Mısır ve ABD ile İsrail ve ABD arasında karşılıklı mektuplaşmalar da eşlik etmiştir.

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Camp_David_S%C3%B6zleşmesi_\(1978\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Camp_David_S%C3%B6zleşmesi_(1978)) (04/09/2008)

¹²¹ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001**, İstanbul, 2006, İletişim Yayınları, s. 129-130.

Barzani'nin ölümü üzerine, Kürdistan Demokrat Partisi'nin¹²² 9. Kongresi olağanüstü olarak toplanmıştır. Parti başkanlığına Molla Mustafa Barzani'nin oğlu Mesut Barzani seçilmiş ve partinin İran'ın Rezaiyye'de bulunan karargâhının Irak'ın kuzeyindeki Revanduz kentine taşınması kararı alınmıştır.¹²³

4. Türkiye-İrak İlişkilerinde Belirleyici Bir Faktör: Su Sorunu

a. Uluslararası Hukuk Açısından Su Sorunu

Türkiye ile Irak arasındaki en önemli gündem maddelerinden biri de sınıraşan sular sorunudur. Çağımızda uluslararası hukuk açısından düşünüldüğünde, sınıraşan sular ile ilgili olarak uluslararası teamüller ve hukuki düzenlemeler bulunmakta olup, devletler de bu müeyyidelere uymak zorunda kalmaktadırlar. Söz konusu kurallar genel, yani çerçeve kurallar mahiyetinde olup, günlük hayatta karşılaşılan problemlere cevap verememekte, sorunların yıllarca uzamasına hatta uluslararası krizlere neden olmaktadır. Dünyada yüzlerce nehir, ya devletlerarasındaki sınırları oluşturmakta, ya da birden fazla devletin içinden geçerek, denizlere ulaşmaktadır. Günümüz itibarıyla iki veya daha fazla ülkenin politik sınırlarından geçen 261 adet sınıraşan su havzası bulunmaktadır. Ne var ki, son dönemde SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması gibi nedenlerle bu sayı daha da artmıştır. Sınıraşan sular; sulama teknolojileri, içme suyu ihtiyacı ve enerji üretmek için kullanılan, iki veya daha fazla devlet arasında sınır oluşturan veya farklı devletlerde doğup akan sulardır.¹²⁴

Çokuluslu havzaların birçoğundan yararlanma amacıyla, çeşitli ülkeler arasında şimdiye kadar yapılmış 300 kadar antlaşma mevcuttur. Uluslararası hukuk açısından, sorunların çözümlenmesinde: (1) antlaşmalar; (2) teamüller; (3) genel hukuk ilkeleri; (4) hukuk otoritelerinin görüşleri; gibi unsurlar etkili olmaktadır.

¹²² Kürdistan Demokratik Partisi kısaca KDP (Kürtçe: Partiya Demokrat a Kurdistan - PDK) Nisan 1946'da kurulan bir Kürt partisidir. KDP'nin kurucusu Molla Mustafa Barzani'dir. <http://tr.wikipedia.org/wiki/KDP> (05/10/2008)

¹²³ Oran, a.g.e., s. 130-132.

¹²⁴ <http://www.afyontarim.gov.tr/su/suurunleri/turkiye2.htm> (12/09/2008)

Sınırtaşın sular konusunda uluslararası ortamda bütün devletleri bağlayıcı hukuksal düzenlemeler henüz oluşturulamamış olup, çalışmalar sürdürölmektedir.¹²⁵

Sınırtaşın sular ile ilgili paylaşım teorileri geliştirme konusunda, uluslararası hukuk açısından dört yaklaşım söz konusu olmuştur:

1. Bir ölkenin kendi topraklarından kaynaklanan suları dilediği gibi kullanabileceği esasına dayanan mutlak egemenlik göröşü,
2. Bir ölkede akan suların, o öлке toprağının ayrılmaz bir parçası olduğu ve mabadaki ölkelerin bu suyun doğal nicelik ve niteliğini değiştirme hakkı olmadığı esasına dayanan alansal bütönlük göröşü,
3. Sınırtaş ölkelere belirgin zarar vermemek üzere, akarsuyun her bir ölkedeki yağış alanı, sağladığı debi, geçmiş ve mevcut kullanımı, gelişme ihtiyacı, sosyal ve ekonomik koşullar, su tasarrufu, diğer seçenekler, dengeleme olanakları gibi bir dizi etkeni dikkate alarak su tahsisini öngören, diğer ölkelere önemli zarar vermeden hakça ve makul yararlanma göröşü,
4. Ölkeler arasındaki sınırları gözetmeden, bir akarsudan havza bütönlünde en iyi yararlanma göröşü.¹²⁶

Uzun yıllar iki zıt göröş olan mutlak egemenlik ve alansal bütönlük göröşünü savunan araştırmacılar sürekli olarak ihtilaf halinde olmuştardır. Uzlaştıracı öneri olarak İLA'nın 1966 Helsinki kurallarıyla hakça ve makul kullanım ve başkalarına önemli zarar vermeme esasları tavsiye edilmiş; Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 1970'lerde başlattığı ve yıllar süren çalışmalar sonucunda, bu ilkelere dayanan bir taslak uzunca zaman süren müzakerelerden sonra hazırlanabilmiştir. 1992'de Rio de Janeiro'da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın Gündem 21¹²⁷ deklarasyonu ile uluslararası önemi

¹²⁵ <http://www.afyontarim.gov.tr/su/suurunleri/turkiye2.htm> (12/09/2008)

¹²⁶ aynı yer.

¹²⁷ 1992 yılında BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde toplanmıştır. Gündem 21 başlığını taşıyan küresel eylem planı bu konferansta kabul edilmiştir. O tarihten sonra Gündem 21'in ilke, amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla 1996'da

vurgulanan sürdürülebilir kalkınma esasının yaygınlaşması, 1996'da Marsilya'da kuruluşu açıklanan World Water Council - Dünya Su Konseyi, aynı yıl Stockholm Su Sempozyumunda kurulan Global Water Partnership - Küresel Su Ortaklığı gibi kuruluşların da etkisiyle, sınır-aşan veya sınır-oluşturan suları, kıyıdaş ülkeler bir tarafa uluslararası bir hal alan sorunsallardan biri haline gelmiş olup, çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Sonuçta, Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonuna bağlı alt komisyonun olgunlaştırdığı, başkasına önemli zarar vermeden, hakça ve makul yararlanma esasına dayanan bir karar, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 1997'de genel kurulda oylanarak kabul edilmiştir. Özellikle teknik çevrelerce önemli bir yaklaşım olarak görülmekte olan, devletlerarasındaki sınırları gözetmeden havza bütününde en iyi yararlanma görüşü ise bu durumda arka planda kalmıştır. Söz konusu karar tasarısının Birleşmiş Milletlerdeki oylamasında, Türkiye, Çin ve Burundi ile birlikte red, birçok ülke çekimser oy kullanmış, birçok ülke oy kullanmamış, bazı maddeler de üye devletlerin ancak üçte biri kadarının oyuyla kabul edilmiştir.¹²⁸

Söz konusu karar uyarınca, hakça ve makul kullanım için dikkate alınacak kriterler şu şekilde belirlenmiştir;

- Coğrafi, hidrografik, hidrolojik ve diğer doğal etkenler
- Kıyıdaş ülkelerin her birinde akarsuya bağımlı nüfus
- Bir ülkedeki kullanımın diğer ülkelere etkileri
- Suyun mevcut ve tasarlanmış kullanımları
- Su kaynağının korunması, geliştirilmesi ve kullanımının ekonomisi ile bu doğrultuda yapılacak masraflar
- Mevcut veya tasarlanmış belli bir kullanım için, aynı değerdeki seçeneklerin varlığı¹²⁹

İstanbul'da toplanan Habitat II "Kent Zirvesi" de dahil olmak üzere birçok uluslararası konferans düzenlenmiştir.

¹²⁸ <http://www.afyontarim.gov.tr/su/suurunleri/turkiye2.htm> (12/09/2008)

¹²⁹ Aziz Koluman, **Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri**, Ankara, 2003, ASAM Yayınları, s. 21-22.

Bu tür kararların bağlayıcılığı tartışılrsa ve kendisi red oyu kullanmış olsa da, Türkiye'nin sınır-aşan akarsu havzalarındaki su ve toprak kaynaklarını geliştirme ve yönetme çalışmalarında etkisi olacağı genel kabul görmektedir. Birleşmiş Milletlerin bu kararının, kıyıdaş olmayan ülkelerin de işe karışmalarına, çeşitli gecikmelere ve kısıtlamalara yol açabilecek bir baskı unsuru olarak kullanılabilceği, bu çalışmalarının hakça ve makul kullanım ile önemli zarar vermeme esasını benimseyen söz konusu karara olabildiğince uygun olduğunu Türkiye'nin savunmak durumunda kalacağını gözönünde tutulmalıdır.¹³⁰

b. Türkiye'nin Dicle ve Fırat Sularının Kullanımına Yönelik Bölge Ülkeleri ile İmzaladığı Antlaşmalar

Türkiye, Dicle ve Fırat nehirlerinin kullanımıyla ilgili olarak, Irak'tan başka, Suriye ile de bazı antlaşmalar yapmıştır. Bu antlaşmalardan birincisi, Türk Kurtuluş Savaşı sırasında, 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi'nde yer alan 12. maddesine göre, *“Fırat (Kuveik) Suyu, Halep şehri ile kuzeyde kalan mıntika arasında, her iki tarafı hakkaniyeti pervane ile surette tatmin edecek bir veçhile tevzi olunacaktır. Halep şehri mıntikası, ihtiyacına medar olmak üzere, kendi masrafı ile Türk toprağındaki Fırat'tan su alabilecektir”*¹³¹ özel bir anlaşma niteliğinde olan bu madde ile Türkiye, Halep şehrinin su ihtiyacının karşılanması hususunu taahhüt etmiştir.¹³²

Bir diğer antlaşma ise 30 Mayıs 1926'da imzalanan “Muhadenet ve Münasabatı Hasenei Hemcivarı Mukavelenamesi” ile Türkiye'nin Suriye'ye bir yardım yükümlülüğüne girdiği bu anlaşma hiç uygulanmadan, 3 Aralık 1937 tarihinde tek taraflı olarak Türkiye tarafından feshedilmiştir.¹³³ Bir diğer önemli antlaşma da Lozan Barış Antlaşmasıdır. Antlaşmanın 109'uncu maddesinde belirtilen hükme göre, sınırların yeniden tespiti nedeniyle, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından

¹³⁰ <http://www.afyontarim.gov.tr/su/suurunleri/turkiye2.htm> (13/09/2008)

¹³¹ Gönlübol ve Kürkçüoğlu, a.g.e., s.51-52.

¹³² Orhan Tiryaki, *Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, İstanbul, 1994, Harp Akademileri Basımevi, s. 53-55.

¹³³ Gönlübol ve Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 51.

önce, Türkiye-Suriye-Irak arasında mevcut bulunan su rejimlerinin devamını sağlamak için, ileriki dönemlerde bu üç devlet arasında antlaşmalar yapılmasını öngörmektedir. Türkiye ile Irak arasında sınıraşan sular konusunda iki defa önemli hukuki düzenlemeler yapılmış olup, bunlardan ilki 29 Mart 1946 tarihli, iki ülke arasındaki Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nda bulunan, "Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü" diğeri ise 7 Şubat 1976 yılında imzalanan Ekonomik İşbirliği Antlaşmasıdır.¹³⁴

1946 yılında imzalanan antlaşmanın Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü, düzgün su alma ve taşkınlar sırasında, su basma tehlikesini önlemek amacıyla yapılması gereken hususları düzenlemek maksadıyla imzalanmıştır. Bu antlaşmanın 4. maddesinin 2. fıkrası, zaman içinde iki ülke arasında farklı yorumlara neden olmuştur. Antlaşmanın Dicle ve Fırat sularının denetimine ayrılmış bölümünde "Düzgün su alma ve yıllık taşkınlar sırasında su baskını tehlikesini önlemek amacıyla, akımın düzene konması için, Dicle ve Fırat kolları üzerinde taşkın ve koruma tesisleri yapılmasının Irak için önemli olduğu" belirtilmesine rağmen, bu yorumlamalara Irak açısından bakıldığında ise bu nehirlerin üzerinde kurulacak tesislerden Türkiye'nin faydalanabilmesi iki ülke arasında varılacak bir antlaşma ile mümkün olacaktır.¹³⁵

Esasen bu fıkrada, daha ziyade Türk toprakları üzerinde inşa edilecek, Irak'ın faydasına ve bütün harcamaları Irak tarafından karşılanacak olan tesislerden, eğer Türkiye de faydalanmak isterse bunun için yapılacak ikinci bir antlaşmadan bahsedilmektedir. Aynı protokolün 5. maddesinde de Türkiye'nin bu görüşünü destekleyecek nitelikte ifadeler yer verilmiştir: "*Türkiye, iki nehirden birisi veya bunların kolları üzerindeki koruma araçlarına dair tasarılarını, bu yapıların mümkün olduğu kadar hem Türkiye hem de Irak yararına uygun bir şekilde yapılması maksadıyla Irak'a haber vermeyi kabul eyler*"¹³⁶

¹³⁴ Tiryaki, **a.g.e.**, s. 53-55.

¹³⁵ Özden Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, İstanbul, 1996, TESAV Yayınları, s. 62-63.

¹³⁶ Tiryaki, **a.g.e.**, s. 48.

1976 tarihli Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması'nın 2. maddesinde ise suların faydalanma konusuna değinilmiştir. Bu antlaşmada Ortak Teknik Komiteler (OTK) kurulması ve bu komite çalışmalarına Suriye'nin de davet edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu tarihten sonra, suların kullanımıyla ilgili tüm kararlar OTK'lar tarafından ama ikili, ama üçlü çalışmalar neticesinde alınacaktır. Suriye ile yapılan son antlaşma ise 17 Temmuz 1987 tarihinde Şam'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü"dür. Su sorunuyla ilgili pek çok konunun bulunduğu bu protokolün en önemli maddesi olan 6'ncı maddesinde Türkiye, özellikle Atatürk Barajı Gölü'nün doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar, yıllık ortalama 500 m³/sn den fazla su bırakmayı ve bir aylık akışın ortalama 500 m³/sn. nin altında kalması halinde aradaki farkı bir sonraki ay telafi etmeyi kabul etmiştir. Ayrıca, iki ülke sulama ve enerji amaçlı müşterek projeler yapmayı ve işletmeyi, ilke kabul ederek, işbirliği yapma kararı almışlardır.¹³⁷

c. Dicle-Fırat Havzası Hidropolitği

Türkiye ile Irak arasında 23 Mart 1946 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasına Ek olan "Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü" hala geçerlidir. Protokolde suların akışının düzenlenmesi ve taşkınların önlenmesi için gereken düzenlemelerin yapılabileceği ve böyle bir durumda Türkiye'nin mümkün olduğu şekilde iki ülke yararına düzenlemeler yapması ve Irak'a önceden haber vermesi kabul edilmiştir. Türkiye ile Fransa arasında imzalanmış olan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'nın 12. maddesinde, Fırat (Kuveik Suyu)'nun Halep ile Türk bölgesi arasında kalan kısmının hakça kullanılması ve Halep şehri için Fırat'tan su alınmasına dair düzenlemeler yapılmıştır. Aynı düzenlemeler Fransa ile 1926 yılında imzalanan antlaşma ile teyit edilmiştir. Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra bu düzenlemeler üzerinde yeni bir antlaşma yapılmamıştır. Suriye ile ilk sorunlar 1954 yılında Keban Barajı projesinin gündeme gelmesiyle ortaya çıkmış ve Suriye 1960 yılında Fırat sularının

¹³⁷ Tiryaki, a.g.e., s. 48.

yeniden düzenlemesini istemiştir. Bu konuda kesin bir antlaşma yapılmamasına rağmen 1987 tarihli ekonomik işbirliği protokolü ile geçici bir düzenleme yapılmış ve Türkiye'nin Suriye'ye yıllık ortalama 500 m³/sn su bırakılması kabul edilmiştir.¹³⁸

Suriye'nin Fırat üzerindeki en önemli tesisi Tabka (Esad) Barajıdır. Sovyetler Birliği tarafından yapılan Tabka Barajı Sibiry'a'daki yüksek su seviyeli nehirler üzerine inşa edilen baraj anlayışına uygun olarak yapıldığından, elektrik üretimi için normalden daha fazla suya gerek duymaktadır. Barajın su tutma seviyesinin düşük olması, drenaj havzası ve sulama kanallarının yanlış yapılması sebebiyle tarım sulaması için beklenen verim sağlanamamıştır. Türkiye'nin verdiği suyu Suriye'nin yetersiz bulmasının en önemli sebebi, budur. Diğer taraftan barajın toplama gölünün yapıldığı arazi, Suriye'nin en verimli topraklarının üzerine yerleştirilmiştir. Tabka hedeflenen ihtiyaçları karşılamada yetersiz kaldıysa da, Suriye'nin GAP'ı ima ederek Türkiye'yi suçladığı gibi, Irak'a akacak suyu kontrol edebilme imkanı vermesi bakımından stratejik bir değere sahiptir. Nitekim barajın yapımı aşamasında Irak ve Suriye savaşın eşiğine gelmiştir.¹³⁹

Suriye, 2010 yılına kadar gerçekleştirmeyi hedeflediği gıda güvenliği projesi ile tarımda kendi kendine yetmeyi amaçlamakta, bunun için de tarım arazilerini genişletmeyi planlamaktadır. Suriye'nin mevcut ve proje aşamasındaki tarım arazileri hakkında resmi ve gayri resmi rakamlar birbirinden oldukça farklıdır. Suriye'nin verdiği rakamlar, Fırat'tan alınacak suyun artışını sağlamak amacıyla yüksek gösterilmektedir. Bilim adamı ve uzmanlar ise Suriye'nin tarım alanı olarak gösterdiği yerlerin sadece %48'inde yüksek verim alınabileceğini, gösterilen arazilerin bir kısmında sulu tarım yapmanın imkansız olduğunu, bir kısmında kısa süre içinde toprağın verimini yitireceğini söylemektedirler. Yine yapılan analizlere göre belirlenen arazilerin tarıma elverişli hale getirilmesinin maliyeti çok yüksek olacağından (hektar başına 4000-10000 ABD Doları) ıslah çalışmasının anlamsız

¹³⁸ Dilek Elvan Öz, "Sınırşan Su Kavramı ve Bazı Örnekler Işığında Fırat ve Dicle için Bir Paylaşım Planı", **TMMOB Su Politikaları Kongresi (2. Cilt)**, Ankara, 2006, s. 538.

¹³⁹ Levent Aytemiz ve Timuçin Kodaman, "Sınırşan Sular Kavramı ve Türkiye-Suriye İlişkileri", **TMMOB Su Politikaları Kongresi (2. Cilt)**, Ankara, 2006, s. 532-533.

olacağını ileri sürmektedir. Aynı şekilde Irak'ın, Fırat ve Dicle'den sulamayı planladığı toprakların sadece %65'inden yüksek verim alınabileceği hesaplanmaktadır. Suriye'nin sulama konusunda Dicle için de planları vardır. Dicle Nehri, yaklaşık 40'ar km Türkiye-Suriye ve Suriye-Irak sınırını oluşturur ve Suriye ile bağlantısı kesilir. Bu kısa kıyıdaşlığa rağmen Suriye ilk aşamada 150,000 ikinci aşamada 222,000 hektarlık alanı Dicle'yle sulamayı planlamaktadır. Suriye'nin böyle bir uygulama ve tesis yapabilmesi için sınırın diğer tarafındaki devletle antlaşma yapması gerekmektedir. Sulama planlarına göre Suriye yılda 5 km³ su kullanacaktır.¹⁴⁰

Dicle'nin suları bu ihtiyacı karşılamada yeterli olmasına rağmen Suriye'nin sadece 80 km'sine sahip olduğu ve hiç su katkısının olmadığı nehirde böyle bir su talebi, Irak ve Türkiye açısından mutlaka problem yaratacaktır. Nitekim Suriye de, Arap ülkelerinin su katkısının %77 olduğu gerekçesiyle Ürdün Nehri'nden İsrail'e su verilmesine karşı çıkmaktadır. Suriye, Ürdün Nehri'ne bu şekilde yaklaşırken, su katkısının %10 olduğu Fırat Nehri'nden kendisine 1/3 su verilmesini bile az bulmaktadır.¹⁴¹

Fırat ve Dicle'nin kullanımındaki sorunların özü, devletlerin bu iki nehri farklı statülerde değerlendirmeleridir. Türkiye bu nehirleri sınıraşan su, Irak ve Suriye ise uluslararası su olarak kabul etmektedirler. Dolayısıyla Türkiye kendi sınırları içinde kalan kısmında tam egemenlik hakkı olduğunu ileri sürerek, taraflar arasında hakkaniyete dayalı bir tahsis yapılmasını, Irak ve Suriye ise üç ülke arasında bir antlaşma yaparak kesin bir paylaşım istemektedirler. Suriye doğal durumun bütünlüğü ve adil kullanım, Irak tarihsel kullanım hakkı, Türkiye ise kısıtlı ülke egemenliği doktrinlerini ileri sürmektedir. Havza suyunun miktarsal paylaşımı için, Irak, Ortak Teknik Komite kurulmasını istemektedir. Taraf ülkeler mevcut su ihtiyacını, yürüttüğü ve planladığı projeler için gereken su miktarını Komite'ye bildirecek ve bunların hesaplanarak Fırat ve Dicle suları matematiksel formüllerle hesaplanarak bölüşülecektir. Ayrıca Fırat'ın ortalama debisi 1000 m³/sn olduğuna

¹⁴⁰ Öz, a.g.m., s. 539-540.

¹⁴¹ aynı yer.

göre, Türkiye'nin 1/3'ünü kullanıp kalan 2/3'ün de Suriye ve Irak arasında eşit şekilde paylaşılması gündeme gelebilecektir.¹⁴²

Suriye de paylaşım için Irak ile aynı prensibi önermektedir. Suriye, ülkelerin almak istediği miktarların toplamının akarsuyun debisinden fazla olması durumunda, kalan miktarın oransal olarak her bir ülkenin istediği miktardan düşülmesini teklif etmiştir. Ayrıca Suriye, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun su konusundaki çalışmalarını bir an önce tamamlayıp kuralların konulması gerektiğini açıklamıştır. Paylaşımlar sırasında uluslararası gözlemciler de bulunmalı, havza ülkeleri arasında çıkacak sorunlar Komisyon'un belirlediği kurallar çerçevesinde Uluslararası Adalet Divanı gibi hakemlik kuruluşları tarafından çözümlenmelidir. Paylaşım için Türkiye'nin önerdiği "üç aşamalı plan" ise şöyledir: İlk aşamada ülkeler arasındaki sınırlar yok sayılarak havzanın toplam su potansiyeli belirlenecek, ikinci aşamada bütün havza içindeki toprak yapısı, sulanabilir tarım arazileri, enerji üretimine uygun noktalar belirlenecek, son aşamada da sınırlar göz önüne alınarak su ve toprak yapıları karşılaştırılarak, her bölge için akılcı projeler üretilecektir. Suriye ve Irak bu plana, tek taraflı beyanlar yeterlidir; her ülke su ihtiyacını ve kullanım alanlarını kendi belirlemelidir diyerek karşı çıkmaktadırlar.¹⁴³

Dünya genelinde yapılan araştırmalarda su kıtlığı çeken 22 ülkenin 14'ü Ortadoğu'da yer almaktadır. Fırat-Dicle havzasının en büyük dezavantajı, kendine has coğrafi, klimatolojik, hidrolik, ekonomik ve siyasi özellikleri olan bu bölgede yer almasıdır. Ortadoğu'nun bu özellikleri, bölgede çıkan her sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Bir yazarın dediği gibi "Ortadoğu'da nehirlerin akımlarının düzenlenmesi hidrolojik yönden faydalı fakat politik yönden geçersizdir." Nil Nehri'nde çözüme nispeten kolay ulaşılmasını sağlayan faktörlerden biri, havza devletleri arasında siyasi, askeri yada ekonomik çatışmaların yaşanmıyor olmasıydı. Ayrıca İngiltere'nin de desteğini alan Mısır, ekonomik ve siyasal açıdan diğer taraf devletlere göre bariz biçimde ağırlığını koyabilecek ve rekabetle karşılaşmayacak güçteydi. Antlaşmanın yapıldığı dönemde sömürge yönetimi altında bulunan ülkeler,

¹⁴² Öz, a.g.m., s. 542-543.

¹⁴³ aynı yer.

bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bu paylaşımına itiraz etmeye başlamışlardır. İndus Sistemi'ni¹⁴⁴ Fırat-Dicle havzasına uygulamak mümkün görünmemektedir. Öncelikle İndus Sistemi'ni oluşturan çok sayıda kol vardır ve bunları doğu-batı yada kuzey-güney şeklinde taksim etmek mümkün olduğu halde Fırat ve Dicle de böyle bir taksim yapılamaz. İkinci olarak Hindistan'ın kullanımından vazgeçtiği bölgede suya olan ihtiyacı, Fırat-Dicle havzasındaki devletlerle kıyaslanamayacak kadar düşüktür. Ayrıca her ne kadar Hindistan gibi, Türkiye de askeri, siyasal, ekonomik açıdan havza devletlerine göre süper güç konumundaysa da, Hindistan bu avantajının yanı sıra İngiltere ile olan siyasi bağlarını da Dünya Bankası'na karşı bir koz olarak kullanmıştır. Türkiye'nin olayı uluslararası boyuta taşıdığı veya bir kurum/devletin hakemliğini kabul etmesi durumunda nasıl bir tavırla karşılaşacağı muallâka kalan bir sorudur. Fırat ve Dicle'yi ana konu olarak ele alan “Ortadoğu Su Bilgi Ağı” ve “Ortadoğu Araştırmaları Birliği” adlı iki hükümet dışı örgütün merkezi Amerika'dadır. Bu tür kuruluşların merkezinin herhangi bir Ortadoğu ülkesinde olmamasının sebebi, bölgede atılacak her adımın siyasi bir anlamı olmasından kaynaklanmaktadır. Fırat-Dicle konusunda gidilecek uluslararası örgüt veya hakemin, o günün siyasi koşullarından etkilenmeden durumu değerlendirebilmesi de doğal olarak mümkün olmayacaktır.¹⁴⁵

d. Türkiye'nin Su Politikası ve Çözüm Önerileri

Ortadoğu'nun en önemli sınıraşan akarsuları durumundaki Fırat ve Dicle nehir sularının kullanımında Türkiye, yukarıda özetle verilen uluslararası kavramlara olabildiği ölçüde yakın uygulamaların önemine vakıftır. Türkiye'nin, aşağı kıyıdaş güney komşuları ile sınıraşan suları sorununun aşılması yolunda geliştirdiği ve

¹⁴⁴ İndus Sistemi, adını, Pakistan'da büyük ölçüde sulamada kullanılan İndus Irmağı'ndan alır. İndus Irmağı, dünyanın en uzun ırmaklarından biridir. Tibet'in güneybatısından doğan İndus Irmağı 4.900 metre yükseklikten hızla akarak Himalayalar'ı aşar ve Keşmir'e kadar 805 kilometrelik yol boyunca dağlık bölgelerin kar ve buzul sularını toplayan yeni kollarla birleşir. Pencap'tan geçerken Jhelum, Çınap, Ravi, Satleç ve Beas kollarını alır. Toplam uzunluğu 2.900 kilometredir. Beş koluyla geniş bir düzlüğe yayılan İndus çevresine bolca alüvyon taşır. İndus Irmağı, Pakistan'ın yıllık yağış oranının 250 milimetreden az olduğu kurak bölgelerinden aktığı için, bu ülkenin en önemli ırmağıdır. Tarım, İndus ve kollarından yararlanılarak yapılan, sulamaya dayanır. İndus Sistemi ismi de bu kollardan yararlanılarak sulamada kullanılan bir çeşit kanal sisteminden gelmektedir...**Temel Britannica**, 9. Cilt, 2002, Ana Yayıncılık s. 18.

¹⁴⁵ Öz, **a.g.m.**, s. 544.

komşularına sunduğu en güncel planının tam adı “Fırat- Dicle Havzası Sınırtaşan Sularının Hakça, Akılcı ve Optimum Kullanımı İçin Üç Aşamalı Plan”dır. Sınırtaşan sularla ilgili literatürde kısaca “Üç Aşamalı Plan” olarak adlandırılan bu planın nihai hedefi, söz konusu havzadaki tarafları tatmin edecek bir çözüme ulaşmak ve böylece anılan sınırtaşan suları, bölge güvenliğinin teminatı haline getirmektir. Üç Aşamalı Plan olarak adlandırılan ve Türkiye’nin savunmakta olduğu çözüm önerisi şu şekildedir;¹⁴⁶

Birinci Aşama: Su kaynakları envanter çalışmaları ile ilgili olup şu faaliyetleri kapsayacaktır:

- Aşağıdaki seçilmiş ölçüm istasyonlarına ait tüm mevcut verileri teati etmek

BİLGİ TEATİ NOKTALARI

ÜLKELER	FIRAT	DİCLE
TÜRKİYE	BELKISKÖY	CİZRE
SURİYE	KADAHIYE ABU KEMAL	-
IRAK	HUBEYDE (HİT) NASİRİYE	FİSH KHOB MUSUL-KUT

- Türkiye-Irak-Suriye’nin uzmanlarınca Fırat ve Dicle havzasında seçilen ve havzayı temsil eden meteoroloji istasyonlarına ait aylık bazda buharlaşma, sıcaklık, yağış, mevcut ise kar kalınlığı ile ilgili tüm verileri teati etmek
- Gerektiğinde yukarıda belirtilen ölçüm istasyonlarında farklı dönemlerde ortak birtakım çözümler geliştirerek sorunları barışçıl çözmek
- Ölçümleri değerlendirmek ve gerekli ölçümleri yapmak
- Mevcut su kalitesi verilerini teati ve kontrol etmek

¹⁴⁶ <http://www.tasam.org/index.php?altid=76> (12/08/2008)

- Su tüketimlerinin ve su kayıplarının tespit edilmesinden sonra çeşitli istasyonlarda doğal akımları hesaplamak

İkinci Aşama: Toprak kaynaklarının envanter çalışmalarını kapsayacak olup, bu amaçla aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilecektir:

- Her ülkede kabul edilerek uygulanan toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi teatisinde bulunmak
- İşletmede olan, inşa halindeki ve planlanan projelerin toprak sınıflarını kontrol etmek
- Eğer yukarıda ifade edilen çalışmalar diğer taraflarca da mutabık kalınacak kabule şayan gerekçelerle gerçekleştirilemez ise toprak sınıfları imkan bulunabildiği ölçüde tespit edilmesi
- İşletmede olan, inşa halinde ve planlanan projelerin, toprak sınıfları ve drenaj koşullarına göre bitki desenlerini etüt etmek ve tartışmak
- Yukarıdaki maddelerde belirtilen çalışmaları esas alarak işletmede, inşa halinde ve planlanan projelerdeki sulama suyu ve yıkama suyu ihtiyaçlarını hesaplamak.¹⁴⁷

Üçüncü Aşama: Bu safhada su ve toprak kaynaklarının değerlendirilmesi yapılacak olup, bu amaçla aşağıdaki faaliyetlerin yürütülmesi öngörülmektedir:

- Planlanan projelerdeki su kayıplarını en aza indirebilmek için sulama tipi ve sistemini tartışmak ve belirlemek, işletmedeki projelerin modernizasyonu ve çevrenin ıslahı için çözüm yolları bulmak
- İkinci aşamanın beşinci sırasındaki proje bazında yapılan çalışmalara dayanarak, her ülkedeki içme, kullanma ve endüstri suyu temini, rezervuarlardan ve sulama şebekelerindeki iletim sistemlerinden buharlaşma kayıpları da dâhil olmak üzere, tüm projelerin toplam su tüketimini belirlemek

¹⁴⁷ <http://www.tasam.org/index.php?altid=76> (14/08/2008)

- Dicle'den Fırat'a su transferi imkânını göz önünde bulundurarak arz-talep dengesini sağlamaya yönelik bir benzeşim modeli geliştirmek
- Planlama safhasındaki projelerin ekonomik yapılabirliklerini belirlemek adına fizibilite etütleri yaparak projeleri hayata geçirmek¹⁴⁸

Bu temel ilkeler üzerine kurulu olan üç aşamalı planın iki çok önemli özelliği bulunmaktadır: Birincisi, Fırat ve Dicle'nin tek bir sınıraşan akarsu sistemi olarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Bu iki nehir, Şattularap'ta doğal akımlarının sonucunda birleşmekle kalmayıp, Irak'taki Thartar kanalı yoluyla da yapay olarak, Irak'ın tarihi tezlerine de uygun biçimde irtibatlandırılmıştır. Dolayısıyla, halen Fırat Nehri tarafından sulanan bazı alanların su ihtiyacının Dicle'den alınacak sularla da giderilebileceği, Fırat Nehri'nden yapılan mevcut ve ileride doğabilecek tarımsal kullanımların mutlaka Fırat'tan yapılmaya devam edilmesine gerek kalmayacağı anlaşılmaktadır.

İkinci nokta ise, ülkelerin, veri toplanması ve değerlendirilmesi ile ilgili yaptıkları çalışmaların birbirleri arasında büyük farklılıklar göstermesi olup, sağlıklı bir mukayeseye temel teşkil edebilecek mahiyette olmamasıdır. Bunu engellemeye yönelik olarak, arada eşgüdümün sağlanabilmesi amacıyla su ve toprak kaynakları envanter çalışmasının ortaklaşa gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Türkiye, bu şekilde yapılacak bilimsel çalışmalar sonucunda tespit edilebilecek gerçek su ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıyla, su kaynaklarının her üç ülke tarafından "hakça, akılcı ve optimum" bir yöntemle kullanılmasının mümkün olacağı inancındadır. Bu yönde atılacak adımlarla oluşturulacak olumlu ortam, bölgedeki yalnızca su kaynaklarının değil, diğer doğal kaynakların da iş birliği ve karşılıklı menfaatler çerçevesinde kullanılmasına zemin hazırlayacak ve bu suretle ilişkilerde kök salmış olan güvensizlik ortamının ortadan kalkmasına katkıda bulunabilecektir.¹⁴⁹

¹⁴⁸ <http://www.tasam.org/index.php?altid=76> (22/08/2008)

¹⁴⁹ <http://www.tasam.org/index.php?altid=76> (01/09/2008)

e. Irak'ın Su Politikası ve Çözüm Önerileri

Irak, komşu ülkeleri ile yaşadığı su sorununa ilişkin olarak kazanılmış hak ya da tarihi hak perspektifinden bakmaktadır. Irak'a göre, Dicle ve Fırat nehirlerinin sularını bölge halkının kullandığı savından yola çıkarak, tarihi ya da bir başka ifadeyle kazanılmış haklarının olduğu gerçeği gözardı edilmemelidir. Irak'a göre bu kazanılmış hakların iki boyutu vardır. Birincisi, binlerce yıldır söz konusu nehirler, Mezopotamya'daki yerleşime hayat vermiştir ve bu bölgede yaşayan halkların, bu nehirler üzerinde kazanılmış hakları vardır. Bu nedenle herhangi bir ülke diğer bir ülkenin kazanılmış haklarını elinden alamaz. Kazanılmış hakların bir diğer boyutu ise mevcut su ve sulama şebekeleridir. Irak, Fırat havzasında, 1,9 milyon hektar tarımsal arazisinin olduğunu iddia ederek; Sümerler zamanından kalma eski suyollarının halen kullanıldığını, Irak'ın da bu tarihten gelen hakla, bu bölgede sulama şebekesi kurma hakkı olduğunu ileri sürmektedir.¹⁵⁰ Irak, geçmiş dönemde GAP'ı Türkiye'nin sömürgeci amaçlarının bir aracı olarak gören Suriye ile aralarındaki tüm ihtilaflara rağmen su konusunda işbirliği yaparak, Türkiye'ye karşı birlikte hareket etme yönünde bir stratejiyi benimsemiştir. İki ülke de su konusunu, bir Arap sorununa dönüştürme stratejisi uygulamışlar ve bu stratejide de bir bakıma başarılı olmuşlardır. Irak'a göre, Dicle ve Fırat nehirleri uluslararası nehirlerdir; Bu nedenle de Türkiye, bu nehirler üzerinde tam bir egemenlik hakkına sahip değildir. Uluslararası hukukun öngördüğü esaslara göre, Türkiye, Irak ve Suriye arasında yapılacak bir antlaşma ile adil ve eşit bir şekilde varolan su paylaşılmalıdır. Irak politikasına göre, Dicle ve Fırat nehirleri olmazsa olmaz bir nitelik arz etmektedir. Bu nehirler, tek bir su sistemi veya bir havza olarak kabul edilmemeli, görüşmelerde ayrı ayrı ele alınmalıdır. Dicle ve Fırat nehirleri ile ilgili yapılacak bütün yatırımlar, bu nehirlere sahip üç ülke tarafından müştereken kararlaştırıldıktan sonra gerçekleştirilmeli, Türkiye, ihtiyacından fazla suyu komşularına satılacak, ekonomik

¹⁵⁰ Yavuz Gökalp Yıldız, **Global Stratejide Ortadoğu**, İstanbul, 2000, DER Yayınları, s. 197-198.

bir değer olarak görmemeli, uluslararası politikada bir silah veya bir politika aracı olarak kullanmamalıdır.¹⁵¹

İKİNCİ BÖLÜM

I. KÖRFEZ SAVAŞI VE BÖLGE DENGELERİNE ETKİLERİ

1. Birinci Körfez Savaşı Öncesi Bölgesel Konjonktür

a. İran-İrak Savaşı (1980-1988) ve Bölge Devletlerinin Dış Politikalarına Etkileri

17 Eylül 1980'de İran ile daha önceki dönemde imzaladığı Cezayir Antlaşması'nı tek taraflı olarak fesheden Irak, 22 Eylül 1980'de İran-İrak sınırının güneyinden İran topraklarına girmek suretiyle İran topraklarını işgal etmeye başlamasıyla İran-İrak Savaşı başlamıştır. İran-İrak Savaşı'ndan önceki döneme bakıldığında, zaten Irak'ta monarşinin yıkılmasından sonra İran ile Irak arasındaki münasebetler bir türlü düzgün gitmemiştir. Bu tarihten sonra Irak'ta daima sol rejimlerin hâkim olması, Batı'ya dönük bir politika takip eden İran Şahı Rıza Pehlevi'nin hiç hoşuna gitmemiştir. Diğer taraftan, 1970'te İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilmesinden sonra İran Şahı, İran Körfezi dediği Basra Körfezini bir İran gölü haline getirmek istemiş ve bu faaliyetinde de Irak karşısına bir engel olarak çıkmıştır. Bu siyasi mücadelede İran, 1961'den beri Irak'ın başına dert olan Kürt sorununu, zaman zaman Irak'a karşı bir koz olarak kullanmış ve Kürt ayaklanmalarını desteklemiştir. Baas rejimi, bunun arkasından Nisan 1972'de, SSCB ile bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalayarak Sovyetlerden silah almaya başlaması üzerine İran'ın rahatsızlığı daha da artmıştır.¹⁵²

¹⁵¹ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 255-256.

¹⁵² Armaoğlu, a.g.e., s. 773-775.

Ne var ki, İran ve Irak arasındaki bu gerginlik fazla sürmemiştir. Mart 1975'te Cezayir'de OPEC toplantısında, özellikle Cezayir devlet başkanı Bumedyen'in aracılık çabaları sonucunda, İran Şahı ile Irak Devlet Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin arasında, 6 Mart 1975'de bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte, Irak ile İran arasındaki Şat-ül Arab nehir sınırı yeniden tespit edilmiş ve buna karşılık İran da Kürtlere yardım etmekten vazgeçmiştir. 1975 Cezayir anlaşması, 1913 İstanbul protokolünde olduğu gibi, Şat-ül Arap nehrinde, milletlerarası hukuk kurallarına uygun olarak, Thalweg çizgisini İran ile Irak arasında sınır olarak kabul etmekteydi. Yine Cezayir anlaşmasına göre, taraflar, iyi komşuluk ve dostluk münasebetleri kuracaklar ve karşılıklı işbirliğinde bulunacaklardı. Cezayir Antlaşması, her iki ülkenin çıkarlarını gözetten bir antlaşmaydı. Çünkü Irak, Kürt ayaklanması dolayısıyla İran ile doğrudan bir çatışmaya girme ihtimalinden kurtulduğu gibi, Kürt ayaklanmasını bastırmak suretiyle Kerkük petrollerini yeniden işletme imkânını elde ediyordu. Buna karşılık İran da, Irak ile bir çatışma ihtimalini bertaraf ettiği gibi, Şat-ül Arap'taki sınırını Thalweg çizgisine kadar uzatıyor ve ayrıca Irak'ın, Şahın muhaliflerini desteklemekten vazgeçmesini sağlıyordu.¹⁵³

Şubat 1979'da İran Şahı Rıza Pehlevi'nin devrilmesi ve Humeyni rejiminin başlaması ile birlikte İran-İrak ilişkileri hızlı bir şekilde kötüye gitmeye başlamıştır. Humeyni rejimi Irak için rahatsızlık vericiydi. Çünkü İran'da bir Şii rejiminin kurulması, halkının en az % 40'ı Şii olan Irak için tehlikeli bir durum ortaya çıkarmıştır. Kaldı ki, Ayetullah Humeyni daha ilk günden itibaren bütün Arap ülkelerindeki Şiileri ayaklanmaya çağırmıştır. Irak lideri Saddam Hüseyin, 17 Eylül 1980 günü Milli Meclis'te yaptığı konuşmada Cezayir Anlaşmasını feshederken, bu noktaya şu şekilde değiniyordu: *“Dinsel çağrı kisvesi, Acem ırkçılığını gizlemek için bir maskeden başka bir şey değildir. Acem ırkçıları din kisvesi altında, Araplara karşı besledikleri kinlerini gizlemeye çalışmakta, din kisvesi bölge halkları arasında*

---

¹⁵³ Armaoğlu, a.g.e., s. 773-775.

kin, gericilik ve bölücülük duygularını körüklemekte ve ister bilerek, ister bilmeyerek, uluslararası siyonizmin tasarılarına hizmet etmektedirler.”¹⁵⁴

Gerçekten, Saddam Hüseyin’in sözünü ettiği Şii bölücülüğü tehlikesi, daha 1979’un ilkbahar aylarından itibaren ortaya çıkmıştır. Irak’ta Şii nüfus o dönemde genellikle Bağdat’ın güneyindeki Necef ve Kerbela bölgelerinde yaşamaktaydılar. Ayetullah olarak adlandırılan Muhammed Bekir El-Sadr, Irak Şiilerinin tek lideriydi. Bekir El-Sadr, Humeyni rejiminin ilk gününden itibaren, Humeyni’yi ve İran ihtilalini desteklediğini açıkça ilan etmekten kaçınmamıştır. Bundan dolayı, Bekir El-Sadr liderliğindeki Şii’ler 1979 Haziran ayı başında Irak’taki Baas rejimi aleyhine gösterilere başladılar. Güvenlik kuvvetleri bu gösterilere engel olmak isteyince, iki taraf arasında çatışmalar yaşandı. Bu çatışmalarda 2 kişi öldü, 16 kişi yaralandı. Hükümet, Bekir El-Sadr’ı tutukladı ve bir süre sonra da idam etti. Ayrıca, Şii liderliğinin ileri gelenlerinden 31 kişiyi de sürgüne gönderdi. Bu hadiseler üzerine Irak Şiileri, 1979 yılı ortalarında Necef’te İslam Kurtuluş Hareketi adlı bir teşkilat kurup Humeyni ile temasa geçtiler. Humeyni rejimi gibi Irak’ın komşularıyla ilişkilerini bozan bir diğer konu da Şah zamanında olduğu gibi, yine Kürt sorunuydu. İran’da Şah’ın düşmesi ve otoritenin yok olması, buna ilaveten İran Kürtlerinin bağımsızlık hareketleri, İran’ın Irak’a bitişik bölgelerini Irak Kürtleri için bir sığınak haline getirmiştir. Irak hükümetinin takibinden kaçan Kürtler, İran’ın bu bölgelerine sığınmışlardır. Hâlbuki Irak’ın kendi ülkesindeki Kürt ayaklanmalarını bastırabilmesi için Türkiye ve İran’ın işbirliğine ihtiyacı vardı. Nitekim Irak bu konuda Türkiye ile 20 Nisan 1979 da bir anlaşma imzalamıştır. Ancak, İran’la aynı işbirliğini kurulması mümkün olmamıştır. Bunun için Irak, İran Kürtlerinin Irak Kürtleriyle bağına kesmek ve onlara bir uyarıda bulunmak amacıyla 4 Haziran 1979 günü İran’ın Sanandaj bölgesindeki Kürt köylerini uçaklarla bombalamıştır. Çatışmalar 1980 yılı boyunca da devam etmiş ve hatta 27 Ağustos 1980 günü bu çatışmalarda İranlılar Irak kuvvetlerine karşı ilk defa yerden yere füzeler kullanmışlardır.¹⁵⁵

¹⁵⁴ aynı yer.

¹⁵⁵ Armaoğlu, a.g.e., 776-778.

İran ile Irak arasındaki bir diğer anlaşmazlık konusu da Kuzistan Arapları olmuştur. Humeyni rejimi işbaşına gelince Kuzistan Arapları da muhtariyet istediler. Abadan petroleri Kuzistan bölgesinde olduğu için, Araplar muhtariyetle birlikte, petrol gelirlerinden hisse ve aynı zamanda da merkezi hükümette temsil hakkı istediler. Arapların lideri Şeyh Muhammed Tahir Hakani idi. Ayettullah Humeyni, Arapların bu isteklerini kabule yanaşmayınca, 1979 Mayısında Araplarla Devrim Muhafızları arasında Hurremşehir’de çarpışmalar başladı.¹⁵⁶

Irak’ı İran’a savaş açmaya sevkeden bir diğer sebep ise, Saddam Hüseyin’in Temmuz 1979’da, yani İran ihtilalinden bir kaç ay sonra, iktidarı ele almasını müteakip, gerek kendisine, gerek arkadaşlarına karşı komplolar başlamasıdır. Bunun gerekçesi de, iç politikada ciddi bir muhalefet ile karşı karşıya bulunmasıdır. 1980 yılı içinde bu muhalefet daha da şiddetlenmiş olup, çoğunlukla Şiiiler tarafından desteklenen Dava Partisi bu siyasi muhalefeti temsil etmiştir. Saddam Hüseyin, önlem olarak sert tedbirler almış, Dava Partisi ile alakası olan herkesin idam edileceğini ilan etmiştir. Bunun üzerine, Dava Partisi ile bağları olan Iraklı Mücahidin grubu da, Irak’ın içinde ve dışında, bir takım suikastlara ve sabotajlara girişmiştir. Bu şartlar altında, Ağustos 1980’e gelindiğinde Irak-İran sınırlarında çarpışmalar daha da yoğunlaşmaya başlamıştır.¹⁵⁷

1975 yılında imzalanan Cezayir Antlaşması, Irak’a güvenlikle ilgili bölgesel konularda liderlik yapma rolünün önünü açmıştır. Antlaşma uyarınca Irak, Thalweg hattını kabul ederek Şatt’ın doğu yakasını İran’a bırakmaya razı olmuştur. Ancak, buna karşılık İran da Kürtlere o zamana kadar yapmakta olduğu desteğe son vermiş oluyordu. Bu anlaşmanın ardından Irak, askeri gücünü arttırmak için Fransa ve SSCB’den silah alımını hızlandırmıştır. Bu gelişmelere ek olarak Irak, 1978’de düzenlenen Arap Birliği zirvesine ev sahipliği yaparak hem siyasal prestijini arttırdı hem de Mısır’ın dışlanmasına öncülük etmiştir.¹⁵⁸ Nitekim Camp David Antlaşması ile birlikte Mısır’ın Arap dünyasındaki liderliğinin 3. Dünya ülkeleri arasındaki

¹⁵⁶ Armaoğlu, a.g.e., 776-778.

¹⁵⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 777.

¹⁵⁸ Andrew T. Parasitili, “Iraq’s Military Containment of Iran”, *Journal of South Asian and Middle East Studies*, 1989 Fall/Winter, Vol 13, s. 1-2.

prestijinin sarsılması, Irak'ı Mısır'ın bıraktığı boşluktan yararlanarak gerek Arap dünyasının gerekse 3. Dünya'nın liderliğini yapma arzusunu kamçılıyordu. Ancak İran'da 1979'da Şah'ın devrilmesi ve yerine geçen Humeyni'nin Şii rejimi, Irak'ın hem dış güvenliği hem de iç güvenliği açısından tehditler içermekte ve Saddam'ın emelleri önünde önemli bir engel teşkil etmekteydi. Çünkü İran'daki Şii ideolojisine dayanan devrimci rejimin, Baas ideolojisine alternatif bir ideoloji olarak ortaya çıkmış olması ve bunun bölge devletlerinde yayılması Saddam'ın konumunu ciddi bir şekilde sarsabileceği gibi, bu rejimin Irak'taki Şii toplumları tarafından benimsenmesi Baas rejimi için kuşkusuz önemli bir tehlikeydi.¹⁵⁹

Irak'ın İran'la ilişkilerini gerginleştirmesine neden olan olaylar zincirinin en önemlisi, Şubat 1980'de Irak Devrimi'nin yıldönümü dolayısıyla Tarık Aziz'e suikast ve Müstansiriyah Üniversitesi'ne saldırılması olaylarıdır. Dönemin Irak Dışişleri Bakanı, bu olayların Dava Partisi'nin İran'ın Kum kentinde bulunan liderleri tarafından Irak hükümetini yıkmak amacıyla planlandığını, bunun da İmam Humeyni'nin emriyle gerçekleştirildiğini ileri sürmüştür.¹⁶⁰

Aslında Irak'ın İran'a böyle bir zamanda saldırmasının arkasında, İran'ın zayıf bir durumda bulunduğu dair yapmış olduğu değerlendirme vardır. Rehineler krizi¹⁶¹ dolayısıyla ABD ile ilişkileri bozulmuş olan ve bu devletin desteğinden yoksun kalan İran, Arap dünyasından da tecrit edilmiş bir durumdaydı. Ayrıca Saddam, gerek istifalar ve tasfiyelerden, gerekse örgütlenme yapısındaki dağınıklıktan dolayı, İran ordusunun bir savaşı uzun süre devam ettirecek durumda olmadığını düşünüyordu. Çünkü devrim sırasında ordudaki komutanların bir kısmı idam edilmiş büyük bir kısmı da ülkeyi terk etmişti. Yaklaşık yarısı bu şekilde

¹⁵⁹ Tayyar ARI, **Basra Körfez ve Ortadoğu'da Güç Dengesi**, Bursa, 1998, Alfa Yayınları, s. 178-179.

¹⁶⁰ ARI, **a.g.e.**, 178-179.

¹⁶¹ 1979'da İran Şahı Rıza Pehlevi'nin ülkesini terk etmesi ve sürgünde olan dini lider Ayetullah Humeyni'nin Fransa'dan İran'a dönmesi ile başlayan İran İslam Devrimi neticesinde Tahran'daki ABD Büyükelçiliği, Devrim Muhafızları'nca basılmış ve 52 Amerikalı rehin alınmıştı. İran'a karşı çeşitli yaptırımlar uygulayan Carter yönetimi rehinelere serbest bırakılmasını sağlayamayınca, Nisan 1980'de ABD hava komandolarınca gerçekleştirilen "Çöl 1" kurtarma operasyonuna karar verildi. Operasyon rehinelere taşıyacak uçak ile helikopterlerden birinin İran'ın çöl bölgesinde çarpışması ve 8 kişinin ölmesi neticesinde başarısızlıkla sonuçlandı. Başarısız operasyon İran'da, "ABD hiç bir şey yapamaz" pankartları açılarak kınanmıştır. www.atin.org (11/09/2008)

tasfiye olan İran ordusunun geri kalanlarının bir kısmının da Humeyni'ye gizliden gizliye düşmanlık duyduğu tahmin edilmekteydi. Ne var ki tüm bu tahminlerin birer hata olduğu daha savaşın ilk anlarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü İran ordusundaki istifa ve tasfiyeler genellikle üst kademelerde söz konusu olmuş, orta ve alt kademeler hemen hemen olduğu gibi kalmıştır. Diğer taraftan savaş sırasında orduda bir isyan ve çökme olmadığı gibi Devrim Muhafızları da umulmadık bir başarı ve etkinlik göstermişlerdir. Her şeyden önemlisi ise, İran'ın savaş öncesinde beklenenden çabuk toparlanması ve saldırıya geçmesidir. İran Hava Kuvvetleri daha ilk günden itibaren Irak hava saldırılarını püskürterek karşılık vermeye başlamıştır. Önemli bir kısmı kuzeyde Kürtlerle çarpıştığından dolayı çabuk toparlanamayan İran ordusu vur kaç taktiği ile Irak ordusuna ağır kayıplar verdirmiştir. Nitekim bir taraftan İran'ın kısa bir süre içerisinde toparlanarak Irak'ın üç misli bir nüfusa sahip oluşuyla insan faktörünü devreye sokması Saddam'ın bir yıldırım savaşıyla kolay bir zafer kazanma ümitlerini tüketmiştir.¹⁶²

İran-Irak Savaşı sekiz yıl sürmüştür. 22 Eylül 1980 de başlayan savaş, Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını, 17 Temmuz 1988 de Irak'ın ve 18 Temmuz 1988'de de İran'ın kabul etmesi üzerine, 20 Ağustos 1988'de bütün cephelerde ateşkesin yürürlüğe girmesiyle sona ermiştir. Zaman zaman çok şiddetli muharebeler olmasına rağmen, sekiz yıl boyunca, ne Irak ne de İran, birbirlerine karşı bir üstünlük sağlayamamışlardır. İran'ın silahları Amerikan yapısı olduğundan ve İran-Amerika münasebetleri de kopuk olduğundan, özellikle İran hava kuvvetleri yedek parça sağlayamamış ve havalarda üstünlüğü Irak'a bırakmıştır. Ancak buna karşılık, İran'ın nüfusu 51 milyon ve Irak'ın nüfusu da 18 milyon kadar olduğundan, silah bakımından zayıf olması, İran'ı, insan-yoğun bir savaş taktiğine sevk etmiştir. Bu savaş taktiği ise, kara muharebelerinde Irak'ı zor duruma sokmuştur. Saddam Hüseyin, sahip olduğu bu silah üstünlüğü ve İran'ın da bu bakımdan zayıf olması dolayısıyla, savaşı kısa sürede kazanacağına inanmış görünüyordu. Fakat bu hesap yanlış çıktı. Bu sebeple, sekiz yıllık savaş sona erdiğinde, Irak ancak çok küçük bir İran toprağını kontrol altına alabilmişti. Irak'ın bu başarısızlığı, Saddam Hüseyin'in

---

¹⁶² Arı, a.g.e., s. 183-185.

Baas Diktatörlüğü'nü, dışarıda başka bir zafer aramaya sevkemiş ve 1990 Ağustosunda küçük Kuveyt'e saldırmıştır. İran karşısındaki başarısızlıklar üzerine, Saddam Hüseyin 1983 yılından itibaren savaşın şeklini değiştirme yoluna gitti. İlk önce, bu yıldan itibaren Irak, kara muharebelerinde, İran'a karşı, zaman zaman kimyasal silah kullandı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Mart 1984'te Irak'ın kimyasal silah kullandığını doğruladı fakat ne ABD, ne diğer devletlerin kınamaları etkili olamamıştır.¹⁶³

Diğer taraftan, 1984 ilkbaharından itibaren Irak-İran savaşı Basra Körfezi'ne de sirayet etmiştir. Bunda da İran büyük rol oynadı. Basra Körfezi'nde, Suudi Arabistan ve Kuveyt tankerleri ülkesi bilinmeyen uçaklar tarafından batırılmaya başlandı. ABD ve Kuveyt, bu uçakların İran'a ait olduğunu ileri sürdüler. İran'ı böyle bir yola sevkeden sebep, söz konusu iki Arap devletinin, bu savaşta Irak'ı desteklemeleriydi. Savaştan sonra ileri sürüldüğüne göre, bu iki Arap ülkesi, savaş sırasında Irak'a milyarlarca dolar yardımda bulunmuştur. Bunun da sebebi, Humeyni rejiminin Şubat 1979'da İran'da iktidara gelmesinden itibaren Şii devrimini Körfez ülkelerine de ihraç etme çabasının ve ayrıca İran'ın Körfez'de sivrilmesi ihtimalinin bütün Körfez ülkelerini korkutmasıydı. İran'ın bu politikasına karşılık, Irak da, Körfez'de İran'ın, en büyük dolun tesislerinin bulunduğu Harg adasını abluka altına almış ve İran'ın buradan petrol ihracını engellemek istemiştir.¹⁶⁴

İran ve Irak'ın Basra Körfezi'ndeki bu faaliyetleri, şimdi Amerika'nın karşısına bir körfez sorunu çıkarmaktaydı. Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'e saldırması ise, Amerika için, körfez sorununu çok daha ciddi bir hale getirecektir. Bundan dolayıdır ki, Amerika daha 18 Eylül 1983'te yaptığı açıklamada, Körfez'in milletlerarası sularında, serbest geçişin ihlaline teşebbüs edilmesini, Amerika'nın büyük endişe ile karşılayacağını ve böyle bir durumda diğer ilgili devletlerle birlikte gereken tedbirleri alacağını bildirdi fakat Amerika'nın bu tepkisi yeterli olmamış görünüyor. Zira İran'ın da Körfez ülkelerinin petrol ihracatına darbe vurmak için, onun da tankerlere saldırmaya başlaması üzerine, BM Güvenlik Konseyi de, 1

¹⁶³ Armaoğlu, a.g.e., s. 773-777

¹⁶⁴ aynı yer.

Haziran 1984'de, aynen Amerikan açıklamasını destekleyen 552 Sayılı Kararı aldı. İran'ın Şubat 1984'te giriştiği Kerbela yolcuları adlı büyük harekâta, Basra-Bağdat yolunu kesememesine rağmen, 800 km² Irak toprağı ile stratejik Fao Adasını ele geçirmesi, Saddam için ciddi bir darbeydi. Bu sebeple, Irak 3 Ağustos 1986'da, 4 maddelik bir barış planı ortaya attı. Her iki tarafın savaştan önceki sınırlarına çekilmesini, yani statüko'yu, iki ülke arasında bir saldırmazlık paktı imzalanmasını ve iki ülkenin, birbirlerinin iç işlerine karışmamasını öngören bu barış teklifini İran reddetti. Bu planın ilginç yanı, sınırlar konusunda Saddam'ın statükoyu kabul etmesinin, savaştan artık bir zafer ümidini kaybettiğine işaret etmesiydi. Birbirinin iç işlerine karışmama ilkesi ise, Irak'ta, nüfusun yarısından fazlasını teşkil eden Şii halkını İran'ın kışkırtmasını önleme amacını gütmekteydi. Bu son nokta ile Saddam, Irak'ın hassas ve zayıf tarafını açığa vurmuş olmaktaydı. İran-Irak savaşı, bu şekilde, inişlerle çıkışlarla, sağa sola dönüşlerle, fakat hiç bir yere varamadan sürdü gitti. Bu arada, B.M. ve İslam Konferansı Örgütü ile birçok devlet, bu savaşı sona erdirmek için aracılık teşebbüs ve faaliyetinde bulundu. İslam Konferansı'nın teşkil ettiği Aracılık Komitesi'ne Türkiye de katıldı. Güvenlik Konseyi, statüko esasında barış yapılması için pek çok çağrı kararı aldı. Ama bunların hiç birinden sonuç çıkmadı. Ne var ki, 1988 yılı geldiğinde artık her iki taraf da tükenmişti. Yine 1988 yılı geldiğinde, Amerika, Basra Körfezi'nde, hiç bir devletin üstünlüğüne izin vermeyeceğini ve buranın ABD'nin temel ilgi alanı olduğunu, hele hele, Körfez'in bir Pers Körfezi olamayacağını ortaya koymuştu. Dolayısıyla İran bir bakıma, Körfez'de Amerika ile de karşı karşıya gelmiş bulunmaktaydı. 3 Temmuz 1988 günü, Körfez'de bulunan Amerikan donanmasına ait Vincennes gemisinin, İran hava yollarına ait bir yolcu uçağını roketlerle düşürmesi, İran'a bazı şeyleri anlatmaktan geri kalmadı. BM Güvenlik Konseyi'nin 20 Temmuz 1987 tarihli ve 598 sayılı kararını Irak'ın kabul etmesi üzerine, İran da 18 Temmuzda 598 sayılı kararı kabul ettiğini bildirdi. 20 Ağustos 1988'de de bütün İran-Irak cephesinde ateşkes yürürlüğe girdi. Savaş bu şekilde, sekiz yıl sürmesine ve yüz binlerce insanın hayatına mal olmasına rağmen, başladığı gibi, sıfır noktasında sona erdi.¹⁶⁵

b. İran-Irak Savaşı'nda Türkiye'nin Arabuluculuk Çabaları

¹⁶⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 776-777.

İran-İrak Savaşı başlar başlamaz tarafsızlığını ilan eden ve savaş süresince iki ülke ile de ilişkilerini bozmamaya özen gösteren Türkiye, 1987 yılı başında aktif tarafsızlık siyasetini benimseyerek arabuluculuk rolüne soyunmuştur. Bir yandan savaşın yıkıcılığından etkilenmeye başlaması ve bir yandan da Kuzey Irak'ta belirsizliklerin artması, Türkiye'yi, savaşın sona ermesi ve savaştan önceki istikrarlı günlere dönüş için bir çözüm aramaya itmiştir. Bu çözüm arayışını tetikleyen en önemli etmenlerden biri de, İran'ın Irak topraklarına girmesidir. İran devrimini ihraç etmek isteyen ve Türkiye için hayati öneme sahip Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın bulunduğu Irak'a giren İran, Ağustos 1982'de İran'a bir ziyaret gerçekleştiren dönemin Başbakanı Bülent Ulusu tarafından bizzat uyarılmıştır. İran'ın Irak topraklarına girişi bölge dengelerini de değiştirmiştir. Suriye, bu durumu Bağdat yönetimini zayıflatmak için bir fırsat olarak görüp, Irak'ın Kerkük-Yumurtalık hattı dışında petrolünü ihraç etmekte kullandığı Suriye topraklarından geçerek Banyas ve Trablus'a giden iki petrol hattını ve Suriye dışişleri bakanının İran ziyareti sırasında yaptığı antlaşmaya uygun olarak da Suriye-İrak sınırını kapatmıştır. Böylelikle Irak, 1985 yılında Irak-Suudi Arabistan boru hattı inşa edilene kadar petrol ihracı konusunda Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına, dolayısıyla Türkiye'ye bağımlı kalmıştır. Daha sonraki dönemlerde PKK eylemlerinin artmasıyla Türkiye'nin bölgedeki operasyonlarında Irak'la anlaşma yapabilmesinin bir nedeni Kürtlere karşı yürütülen politikadaki benzerlikse, diğer nedeni Irak'ın bu ekonomik bağımlılığıdır.¹⁶⁶

İran ordusunun Irak'lı Kürt grupların da desteğini alarak Kuzey Irak'ta ilerlemeye devam etmesi, İran-İrak sınırında bulunan 70 bin nüfuslu Halepçe ve Hırmal şehri, Kürt destekli İran güçlerinin eline geçmiş, İranlıların sınırdan 30 km. içeri girmeleri üzerine, Irak güçleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Saddam Hüseyin yönetimi ise özellikle Iraklı Kürtlerin İranlılara yardım etmesini hazmedememiştir. Irak, 17 Mart 1988'de Kürt nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı Halepçe kentine yaptığı hava saldırılarında kimyasal gaz kullanarak binlerce kişinin

---

¹⁶⁶ Oran, a.g.e., s. 137-138.

korkunç bir şekilde ölümüne neden olmuştur. Bu saldırıda İranlı askerler ile beraber binlerce sivil de hayatını kaybetmiştir. Kimyasal silah kullanarak İran'ı durduran Irak ordusu, kısa sürede toparlanarak karşı taarruza geçmiştir. Bu arada Halepçe'de binlerce kişinin ölümüne neden olan kimyasal saldırı ve binlerce sivilin ölüm haberi tüm dünya kamuoyunda olduğu gibi Türkiye'de de şok etkisi yaratmıştır. BM Güvenlik Konseyi toplanarak 588 sayılı ateşkes çağrısını taraflara yinelemiştir. Irak ordusunun toparlanması ve karşı saldırıya geçmesi ile birlikte, tekrar kimyasal silah kullanacağından çekinen İran, ateşkesi kabul edeceğini açıklamıştır. Irak hükümeti de bu karara uyacağını çok geçmeden ilan etti ve 17 Temmuz 1988'de İran-Irak savaşı sona ermiştir.¹⁶⁷

1982 yılında Türkiye açısından bir diğer önemli gelişme de İsrail'in Lübnan'ı işgali ve bu işgalin PKK'ya etkileri olmuştur. İsrail'in Lübnan'ı işgali ve FKÖ kamplarına yaptığı operasyonlar sonrasında PKK mensubu 12 kişi ölmüş ve bir o kadarı da İsrail askerleri tarafından esir alınmıştır. Bu kayıplara karşın PKK mensuplarının İsrail askerlerine karşı gösterdiği direniş, Filistinli örgütlerin ve Şam yönetiminin sempatisini kazanmıştır. Bu olaydan sonra FKÖ'lülerin boşalttığı kamplara PKK mensupları yerleştirilmiştir. Mahsum Korkmaz Akademisi adında bir eğitim kampı kurulmuştur. Bu kampta gerek askeri ve gerekse ideolojik eğitim verilmiştir. Ayrıca, Kuzey Irak'ta güçlenen Kürt hareketleriyle ve Avrupa ile bağlantılar sağlamlaştırılmıştır. İsrail'in Lübnan'ı işgali, PKK'yı bölgede dikkate alınan bir güç haline getirmiştir.¹⁶⁸

c. İran-Irak Savaşı'ndan Sonra Irak Ordusunun Kuzey Irak'a Yönelik Operasyonu

İran-Irak Savaşı'nı sona erdiren Irak yönetimi, dikkatini Irak'ın kuzeyinde iyice şekillenen Kürt hareketine yöneltmiştir. Sekiz yıldır silahlı direniş yürüten Kürt muhalif hareketleri üzerine gönderilen Irak birlikleri, 800 kadar köyü tamamen boşaltırken, Türk ve İran sınırına yakın bölgelerde yaşayan 250 bin kadar insanı,

¹⁶⁷ Oran, a.g.e., s. 138.

¹⁶⁸ Oran, a.g.e., s. 132-133.

ülkenin güney ve orta kesimlerine beşer ailelik gruplar halinde yerleştirmiştir. Dağınık halde yaşanan, devlet otoritesinin kurulmasının zor olduğu Türk ve İran sınırındaki dağlık bölgelerde, insansız bölge oluşturmak isteyen Irak yönetimi, halkı zorla yer değiştirmeye zorlamıştır. Bu yer değiştirmeye direnen silahlı gruplara; özellikle Kürdistan Demokrat Partisi'ne bağlı Peşmergelere karşı kimyasal silah kullanmaktan da çekinmemiştir. Halk ise çıkış yolu olarak yine en yakın komşuları olan Türkiye ve İran'ı görmüştür.¹⁶⁹

İran'a ve Türkiye'ye büyük bir kaçış başlamış, İran'ın sınırını kapatması üzerine Türkiye'ye kaçış tek çare olarak görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti, Irak'tan kaçanlara sınırını kapatmasına ve daha önce sınırı geçmiş olanları Irak'a geri göndermiş olmasına rağmen, uluslararası kamuoyundan gelen baskılara duyarsız kalamamış, Irak'ta konuşlu PKK mensuplarının da sığınmacılar ile birlikte ülkeye girebileceği endişesini bir tarafa bırakarak, 28 Ağustos 1988'den itibaren sınırdan geçişleri serbest bırakmıştır.¹⁷⁰

Iraklı sığınmacıların peşinden gelen ve Türkiye-İrak sınırının sıfır noktasına kadar ilerleyen Irak Güçleri, Türkiye ile Irak arasında imzalanan "Güvenlik Protokolü" gereğince sıcak takip yapmak istemişlerdir. Bunun için Türk birliklerinin önlerinden çekilmelerini talep etmişler, Türkiye ise bu hakkı PKK ile yaşanan çatışmalarda Irak nezdinde üç defa kullanmış olmasına rağmen, uluslararası kamuoyunun da baskısıyla, Irak'tan kaçanların silahtan arındırılarak, Türkiye'ye kabul edildiklerini ve bu kişilerin Türkiye üzerinden Irak'a karşı faaliyet göstermelerine izin verilmeyeceğini, Irak'a bildirerek bu talebi reddetmiştir. Türkiye'nin bu kararını onaylamayan Irak yönetimi Güvenlik Protokolü'nü tek taraflı olarak iptal etmiş, Türkiye de Irak yönetimini rahatlatmak için bir açıklama yaparak Iraklı sığınmacılarda kimyasal silah izine rastlanmadığına dair bir resmi açıklama yapmıştır.¹⁷¹

¹⁶⁹ Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, İstanbul, 2003, İletişim Yayınları, s. 73-74.

¹⁷⁰ Muhteşem Kaynak, **Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye**, Ankara, 1992, Tanmak Yayınları, s. 24-25.

¹⁷¹ Bruinessen, **a.g.e.**, 75.

Dünya kamuoyunun tüm dikkatlerinin Iraklı Kürt sığınmacıların üzerine yoğunlaştığı bu dönemde Türkiye, Irak sınırı bölgesinde 12 adet ayrı kamp açmış ve bu kamplarda sığınmacıların iyi bir hayat sürdürmeleri için elinden geleni yapmıştır. Batılı ülkeler ise söz konusu sığınmacıların siyasi mülteci kabul edilmeleri için ellerinden geleni yapmıştır. Bir süre sonra İran'ın da sığınmacılara kapılarını açmaları üzerine Türkiye rahat bir nefes almıştır. Irak yönetimi ise Türkiye ve İran'da bulunan sığınmacıların ülkelerine dönmeleri için bir aylık bir af ilan etmiş fakat geri dönüşler olmayınca bu affın süresini biraz daha uzatmıştır. Türkiye'de ilk zamanlar 60.000 dolaylarında olan sığınmacılar, Irak hükümetinin 6 Eylül 1988'de ilan ettiği bu aftan sonra 20.000'lere düşmüştür.¹⁷²

2. I. Körfez Savaşı (17 Ocak 1991-3 Mart 1991): Irak'ın Kuveyt'i İşgali

Irak'ın Kuveyt'i işgali ile birlikte Basra Körfezi'nde güç dengesi, İran Devrimi ve İran-İrak Savaşı'ndan sonra üçüncü defa bozulma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.¹⁷³ Irak'ın İran'la yaptığı uzun süreli savaş bittiğinde tek başına 100 milyar dolara yakın silah almış veya kullanmış, tüm döviz rezervlerini sıfırlamanın ötesinde, 40 milyar dolara yakın bir dış borcun altına girmiştir. Irak yönetimi tekrar savaş öncesi askeri ve ekonomik gücüne kavuşmak isterken, azalan petrol gelirlerinin yanında, yıkılan ve ciddi bir onarım ile altyapı yatırımı bekleyen ülkenin daha fazla paraya ihtiyacı olduğu kesinleşmiştir. İran'la verdiği mücadeleye son verdikten sonra, Irak için yine aralarında geçmişten gelen sorunlar olan Kuveyt ön plana çıkmıştır. Irak, Kuveyt'in Osmanlı döneminde kendisinin bir kazası olduğundan yola çıkarak, zaten kendi toprakları olduğunu iddia ediyordu. Irak, Kuveyt ile aralarındaki 130 millik sınırın çizilmesine bile hiç yanaşmamış, ayrıca Kuveyt'ten Bubiyan ve Varba adalarını kendisine bırakması için çeşitli baskılar yapmıştır.¹⁷⁴

Petrol satışından başka bir geliri olmayan Irak, Kuveyt'ten, bu ilkenin İran'la savaş sırasında kendisine ait olan El-Rumeyla petrol bölgesinde petrol kuyuları

¹⁷² Kaynak, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁷³ Arı, **a.g.e.**, s. 201.

¹⁷⁴ Ersal Yavi, **Hedefteki Adam Saddam**, İstanbul, 2000, Yazıcı Yayınevi, s. 160.

açmasının, petrol üretimini arttırarak fiyatların düşmesine, dolayısıyla Irak'ın petrol gelirlerinin azalmasına yol açtığını belirterek, kendisinden çaldığını iddia ettiği 2.4 milyar dolarlık bir tazminat istemiştir. Bu konuda Arap Birliği'ni de devreye sokmasına rağmen, Kuveyt'ten beklediği cevabı alamayan Saddam Hüseyin, 2 Ağustos 1990 tarihinde ani bir saldırıyla Kuveyt'i işgal etmiş ve dünya henüz bu işgalin şokunu atlatamamışken 8 Ağustos 1990 günü yaptığı açıklama ile Kuveyt'in artık Irak'ın bir parçası olduğunu, Kuveyt'i ilhak ettiğini tüm dünyaya duyurmuştur.¹⁷⁵

Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos 1990'da 661 Sayılı Irak birliklerinin Kuveyt topraklarından derhal ve şartsız çekilmesini isteyen kararını almıştır. ABD öncülüğünde onu destekleyen müttefik ülkeler, Irak'ın Suudi Arabistan'a veya diğer bir Ortadoğu ülkesine muhtemel taarruzunu önlemek üzere Çöl Kalkanı adı verilen bir harekâtı uygulayarak Basra Körfezi ve Suudi Arabistan başta olmak üzere bölgeye deniz, hava ve kara birlikleri göndermeye başlamışlardır. 33 ülke kuvvet göndererek veya yardım yaparak, Irak'a karşı teşkil edilen bu koalisyon kuvvetlerine katılmış veya bu kuvvetleri desteklemiştir. Bunlar arasında sekiz Arap ülkesi de vardır. Gerçi Arap ülkeleri; Saddam'a karşı olanlar, Saddam'ı destekleyenler ve çekimser kalanlar olmak üzere üç gruba ayrılmışlardır. Ancak Arap Birliği, Irak'ı kınamış ve derhal Kuveyt'ten çekilmesini istemiş ve Irak saldırısına karşı Çok Uluslu Arap Ordusu kurulmasını oy çoğunluğuyla kararlaştırmıştır. Bu sebepten dolayı Mısır ve Suriye, Saddam'a karşı olanların başında gelerek, Suudi Arabistan'a kuvvet göndermişlerdir. Ürdün, Yemen ve FKÖ, Saddam'ı desteklemişlerdir. Bu arada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, oy çoğunluğuyla Irak'a karşı ekonomik yaptırım ve silah ambargosu kararı almıştır. Saddam'ın vazgeçmez tutumu karşısında BM Güvenlik Konseyi, Eylül 1990 ayı içerisinde Irak'a karşı hava ambargosu uygulama kararı almış ve daha sonra bunu deniz ablukası şeklinde bir kararla genişletmiştir. Ayrıca 29 Kasım 1990 tarihinde almış olduğu bir kararla, Irak'ın 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'i terk etmemesi halinde güç kullanılmasını kabul etmiştir. Birleşmiş Milletler, ABD ve Müttefik

---

¹⁷⁵ Yevi, a.g.e., s. 176.

Ülkelerin ısrarlarına rağmen, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i terk etmemekte kararlı olduğunun anlaşılması üzerine 17 Ocak 1991 tarihinde, Irak'a müttefik Çok Uluslu Hava Güçleri'nin taarruzları ile I. Körfez Savaşı başlamıştır.¹⁷⁶

Tüm dünyanın şaşkınlıkla izlediği bu işgal karşısında Türkiye de tüm diğer ülkeler gibi işgalin karşısında bir tavır almıştır, İşgalin hemen ertesi günü toplanan Milli Güvenlik Kurulu, Irak'ın derhal Kuveyt'i boşaltmasını isteyen kararını açıklaması üzerine, Irak Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Taha Yasin Ramazan, 5 Ağustos günü Ankara'ya gelerek, Türkiye'den destek almak istemiştir. İran Savaşı'nda tarafsızlığını ilan eden Türkiye, bu defa Irak'ın beklediğinin tam tersine bir karar alarak Irak'ın karşısında yer almıştır. Taha Yasin Ramazan, *"Türkiye'den çıkacak olan ambargo kararına uymamasını, boru hattını kapatmamasını ve Türkiye-Irak dostluğunun devam etmesi gerektiğini belirtmişti"*.¹⁷⁷ Bu görüşmelerde, Türkiye, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi gerektiğini belirterek çekilme için gereken yardımın yapılabileceğini, ancak işgal devam ettiği sürece Türkiye'den bir şey beklememesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁷⁸

BM Güvenlik Konseyi'nin 661 Sayılı kararı almasının hemen akabinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal bir açıklama yaparak, Türkiye'nin bu karara uyduğunu ve petrol boru hattını kapattığını 7 Ağustos 1991 tarihinde açıklayarak, Türkiye'nin Irak'a karşı ambargo uygulayacak ilk ülke olmasını sağlamıştır. Bu kararın ardından Türkiye'nin petrol boru hattını kapatmasıyla Irak'ın günde 1,5 milyon varillik petrol ihracı engelleniyordu. Bununla birlikte, Irak'la yapılan dış ticaret ile üçüncü ülkelerin, Türkiye üzerinden Irak'a yaptıkları dış ticaret engellenmiş oluyordu. Türkiye'nin Kuveyt krizi politikalarında ön plana çıkan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, aktif bir dış politika izlemek istiyordu. Bu nedenle Türkiye'nin ambargoyu uygulamasını istemiş, üstelik hükümete bile danışmadan ambargo kararını açıklamıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih; 1918 ve Sonrası**, Ankara, 1989, İmge Kitabevi, s. 568-570.

¹⁷⁷ *"Taha Yasin Ramazan Ankara'da"*, Milliyet, 5 Ağustos 1991.

¹⁷⁸ Baskın Oran, **"Kalkık Horoz" Çekiç Güç ve Kürt Devleti**, Ankara, 1996, Bilgi Yayınları, s. 41-42.

¹⁷⁹ aynı yer.

Gelişmeler üzerine olağanüstü toplanan TBMM, 12 Ağustos 1990 tarihinde “Anayasa’nın 92’nci maddesi uyarınca hükümete yurtdışına asker gönderilmesine dair 107 sayılı meclis kararını¹⁸⁰ çıkararak, Türk askerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına dair izin yetkisini hükümete devretmiştir. TBMM, 5 Eylül 1990’da yeni bir karar çıkartarak hükümete verdiği yetkiyi genişletmesi ile Türkiye’nin Irak’a uyguladığı ambargo, deniz ve hava ambargolarını içeren BM Güvenlik Konseyi’nin 667 ve 670 Sayılı kararlarından daha da geniş bir kapsama ulaşmıştır.¹⁸¹

Kuveyt’in işgalden kurtarılması için elinden geleni yapan ABD yönetimi ise o günlerde Türkiye’den, üç konu hakkında istekte de bulunmuştu: ABD yönetiminin birinci isteği, Türkiye’deki üslerin Irak’a yönelik hava harekâtı sırasında kullanılmasıydı. İkinci olarak; Saddam Hüseyin’in Kuveyt cephesindeki askerlerini azaltmasını teminen Türkiye’nin Irak sınırına asker kaydırması isteyen ABD’nin üçüncü isteği ise, Suudi Arabistan’da üslenen çok uluslu güce Türkiye’nin de kuvvet göndermesiydi. Türkiye, bu isteklerden ilk ikisini kabul ederek uygulamış, ancak üçüncüsünü kabul etmemiştir.¹⁸²

Türkiye, ABD’nin bu istekleri doğrultusunda Kara Kuvvetleri’ne bağlı, yaklaşık 180 bin askerini Irak sınırına kaydırmış ve Irak’ın Kuzey Irak’ta sekiz tümenlik bir güç tutmasını sağlamıştır. Türkiye’nin isteği üzerine 6-10 Ocak 1991 tarihleri arasında; henüz savaş başlamadan önce NATO Çevik Kuvveti’ne bağlı 42 savaş uçağı ve 500 kadar personel, Malatya Erhaç Hava Üssü’ne konuşlandırılmıştır. 29 Kasım 1991 tarihinde, BM Güvenlik Konseyi’nin 678 Sayılı kararı ile, Irak’a Kuveyt’ten çekilmesi için 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanınmıştır. Irak’ın Kuveyt’i boşaltmaması neticesinde, 17 Ocak 1991 tarihinde ABD ve beraberindeki

¹⁸⁰ Geniş bilgi için bkz. EK-1.

¹⁸¹ Oran, **Kalkık Horoz**, s. 42-43.

¹⁸² Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 225.

28 ülkenin askerinden oluşan Müttefik Kuvvetlere bağlı uçaklar, Irak'a hava harekâtına başlamışlardır.¹⁸³

3. I. Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin Irak ile İlişkileri

a. Türkiye'nin Savaş Döneminde Irak ile İlişkileri

Birleşmiş Milletler, Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanımıştı. Irak'ın Kuveyt'i boşaltmaması neticesinde, 17 Ocak tarihinde, Malatya Erhaç Hava Üssü ve Adana İncirlik Üssü'nden kalkan uçaklar, Irak'ı bombalamışlardır. Ayrıca Türk hava sahası yabancı uçaklarca kullanılmış ve güney istikametinden gelen uçaklar, İncirlik Üssü'nde ikmal yaptıktan sonra ülkelerine geri dönmüşlerdir. Olası Irak misillemesine karşı tedbir almak için 18 Ocak 1991 tarihinde toplanan NATO Konseyi, Türkiye'ye yapılacak bir saldırıyı savaş nedeni sayacağını açıklamıştır. Savaş başladıktan bir hafta sonra da, İncirlik Üssü'nün kullanıldığının anlaşılması üzerine Türkiye, topraklarını Müttefik Kuvvetlere bağlı askeri birliklerin kullanımına izin verdiğini açıklamak zorunda kalmıştır. Bu gelişme üzerine Irak hükümeti Türkiye'ye çok sert bir nota göndererek, İncirlik Üssü'nün kullanılmasını protesto etmiştir. Körfez savaşının başlaması ile birlikte aynı gün toplanan TBMM, 17 Ocak 1991 tarih ve 126 Sayılı kararını¹⁸⁴ almıştır. Kararın içeriği, Körfez Krizi nedeniyle, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konusunda hükümete izin verilmesi konusuyla ilgilidir.¹⁸⁵

17 Ocak'ta başlayan hava harekâtı, 22 Şubat'a kadar aralıksız devam etmiştir. Irak'ın tüm hava savunma sistemlerinin, hava kuvvetlerinin, zırhlı birliklerinin ve haberleşme şebekelerinin etkisiz hale getirilmesiyle birlikte, hareketsiz hale getirilen Irak Ordusuna öldürücü darbe yapmak üzere, 25 Şubat'ta başlayan kara harekâtı; Güney Irak'ta bulunan Irak Ordusunun 100 saat gibi kısa bir sürede, neredeyse

¹⁸³ Mustafa Kayar, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, İstanbul, 2003, IQ Kültür Sanat Yayınları, s. 187-188.

¹⁸⁴ Geniş bilgi için bkz; EK-2.

¹⁸⁵ Kayar, **a.g.e.**, s. 188-189.

tamamının imha edilmesiyle sonuçlanmıştır. 25 Şubat'ta, Irak'ın BM kararlarına uyacağını açıklamasına ve ateşkes istemesine rağmen, kara harekâtı iki gün daha sürmüştü ve 27 Şubat'ta Müttefik Kuvvetleri'nin de ateşkesi kabul etmesiyle savaş sona ermiştir. Savaşın sona ermesi, Türkiye'de yaşanan gelişmeleri pek fazla etkilememiş, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türk siyasi tarihinde görülmeyen bir şekilde gelişmeleri yönlendirmeye çalışması, bu savaşın Türkiye için de önemli gelişmelere sahne olmasına neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Özal'ın Kuzey Irak'ta ikinci bir cephe açma isteği ve bu yöndeki çalışmaları, özellikle Musul ve Kerkük'e ilişkin bazı planlarının olduğu izlenimini uyandırmış, hükümeti ve TSK'yı endişelendirmiştir.¹⁸⁶

Turgut Özal bu dönemde, Saddam Hüseyin'in devrileceğini, Irak'ın parçalanacağını ve Ortadoğu haritasının yeniden çizileceğini belirterek, Türkiye'nin aktif bir politika izlemesini ve hakkı olan payı alması gerektiği görüşünü benimsemiştir. Irak'ın Suriye'ye saldırması yada İran veya Suriye'den birinin Irak'a girmesi durumunda, Türk ordusunun da Irak'a gireceğini belirtmesinin yanı sıra, TSK'nın hazırlanması konusunda hükümeti atlayarak talimatlar vermesi ile bazı uluslararası konularda hükümetten bağımsız hareket etmesi, iç siyasette çalkantılara neden olmuş, dönemin Dışişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı'nın istifaları Özal'ı durdurmaya yetmemiş, Kuzey Irak ile ilgili düşüncelerinden vazgeçmeyen Özal'ı Genel Kurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifası durdurmuş, geri adım atmasını sağlamıştır.¹⁸⁷

Bu gelişmeler ışığında, Körfez Savaşı'nda Irak'a ambargo uygulayan ve Irak'ın karşısında yer alan Türkiye'nin Irak ile ilişkilerinin de sona erdiği söylenebilecektir. Türkiye, bu süreç zarfında çok ciddi ekonomik kayıplara uğramış, yıllık 2,5 milyar dolara varan Irak ile ticaret hacmi sıfırlanmış, savaş öncesi dönemde Irak'tan çok ucuza aldığı petrolü savaş sonrası dönemde diğer ülkelerden pahalıya almaya başlamış, sınır ticaretinin bitmesiyle birlikte Güneydoğu Anadolu bölgesinde on binlerce insan işsiz kalmıştır. Bu işsizler ordusu içinden önemli sayıda insan, ama

¹⁸⁶ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 256-257.

¹⁸⁷ aynı yer.

kandırılarak ama ikna edilerek, o günlerde örgütlenmesini tamamlayarak faaliyetlerine başlamış olan PKK terör örgütü saflarına katılmış ve Türkiye'nin bütünlüğünü bozmak için mücadele etmiştir. Yine daha sonraki yıllarda görüleceği üzere Kuzey Irak'ta kontrol tamamen Kürt grupların eline geçmiş ve bu bölge de Türkiye'nin hiç istemeyeceği veya kabullenemeyeceği oluşumlarla karşı karşıya gelmiştir. Turgut Özal'ın Türkiye'nin resmi dış politikalarını kendi başına oluşturuyor olması, devletin kurumlarını hiçe sayması, politikalarının doğruluğu tartışılmaksızın uygulama yöntemlerindeki yanlışlığı, Türkiye'ye uzun vadede çok pahalıya mal olacağı sonradan anlaşılan bir takım sonuçlar doğurmuştur.¹⁸⁸

b. Sığınmacılar Sorunu ve Türkiye (1990-1991)

Irak tarihi boyunca, ülkede yaşayan Kürtler ve Şiiler, Irak'ın düşmanları tarafından bu ülkeyi istikrarsızlaştırmak veya ülkede sorun çıkarmak için kullanılmıştır. Kürtler ve Şiiler, I. Körfez Savaşı'ndan önce de isyana teşvik edilmişlerdir. ABD Başkanı George Bush, Irak ordusuna karşı isyan başlatmaları konusunda Kürt ve Şii gruplara çağrı yapmış ve destek sözü vermişti. Şiiler bölgede Irak ordu güçlerinin fazla olmasından dolayı harekete geçemezken Kürt liderler Barzani ve Talabani, Kuveyt Krizi'ni kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayacaklarına dair Irak hükümetine güvence vermişlerdir. Tabii bu güvencenin ardında, 1988 yılında Halepçe'de yaşananların bir daha yaşanabileceği tehdidi önemli bir yer tutmuştur.¹⁸⁹

Ne var ki, savaşın kısa sürede bitmesi ve Irak'ın savaşı kaybetmesi üzerine söz konusu muhalif gruplar kısa süre içerisinde harekete geçmiştir. 4 Mart 1991 günü ilk olarak Şii grupların ayaklanmasıyla Irak'ta iç isyanlar başlamıştır. Şiiler aynı gün Basra'yı ele geçirmişler, 7 Mart günü ise Kürt gruplar Kuzey Irak'ta Süleymaniye'de bir isyan başlatmışlardır. Güney bölgesinde Kut, Necef, Kerbela ile kuzeyde Erbil ve Kerkük şehirlerini içine alan bir isyan hareketi zamanla Irak geneline yayılmıştır. Irak yönetimi ise bu ayaklanmaları bastırmak için elinde sağlam kalan tek askeri

¹⁸⁸ Yavi, a.g.e., s. 275-276.

¹⁸⁹ aynı yer.

yapılanma olan Cumhuriyet Muhafızları'nı görevlendirmiştir. 20 Mart 1991 tarihinde Kerkük'ü ele geçiren Kürtler, Musul'da da duruma hâkim olmaya çalışırken, Irak ordusu da bölgedeki petrol kuyularını bombalamaya ve silahlandırılmış helikopterlerle, Kerkük'te sivil halka yönelik saldırılarda bulunmaya başlamıştır. Bu arada, Saddam Hüseyin'in birliklerine kimyasal silah kullanma izni verdiği dedikodusunun yayılmasıyla birlikte halk, Kuzey Irak'taki şehirleri boşaltmaya ve kuzeydeki dağlık bölgelere kaçmaya başlamıştır. İran'ın bu ayaklanmalarda açıkça isyancıları desteklemesi üzerine, daha önce bu grupları isyana teşvik eden ABD yönetimi önceki açıklamasını bir tarafa bırakarak Irak'ın iç meselelerine karışmama ilkesine devam edeceklerini açıklamıştır. Irak Haber Ajansı, 1 Nisan 1991'de yaptığı açıklamada Dohuk ve Erbil kentlerinin hükümet güçleri tarafından ele geçirildiğini ilan etmiştir. 1 Nisan Salı günü, silahlı helikopterler desteğindeki Irak ordusu birlikleri, Türkiye-Suriye-Irak sınırlarının birleştiği noktadan başlayarak, Zaho üzerinden doğuya doğru taarruza başlamıştır. Yine aynı gün Habur gümrük sahasının Irak tarafını ele geçirerek kontrolü ele geçirmişlerdir.¹⁹⁰

İsyancı Peşmergeler, doğuya doğru kaçmaya başlamışlar, Zaho, Musul, Kerkük gibi büyük şehirlerden başlayan kuzeye doğru kaçış, Türkiye ve İran kapılarına dayanmıştı. Çoğunluğunu Iraklı Kürtlerin oluşturduğu kaçaklar arasında, arada kalan Türkmen ve Hıristiyan unsurlar ile birlikte Saddam rejimi muhalifi Araplar da bulunmaktaydı. Türkiye sınırında biriken insanlar üzerine, Irak ordusunca top ve havan atışları yapılmaya başlanmış ve bu mermilerin bir bölümü de Türk topraklarına düşmüştür. Kış şartlarının hüküm sürdüğü Nisan ayının ilk günlerinde, bölgenin geçit vermeyen dağları, vadileri ve sularıyla da mücadele etmek zorunda kalan sığınmacılar çok kötü şartlarla boğuşmak zorunda kalmışlardır. İlk olarak 2 Nisan 1991 yılında gelen sığınmacıların sayısı, 5 Nisan 1991'de 246.000'i bulmuştu. Çok kısa sürede bu kadar sığınmacıyla karşılaşmaya hazır olmayan Türk hükümeti, başa çıkması neredeyse imkânsız olan bu insanlık dramını BM Güvenlik Konseyi gündemine taşımıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Konseyin, sorunun çözümü için Saddam'a baskı yapması gerektiğini belirtirken; batılı devletlerin 1988 yılında

¹⁹⁰ Oran, **Kalkık Horoz**, s. 49-50.

gerçekleşen olayda sığınmacılara sahip çıkmadığını her şeye rağmen Türkiye'nin sığınmacılara yardım edeceğini, ancak ülkesine alıp yerleştiremeyeceğini açıklamıştır. Olağanüstü toplantıya çağrılan BM Güvenlik Konseyi'nde Fransa'nın ve doğal olarak İran'ın da desteğini alan Türkiye, 5 Nisan 1991 tarihli 688 Sayılı Karar'ın¹⁹¹ alınmasını sağlayarak tüm üye devletleri ve insancıl kuruluşları yardım çabalarına katılmaya ve katkıda bulunmaya çağırmıştır. 688 Sayılı Karar'ın giriş kısmında, Irak'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyulacağı ve devletin ulusal yetkilerine karışılmayacağı hükmü de yer alıyordu. Dolayısıyla Irak'ın izni olmadan Irak topraklarına girilemeyecekti. Ancak Cumhurbaşkanı Özal'ın amacı, sığınmacıları Türkiye'den dışarı çıkartmak, yapılacak insani yardımların Irak topraklarında yapılmasını sağlamaktı. İngiltere ve Fransa, Türkiye'nin bu önerisini desteklediler. Özal'ın bu önerisinden fırsattan istifade yararlanmaya çalışan Kürt grupların liderleri ise Kerkük, Erbil, Dohuk ve Süleymaniye şehirlerinin güvenlik bölgesinin içine alınmasını istediler. Kürt liderlerin niyetini sezen İngiliz hükümeti ise yaptığı açıklama ile güvenlik bölgesi oluşturulmasının Irak'ı bölme anlamına gelmediğini açıklama ihtiyacı hissetmiştir.¹⁹²

Iraklı Kürtler ise Türkiye sınırını geçmekten başka çareleri olmadığını düşünerek 7 Nisan 1991 günü Hakkâri sınır hattından Türkiye sınırını geçmiştir. 200 binden fazla sığınmacı Hakkari/Çukurca bölgesinde birikmiş, Şırnak'ın Uludere ilçesi Işıkveren Köyü yakınlarından sınırı geçenlerin sayısı ise 170 bini aşmıştır. Buradaki sığınmacıların bir kısmı da Silopi'de kurulan Hac Konaklama Merkezi'ne nakledilmiştir. ABD hükümeti, 12 Nisan 1991 tarihinde Irak hükümetini 36. paralelin kuzeyinde helikopter ve savaş uçağı kullanmaması yönünde uyarı, bu şekilde Türkiye tarafından önerilen ve başta ABD tarafından kabul görmeyen güvenli bölge önerisi, ABD'nin devreye girmesiyle, uygulama olanağı bulmuştur. Diğer taraftan sığınmacıların sayısının çok fazla olması, onları kabul edecek ülkelerin bulunamaması gibi sebepler yüzünden, sığınmacıların kendi evlerine dönmelerinin

¹⁹¹ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Nisan 1991.

¹⁹² Turan Yavuz, **ABD'nin Kürt Kartı**, İstanbul, 2003, Otopsi Yayınları, s. 225-226.

en akılcı çözüm olacağı fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Sonuçta 14 Nisan 1991 tarihi itibarıyla Türkiye'ye sığınan sığınmacı sayısı 460 bine ulaşmıştır.¹⁹³

c. Müttefik Kuvvetlerin Huzur Operasyonları ve Çekiç Güç

ABD, I. Körfez Savaşı'nda Irak'a karşı kara harekâtına girişmeden önce hem Saddam'ın dikkatini dağıtmak, hem de ordusunu iki ayrı cephede meşgul etmek adına ülkenin kuzeyinde Kürtleri, güneyinde de Şiileri Bağdat yönetimine karşı ayaklanmaya çağırmıştır. Irak ordusu Kuveyt'ten çıkarıldıktan ve Şubat 1991 sonunda ateşkes ilan edildikten sonra, Mart başında, önce Şiiler, hemen ardından da kuzeydeki Kürtler ayaklanma başlatmışlardır. ABD ise bu gelişme üzerine, gerek kamuoyu baskıları, gerek Türkiye'nin ısrarları ve daha da önemlisi müdahale etmezse, İngiltere ve Fransa'nın Irak'a müdahale etme ihtimalinin belirmesi üzerine, Kuzey Irak'a havadan yardım başlatma kararı almıştır. Bu gelişmeler üzerine ABD, 10 Nisan 1991'de Kuzey Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde uçuş yasağı getirmiş ve askeri açıdan herhangi bir faaliyet yürütmeyi yasaklamıştır. Bunun üzerine "Huzur Harekâtı" adı verilen operasyon, ABD, İngiliz ve Fransız askeri kuvvetlerinin Zaho civarında güvenli bir bölge oluşturma yolundaki çalışmalarıyla başladı. Müttefik askerlerinden oluşan kuvvetler Silopi'de, hava gücü ise İncirlik Hava Üssü'nde konuşlandı. Bu askeri güçte, 1862 asker görev yapıyor ve 44'ü ABD'den, 4 tanesi de Türkiye'den olmak üzere 77 uçak ve helikopter bulunuyordu. Türkiye'ye ekonomik ve siyasal açıdan büyük yük oluşturan Kürtler hızla Kuzey Irak'a dönmeye başladılar.¹⁹⁴

Bu ilk operasyon, 16 Temmuz 1991'de sona erdi. ABD'nin, mevcut durumu korumak için hazırladığı bir öneriyi Türk Hükümeti'ne iletmesi ve böyle bir gücün bölgede sabit kalmasını istemesiyle birlikte, 2. Huzur Operasyonu ya da "Çekiç Güç" olarak bilinen ikinci aşama başlamıştır.¹⁹⁵ Türkiye, 12 Temmuz 1991'de aldığı bir Bakanlar Kurulu kararı ile içinde TSK'nın da yer aldığı gücün Türkiye'de

¹⁹³ Kaynak, a.g.e., s. 47-49.

¹⁹⁴ Alptan Ulutaş, **1. ve 2. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 98-99.

¹⁹⁵ aynı yer.

konuşlanmasına izin vermiştir. Bunun iç hukuktaki dayanağı olarak, çok tartışmalı olsa da, daha önce alınmış olan 126 Sayılı TBMM kararı¹⁹⁶ gösterildi. Bu gücün uluslararası hukuktaki temeli ise daha da tartışmalıydı. Türkiye, bu oluşumda yer almasıyla birlikte İncirlik ve Batman'daki NATO tesislerinin NATO dışı amaçlarla, yani alan dışında kullanılmasını kabul ederken, kendisi de Çekiç Güce katılıyor ve Türk komutanın görev gücü komutanı ile aynı rütbe ve statüde olması koşulunu getiriyordu. Ayrıca, Çekiç Güç'ün faaliyetlerinde Türk Genel Kurmayının onayı gerekirken, bu amaçla Türkiye'ye gelecek silahlar yine Türkiye'nin denetimine tabi olacaktı. Bu gücün süresi ise 6 aylık sürelerle uzatılacaktı. Eylül 1991'de kara birlikleri Türkiye'nin isteği üzerine çekilince, Çekiç Güç İncirlik ve Pirinçlik'te konuşlanan 77 uçak ve helikopterden oluşan bir kuvvet haline gelmiştir. Zaho'da ise bir Askeri Eşgüdüm Merkezi kuruldu. Bundan sonra Çekiç Güç Türk iç ve dış politikasında çok tartışmalı bir yere sahip olmuştur.¹⁹⁷

Uygulama olarak önceli olmayan Çekiç Güç'ün varlığına Türk hükümetinin iç hukuk açısından yasal dayanak bulmakta zorlandığı görülmüştür. Bir defa, Anayasa'nın 92. maddesine göre dışarıdan asker getirmesi izni yalnız TBMM'ye aitti. Oysa TBMM'nin bu yönde aldığı bir karar bulunmamaktaydı fakat daha önce Körfez krizi sırasında Meclis tarafından alınan ve bu konudaki yetkiyi hükümete devreden 126 Sayılı TBMM kararı hükümet tarafından dayanak olarak kabul edilmiştir. Burada “(...) kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde korumak...” ve “... lüzum, şümul ve zamanı hükümet tarafından takdir ve tayin olacak şekilde (...) 688 Sayılı BM Güvenlik Konseyi kararını desteklemek (...)”¹⁹⁸ şeklinde bir hüküm yer alıyordu. Bu karar; yasamanın yetkisini yürütmeye devretmek, ani karar verme durumunda Cumhurbaşkanına ait olan yetkiyi de hükümete aktarmak, yasa yerine aslında meclis iç çalışmalarını düzenleme amacına yönelik olan karara dayanmak, zamanı ve gereğini belirleme konusunda yetkiyi bir de askeri otoriteye devretmek gibi sakıncalar taşımaktaydı. Muhalefet de bu sakıncalar doğrultusunda Anayasa

¹⁹⁶ Geniş bilgi için bkz; EK-2.

¹⁹⁷ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 261-262.

¹⁹⁸ Geniş bilgi için bkz; EK-2.

Mahkemesi'ne dava açmış, ama yasa değil meclis kararı çıkarıldığı için mahkeme kendini yetkisiz saymıştır. Çekiç Güç'ün uluslararası hukuka uygunluğu konusunda ise BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 688 Sayılı karar dayanak olarak alınmaktaydı. Bu kararda tüm üye devletler ile insani örgütlere insani yardım çağrısında bulunulmuş, Türkiye hükümeti de bu çağrıya uymuştur. Bu açıdan düşünülecek olursa Çekiç Güç'ün Türkiye'ye yerleşmesi uluslararası hukuka uygundu fakat konunun bir de Türk toprağından Irak'a müdahale etmesi boyutu vardı ki, bu nokta çok tartışmalıydı. Bu tür bir müdahale için gerekli olan Irak'ın Türkiye'ye saldırması gibi bir durum yaşanmamıştı.¹⁹⁹

Ayrıca 688 Sayılı Karar'da yalnızca insani yardımdan söz ediliyordu. Irak toprakları içerisinde güvenli bir bölge oluşturmak ise hukuki açıdan daha da sorunluydu, çünkü bu egemenlik hakkının ihlali anlamına geliyordu. Bu noktada ABD'nin başvurduğu insani müdahale kavramı da henüz uluslararası hukukta yerleşmemişti ve bazı ülkeler tarafından kaygı verici bulunuyordu. Gerçi BM Antlaşmasının VII. Bölümündeki “barışı tehdit, ihlal yada saldırı eylemi” durumlarında Güvenlik Konseyi'ne kuvvet kullanma izni verilmişti ve genel kabul bunun içindeki azınlıklara yoğun baskı uygulanması durumunda da geçerli olması yolundaydı ama bunun için Güvenlik Konseyi'nin yönetiminde bir eylemde bulunulması gerekiyordu. Dolayısıyla, ABD ve müttefiklerinin 688 Sayılı Karara dayanarak askeri müdahalede bulunması uluslararası hukuka aykırıydı ama müdahale hukukunun yaratılmaya çalışıldığı bir ortamda buna karşı uluslararası alanda yeterli tepki oluşmadı.²⁰⁰ Türkiye'nin Çekiç Güç ile ilgili olarak bu denli aksiyoner bir politika izlemesi, gerek muhalefet partileri ve gerekse Türk kamuoyunda, Türkiye'nin kendi eliyle Kuzey Irak'ta Kürt devletinin oluşturulması çalışmalarına destek verdiği şeklinde yorumlara neden olmuştur. Türk siyasal hayatında faaliyet gösteren tüm siyasal partiler Çekiç Güç'ün varlığına karşıydı fakat 1990'lar boyunca bu partilerin hepsi iktidara geldiklerinde istemeseler ve kamuoyu karşısında zor

¹⁹⁹Ertan Efeğil, **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli**, Ankara, 2002, Gündoğın Yayınları, s. 88.

²⁰⁰Ulutaş, **a.g.e.**, s. 92-93.

duruma düşseler de Çekiç Güç'e sırayla oy vermek durumunda kaldılar.²⁰¹ Örneğin, o dönem muhalefette olan Sosyal Demokrat Halkçı Parti Genel Başkanı Erdal İnönü, 18 Temmuz 1991'de "*Çekiç Güç'ün bir kumandanı var. O gücün kumandanına biz kendi gücümüzü veriyoruz. İşte bunlar bizi savaşa götürecek şeyler... Türkiye bu konuşlandırmadan süratle kurtulmalıdır*"²⁰² diyordu.

Böylece, aslında Türkiye'nin Irak ile ilişkilerini etkilemesi gereken bu sorun, 1990'larda uluslararası gelişmelerin etkisi ve ABD'nin Ortadoğu politikası nedeniyle Türk-ABD ilişkilerinde önemli bir yere sahip olmuştur.²⁰³

Faaliyetlerini 1996 yılına kadar Çekiç Güç adıyla yürüten görev gücü, 1996 yılında cereyan eden bir müdahale harekâtında Barzani ve Saddam Hüseyin'e ait kuvvetlerin işbirliği yapmaları neticesinde Zaho'da bulunan Askeri Eşgüdüm Merkezi'ni Silopi'ye taşımak zorunda kalmıştır. Aralık 1996'dan itibaren ise Çekiç Güç'ün adı "Kuzeyden Keşif Harekâtı" olarak değiştirilmiştir. Keşif Güç olarak da bilinen bu gücün adı kamuoyunda Çekiç Güç olarak telaffuz edilmeye devam etmiştir.²⁰⁴

d. I. Körfez Savaşı ve Sonrasında Türkmenler

Irak Devleti kurulduğu günden beri ülke yönetimleri için ciddi problemler çıkarmayan, yönetim aleyhindeki oluşumlara katılmayan Türkmenler, I. Körfez Savaşı esnasında ve savaş sonrası dönemde ciddi problemler yaşamışlardır.²⁰⁵ O güne kadar Kürtler gibi isyan çıkarmayan Türkmenler, Kürtler gibi pragmatist bir politika izlememiş ve sadece anayurt olarak gördükleri Türkiye ile diyalog halinde olmak istemişlerdir. Savaş sonrasında Kürtler ve Şiiiler tarafından başlatılan isyanlara destek vermemişler ve Irak'a bağlı kalmışlardır. İsyancı Kürtler, Barzani'nin

²⁰¹ Efegil, **a.g.e.**, s. 175-179.

²⁰² Örsan Kunter Öymen, "*Çekiç Savaşa Götürür*", **Milliyet**, 18 Temmuz 1991.

²⁰³ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaşı ve Diplomasi**, İstanbul, 2004, Alfa Yayınları, s. 596.

²⁰⁴ Ulutaş, **a.g.e.**, s. 97.

²⁰⁵ Türkmenler açısından, I. Körfez Savaşı esnasında ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile ilgili olarak detaylı bilgi için bkz; Murat Eren, **Körfez Savaşı Sonrası Irak Türkleri**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.

liderliğindeki KDP ve Talabani'nin liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne bağlı gruplar ile birlikte, 17 Mart 1991'de Kerkük'e girerek şehri işgal etmişlerdir. Kürtlerin ilk yaptıkları iş, devlet dairelerini ve hükümet konağını ele geçirmek olmuştur. Iraklı Kürtler, ele geçirdikleri devlet binalarında, bölgedeki Türkmen varlığının kanıtları olan belgeleri ele geçirerek yakmaya çalışmışlardır. Bu talandan, emniyet, nüfus müdürlüğü, istihbarat merkezi, tapu müdürlüğü paylarına düşeni alan başlıca kurumlar olmuştur. Türkmenler, özellikle nüfus ve tapu müdürlüklerinin Kürtlerin eline geçmemesi için mücadele etmiş ve Kürtlerin kendilerini Kerkük'ten göçe zorlamalarına karşı koymuşlardır. Kısa sürede toparlanan Irak ordusu, önce güneydeki isyanı bastırılmış akabinde kuzeye doğru devam ederek, 26 Mart 1991'de Tuzhurmatu'ya ulaşmış, birçok Türkmen isyancı olarak ilan edilip katledilmiştir. Tuzhurmatu'yu kısa sürede ele geçirdikten sonra da Kerkük'e yönelmiş, Irak ordusunun geldiğini gören Kürtler şehri boşaltarak kuzeye çekilirken Türkmenler ile Arapları karşı karşıya bırakmışlardır. Halkın bir kısmı da şehri boşaltarak kuzeye, Erbil'e doğru kaçmaya başlamıştır. Aynı gün şehri top ateşine tutarak bombalayan, 27 Mart'ta, Kerkük'ün kontrolünü ele geçiren Irak ordusu için yeni hedef, bir Türkmen yerleşim yeri olan Altinköprü olmuştur. 28 Mart 1991'de Altinköprü'ye giren Irak ordusu ile Kürtlerin çatışmaları da devam ediyordu. İki ateş arasında kalan Türkmenlerden Irak ordusundan açılan ateş sonucu aralarında çocuk ve yaşlıların da bulunduğu 100'e yakın Türkmen katledilerek hayatını kaybetmiştir. "Altinköprü Katliamı" olarak tarihe geçen bu olayda Irak ordusu, sanki Kürtlerin acısını Türkmenlerden çıkarıyormuş izlenimi vermiştir.²⁰⁶ Olayların kısa sürede Türkiye'de yankı bulması üzerine halk, 5 Nisan 1991'de İstanbul'da, Irak Başkonsolosluğu önünde bir protesto gösterisi düzenlemiştir. Gösteriler esnasında konsolosluk binası içerisinden göstericilerin üzerine otomatik silahlarla ateş açılması üzerine iki Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Bu olaya müdahil olmak zorunda kalan Türk hükümeti, suçluların iadesi için Irak hükümetine bir nota vermiş ve konsolosluk binası ablukaya alınmıştır. 15 gün süren bir ablukadan sonra suçluların teslim edilmemesi üzerine, son bir uyarıda bulunularak içeriye zorla girileceği ihtarında bulunulmuş, Türk hükümetinin kararlı tutumu sonucunda sanıklar, 25 Haziran

---

²⁰⁶ Hürmüzlü, a.g.e., s. 39-40.

1991’de suç silahıyla birlikte güvenlik güçlerine teslim edilmiş ve olay yargıya intikal ettirilmiştir.²⁰⁷ Irak yönetiminin bu acımasız tutumu karşısında yerlerinden olarak, kuzeye doğru kaçan Türkmenler, Altunköprü’den sonra Erbil’e kaçmışlar; Irak ordusunun Erbil’de de katliamlara devam etmesi üzerine, kendileri gibi Irak ordusundan kaçan Kürtler ile birlikte Türkiye ve İran sınırına kadar gelmişlerdir.²⁰⁸

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I.KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ VE PKK FAKTÖRÜ

1. I. Körfez Savaşı Sonrası Bölgesel Konjonktür

a. Savaş Sonrası Irak’ın Durumu ve Koalisyon Kuvvetlerinin Tutumları

I. Körfez Savaşı sonrasında dünyada ve Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler, gerek uluslararası alanda, gerekse bölgede dengelerin yeniden oluşmasına yol açarken, bazı aktörler siyaset sahnesinden silinmiş, bazıları ise siyasetin merkezine oturmuştur. Özellikle SSCB’nin ve Doğu Bloğunun dağılması iki kutuplu yapıyı sona erdirirken, ABD’yi uluslararası bölgesel politikanın belirleyicisi veya aktif ögesi konumuna getirmiştir. Aynı şekilde I. Körfez Savaşı Irak’ı bölgede etkin bir güç olmaktan çıkarırken, Filistin sorununu ve Yaser Arafat’ı dengeleri etkileyen ve bölgede politik gündemi tayin eden bir konuma getirmiştir. Ayrıca o güne kadar dünya kamuoyunun pek merak etmediği Kürt sorunu bir anda temel ilgi odağı haline gelmiş ve bölgeye müdahale etme amacını taşıyan hemen her batılı devletin yakın ilgisine muhatap olmuştur.²⁰⁹

²⁰⁷ Saatçi, a.g.e., s. 253-254.

²⁰⁸ Mazin Hasan, “Türkmenler ve Kuzey Irak”, *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Kış 2003, C. 9., Sayı 4., s. 177.

²⁰⁹ Arı, *Basra Körfezi...*, s. 229.

Körfez Savaşı ve sonrasında yaşanan olaylar aslında Irak Kürtleri için yeni olmayıp daha önce birkaç kez yaşadıklarının bir tekrarı veya yeniden sahneye konmasından başka bir şey değildir. Kürtler, 1960'ların sonlarında ABD ve onun bölgedeki müttefiki İran tarafından desteklenmeye başlanmış, bu destek Irak'ın 1972'de SSCB ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşması yapması üzerine daha da artmış ancak önceki bölümde belirtildiği üzere 1975'te imzalanan Cezayir Antlaşması ile İran'ın, Irak'tan istediğini alması üzerine Kürtlere verilen destek birden ortadan kalkmış ve Kürtler, Saddam Hüseyin ile baş başa bırakılarak kaderlerine terk edilmiştir. Aynı şekilde İran-Irak Savaşı esnasında Irak'a karşı İran'ın yanında yer almış olan Kürtler bu desteğin karşılığında hiçbir şey elde edemedikleri gibi 1988'de yaşanan ve Halepçe katliamı olarak bilinen olay esnasında yalnız bırakılmışlardır. I. Körfez Savaşı sonrasında da Kürtler savaşın bitmesiyle beraber otorite boşluğundan ve ABD'nin ve müttefik ülkelerin yardım edeceği olasılığından hareketle diğer etnik gruplar ile birlikte ayaklanmaya başlamışlardır. Bu ayaklanmalar sonucu Kürt bölgelerinden Türkiye ve İran'a kaçan insanları geri getirmek için Koalisyon kuvvetleri tarafından oluşturulan ve Kürtleri kurtarma ve insani yardımı öngören Huzur Operasyonu'nu düzenleyen yaklaşık 20.000 asker, Kuzey Irak'tan çekilmiş, Türkiye'de konuşlanan Çekiç Güç ise, Saddam Hüseyin'in Kürtlere olası saldırılarını önlemek için bölgede bırakılmıştır.²¹⁰

Bu gelişmelerden sonra Temmuz 1991'de, Irak yönetimine karşı mücadele veren çeşitli Kürt grupları, Kürt Cephesi'ni oluşturarak mücadelelerini ortak bir platformda sürdüreceklerini açıklamışlardır.²¹¹ Temmuz 1991'de Irak ile ilgili olarak en önemli iki konu uluslararası kamuoyu gündeminde bulunuyordu. Bunlardan biri Irak'ın kuzeyinde bulunan güvenli bölgede yaşayan Kürtlerin güvenliğinin Türkiye'ye konuşlandırılacak Çekiç Güç ile sağlanıp sağlanamayacağı ve bunun niteliğinin ne olacağı, diğeri ise, Irak'ın nükleer tesislerini BM gözlemci heyetine açmak istememesinden dolayı yaşanan gerginlikti. Bu çerçevede sık sık müdahale olasılığı üzerinde durulmaktaydı. Nitekim Temmuz 1991'in sonuna doğru yerleştirilme işlemi biten Çekiç Güç'ün görev süresinin Türkiye tarafından 30 Eylül

²¹⁰ Arı, **Basra Körfezi...**, s. 230-231.

²¹¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 1991.

1991 tarihine kadar uzatıldığı bildirilmiştir. Bu arada 30 Eylül 1991'e kadar görev süresi uzatılan Çekiç Güç'ün görev süresinin bir üç ay daha uzatılması kesinlik kazanırken, Silopi'de bulunan Çok Uluslu Güç'ün kara unsurlarının çekilmesi bunun yerine İncirlik'teki hava gücünün F-111 ağır bombardıman uçaklarıyla takviye edilmesi kararlaştırılmıştır.²¹²

b. Türkiye'nin Savaş Sonrası Dönemde Irak'a Yönelik İzlediği Politika ve ABD Faktörü

Türkiye'nin I. Körfez Savaşı sonrasında Irak ile arasındaki en önemli meseleler, Çekiç Güç'ün tesis edilmesinden dolayı Irak ile yaşadığı sorunlar ve Kuzey Irak bölgesinde ortaya çıkan otorite boşluğu neticesinde güçlenen PKK terör örgütüydü. Esasen Çekiç Güç sorununun bu kadar önem kazanmasında, Türkiye'nin iç siyasetinde Kürt sorununun özellikle 1991'den itibaren hız kazanması ile ABD'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurdurması olasılığından duyduğu kuşku yatıyordu ve bölgedeki gelişmeler bu kuşkuyu giderek artırıyordu.²¹³

Türkiye için Çekiç Güç'ün önemi, Türk kamuoyu tarafından ABD'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurdurmak isteyip istemediği noktasında düğümlenmiştir. Gerçi ABD'li yetkililer, Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı duydukları yönünde açıklamalar yapmışlardır fakat burada bir meclisi, hükümeti, zaman içerisinde polisi ve ordusu olan bir devlet yapılanmasına doğru gidildiği de kamuoyunun gözünden kaçmamıştır. Çekiç Güç ise işte bu planın uygulanmasında bir silahlı aparat olarak görülmeye başlanmıştır. Bölgenin genel dengeleri açısından bakıldığında, bu aşamada ABD'nin bir Kürt devletinin kurulması konusunda aceleci davranmadığı düşünülmektedir. O dönem Irak'ın parçalanması anlamına gelecek böyle bir girişim ABD açısından bölgede şu olumsuz sonuçlara yol açacaktır:

²¹² **Hürriyet Gazetesi**, 25-26 Eylül 1991

²¹³ Ulutaş, **a.g.e.**, s.15.

1. Büyük çoğunluğu Sünni olan Kürtlerin ayrı bir devlet kurması sonucunda ortada Şii ağırlıklı bir Arap devleti, güneyde de bir Şii devleti oluşacaktır, çünkü o dönemde Irak nüfusu içerisinde Şiilerin oranı %54'tür. Bu gelişmeden de en çok İran yararlanacaktır.
2. Böyle bir olasılık Irak'taki Sünni kesimin Saddam Hüseyin'in etrafında kenetlenmesine neden olabilecektir.
3. Kürt devletinin kurulması İran ile Irak'ı yakınlaştırabilecektir ki bu da ABD'nin bölge politikasını zora sokan bir gelişme olacaktır.
4. Böyle bir gelişme Türkiye'yi ABD'den uzaklaştıracaktır. Kürt devleti kurulursa, ABD'nin bölge devletlerini Kürt devleti kurulur diye korkutması artık mümkün olmayacaktır.²¹⁴

Bu sebeplerden ötürü, o dönem Türkiye ile Irak arasında gelişen ilişkilerin Çekiç Güç ekseninde şekillenmiş olduğu söylenebilecektir. Çekiç Güç ise Türkiye'nin en tartışmalı dış politika konularından biri olmuştur. Çekiç Güç lehinde ve aleyhinde dış politika çevrelerinde birçok argüman ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden lehte olanların en önemlileri;

- Kürt sorunu açısından yaklaşıldığında; Çekiç Güç Saddam'ın Kürtleri ezmesini ve Türkiye sınırına yığılmalarını engellemekte, Türkiye Çekiç Güç'ün varlığı nedeniyle Iraklı Kürtlerin ezilmesine engel olarak Kürt halkıyla bir sorunu olmadığını ileri sürebilmekte ve Çekiç Güç'ün sayesinde PKK'nın Kuzey Irak'ta güçlenmesini önlemekteydi. Çünkü Türkiye Çekiç Güç'e izin verirken ABD'de Türkiye'nin Kuzey Irak'ta konuşlu bulunan PKK kamplarına düzenlediği operasyonlara tepki göstermiyordu. Ayrıca, Çekiç Güç'e izin vererek Irak'lı Kürtlerin yakınlığını

²¹⁴ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 266.

sağlıyordu. Eğer Çekiç Güç'ün süresi uzatılmazsa başka bir ülkeye yerleşmesi olasılığı gündeme gelmişti ki, bu durumda Türkiye kendi topraklarına konuşlanmış kuvvetleri daha yakından denetleme olanağını yitirecekti.

- Türkiye'nin bölge politikası açısından bakıldığında; Çekiç Güç'ün varlığı, Irak'ın Türkiye için bir tehdit olmasını önlüyordu. Çekiç Güç'ün gitmesi ve Saddam Hüseyin'in güçlenmesi, Bağdat'ın Türkiye'ye karşı daha fazla sertleşmesine ve Kürtleri tekrar ezmeye başlamasına; bunun sonucunda Irak'a yönelik uygulanan ambargonun uzamasına neden olacaktı. Çekiç Güç ayrıca Körfez ülkelerinin de güvenliğini sağladığı için Türkiye'nin bu ülkelerden de bazı beklentileri vardı.
- ABD ile ilişkiler açısından, Çekiç Güç yardım, bölgesel işbirliği ve Kuzey Irak'a yönelik operasyonlar gibi konularda Türkiye'nin elinde tuttuğu bir kozdu. Türkiye açısından en önemlisi ise buydu.²¹⁵

Çekiç Güç'ün aleyhindeki görüşler ise, böyle bir oluşumun PKK'ya bölgedeki faaliyetleri açısından yardımcı olduğu, Kuzey Irak'ta bir otorite boşluğu yarattığı ve burada bir Kürt devleti kurulmasına yardımcı olduğu noktalarında toplanmaktaydı. Çekiç Güç'ün göreve başlamasından sonra PKK faaliyetlerinde bir artış görülmesi, Türkiye basınında Çekiç Güç'e ait helikopterlerin PKK gruplarına yardım malzemesi attığı ve yaralı terör örgütü militanlarını taşıdığı yolundaki haberlerin yer alması bu yöndeki kuşuların ve rahatsızlığın artmasına neden olmuştur.²¹⁶

c. Kuzey Irak'ta Otorite Boşluğunun Ortaya Çıkması ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta Bir Bölgesel Aktör Olarak Varlık Gösterme Çabaları

²¹⁵ Oran, *Türk Dış Politikası ...*, s. 262-263.

²¹⁶ aynı yer.

Irak'ta bu gelişmeler yaşanırken, Celal Talabani liderliğindeki KYB ile Mesut Barzani liderliğindeki KDP'nin de aralarında bulunduğu 8 Kürt grubunu biraraya getiren Irak Kürdistan Cephesi toplantısında, Kuzey Irak'ta, söz konusu cepheye mensup grupların sahip oldukları halk desteği oranında temsil edilebileceği bir "Temsilciler Meclisi" teşkil edilmesi ve seçimlerin yapılması yönünde görüş birliğine varılmıştır.²¹⁷ İşte bu gelişme Türkiye'nin en çok çekindiği konulardan biri ile yüz yüze gelmesi olarak değerlendirilebilecektir. Çünkü Türkiye, Kuzey Irak'ta bir siyasal oluşumun, kendisinin bilerek ve isteyerek davet ettiği Çekiç Güç'ün sağladığı güvenlik sayesinde embriyon olarak ortaya çıkmasına kadarki süreçte müttetiklerine sonuna kadar güvenmiştir. Bu siyasal oluşumun şekillenmesinin en önemli aşaması, Mayıs 1992'de Kuzey Irak'ta seçimlerin yapılarak Kuzey Irak'ın özerk bir bölge gibi kendi kaderini kendinin tayin etmesinin sağlanmasıdır. Nitekim bu seçimlere Irak Kürdistan Demokrat Partisi, Kürdistan Yurtseverler Birliği, Kürdistan Sosyalist Demokratik Partisi, Kürdistan Sosyalist Parti, Irak Kürdistan İslami Hareketi, Kürdistan Demokrat Halk Partisi, Kürdistan Komünist Partisi ile Hıristiyan Süryani Partisi katılmıştır. 105 sandalyeden 50'sini KDP, 50'sini ise KYB'nin adaylarınının kazanmasına rağmen, hiçbir siyasi parti tek başına siyasal çoğunluğu sağlayamamıştır. Seçimlerden hemen sonra siyasi çevrelerde, Kuzey Irak'ta yapılan bu seçimlerin, bağımsız Kürt devletinin temellerini oluşturduğu yönünde saptamalar yapılmıştır.²¹⁸

Gerçi Irak'lı Kürtler seçim konusunda Türk hükümetini önceden haberdar ederek, bu seçimlerin parlamento seçimleri değil belediye seçimleri olduğunu ileri sürmüşlerdi. Bu arada Çekiç Güç'ün yerleşmesinden sonra Cumhurbaşkanı Özal'ın ağırlığını koymasıyla Türkiye, Kuzey Irak'taki gelişmelerle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye'nin bu yaklaşımı, bölgedeki gelişmelere dâhil olup, aktif bir tutum sergileyerek kendi aleyhine bir durumun ortaya çıkmasını önlemesi olarak tanımlanıyordu ve Türkiye gerçekten de bundan sonra bölgedeki gelişmelerin içinde doğrudan yer almaya başlamıştır. Bunun da en önemli göstergeleri KDP lideri

²¹⁷ Arı, **Basra Körfezi...**, s. 232.

²¹⁸ **Milliyet**, 24 Mayıs 1992.

Mesut Barzani ve KYB lideri Celal Talabani'nin Temmuz 1992'de, Turgut Özal'ın talebi üzerine Ankara'ya gelerek görüşmelerde bulunmaları, burada ayrıca kendilerine diplomatik pasaport verilmesiydi. Ardından bu liderler ABD'ye giderek ABD Dışişleri Bakanı James Baker ile görüşmüşlerdir. Dahası, Türkiye Kuzey Irak'lı Kürt grupların Ankara'da temsilcilik açmalarına izin vermiş, ayrıca Kuzey Irak'ın modernize edilmesi amacıyla bölgede sürdürülen altyapı çalışmalarına yardımda bulunmuştur.²¹⁹

Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren Kürt grupların Temmuz 1992'de bir hükümet oluşturmaları, Eylül 1992'de bir İstihbarat (Asayiş) ve polis örgütü kurması, Ekim 1992'de ise bir ordu oluşturma yolundaki girişimlerine hız verip yine aynı ay içinde Erbil'de federe bir Kürt Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesi Türkiye'yi daha etkin önlemler almaya itmiştir. Türkiye ilk olarak söz konusu kararın bölgedeki barış ve istikrarın aleyhine olduğunu ve bunu tanımadığını açıklamıştır. Ardından Ekim 1992'de PKK'nın üstlendiği bölgeye yönelik büyük bir operasyon başlatmıştır. Bu operasyona Türkiye'nin tepkisini yatıştırma niyetinde olan Barzani kuvvetleri de katılmıştır. İkinci olarak, Ankara Kuzey Irak'lı Kürt gruplara Bağdat yönetimi ile diyalog önerirken, Bağdat yönetiminin bölgedeki denetimini yeniden kurması gerektiğini de savunmaya başlamıştır. Üçüncü olarak, Kasım 1992'de Ankara'da Suriye ve İranlı yetkililer ile bir konferans düzenleyerek Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yolunda bir bildiri yayınlanmasını sağlamıştır. Türkiye böylece, aslında ilişkilerinin iyi olmadığı Suriye ve İran ile birlikte bu noktada çıkarlarını uyumlaştırmış ve bu ülkeleri yanına alarak ABD'ye ve dünyaya, Kürt devleti kurulmasına izin vermeyeceği mesajını iletmiştir. Dördüncü olarak, 1993'ten itibaren Türkiye Irak yönetimi ile ilişkilerini geliştirmeye ve temelde ekonomik nedenlerle de olsa, Irak'a uygulanan ambargonun kaldırılması için daha yoğun girişimlerde bulunmaya başlamıştır.²²⁰

²¹⁹ Ramazan Gözen, **Amerikan Kıskaçında Dış Politika, Körfez Savaşı-Turgut Özal ve Sonrası**, Ankara, 2000, Liberte Yayınları, s. 10.

²²⁰ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 263-264.

Bununla beraber Türkiye, İran ve Suriye'nin, Ankara'da ortak bir toplantı düzenleyerek Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasına izin verilmeyeceğini açıklaması bu üç devletin ortak bir Kürt politikası geliştirdikleri anlamına gelmiyordu. Örneğin Irak, 1992, 1993 ve 1994'de yapılan ve Kuzey Irak'taki Kürtlere karşı uygulanacak politikayı görüşmeyi amaçlayan üçlü toplantılara katılmayı reddetmiştir. Diğer üç devlet bu toplantıları yapmışlarsa da bunların da üzerinde anlaştıkları tek nokta Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasına karşı olduklarıdır. Ancak burada İran'ın, Türkiye'nin ve Suriye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünden ne anladıkları ve bunun hangi siyasal oluşum tarafından bozulmasına karşı oldukları noktalarında aralarında büyük farklılıklar vardır. Örneğin İran'ın, Irak'ın tamamında veya bir kısmında bir Şii devletinin kurulmasına itirazı olacağı sanılmamaktaydı. Böyle bir oluşumun kısmen Suriye'nin de işine gelebileceği değerlendirilmekteydi. Dolayısıyla ortak nokta daha çok bir Kürt devletinin oluşumunun engellenmesine yönelik bir işbirliğidir. Ancak geçmişten günümüze kadar Kuzey Irak'taki Kürtlere yönelik bu devletlerin politikalarına genel olarak bakıldığında rollerin zaman zaman değiştiği görülmektedir. 1970 ve 1980'lerde Irak'a karşı Kürtlerin temel destekçisi İran iken Türkiye bu esnada Irak'ın yanında yer almıştır. 1990'lara gelindiğinde ise bu defa Türkiye'nin Kürtlerin en önemli destekçisi konumunda iken İran'ın Irak ile birlikte hareket ettiği dikkatleri çekmekteydi. Suriye'nin politikası ise her zaman Kürtleri gerek Irak'a ve gerekse Türkiye'ye karşı kullanarak bu ülkelerdeki istikrarı bozmaya yönelik olmuştur.²²¹

İran, Mart 1993'te, Kuzey Irak bölgesinde üstlenen İKDP'nin İran'da giriştiği eylemlere karşı önlem almak amacıyla Irak topraklarına girmiştir. Akabinde İranlı yetkililer Barzani ve Talabani ile yaptıkları görüşmelerde, İKDP'nin liderini yakalayıp kendilerine teslim etmelerini ve anılan partinin üyelerini silahsızlandırmalarını istemiştir. Kürt liderler İran'ın bu talebini reddetmiştir. Ancak İKDP'nin sınırın Irak tarafında üstlendiği sürece İran ile Kuzey Irak Kürtleri arasında sorunların gelecekte de devam edeceği bu gelişmeler ile birlikte ortaya çıkmıştır.²²²

²²¹ Arı, **Basra Körfezi...**, s. 233-235.

²²² aynı yer.

Irak Kürtlerinin Suriye ile ilişkileri de oldukça karmaşık bir yapıdaydı. Bir taraftan Celal Talabani liderliğindeki KYB'yi 1975'ten bu yana desteklerken diğer taraftan Kürtlerin bağımsızlığa dönük hareketlerinden endişe duymakta ve onları mümkün olduğunca Suriye sınırından uzak tutmaya çalışmaktaydı. Suriye ayrıca, Türkiye ve İran'da eylemlerde bulunan Kürt hareketi liderlerinin ülkesini merkez olarak kullanmalarına izin verirken bir taraftan da 1922 yılı sonlarından beri Irak sınırını kapalı tutmaktaydı.²²³

Türkiye'nin ise o dönemki konjonktürel bakış açısı ise, Kuzey Irak'ta ortaya çıkan otorite boşluğunun doldurulmasına çalışmak, PKK'nın Kuzey Irak bölgesini bir üs olarak kullanmasını önlemek ve bir Kürt oluşumunun önüne geçmek şeklinde belirlenmiştir. Türkiye, bölgedeki tüm oluşumların geçici olduğunu, yani Kuzey Irak'taki oluşumların geçici olduğunu, dolayısıyla Kuzey Irak'taki oluşumları, Bağdat yönetimi otoritesini burada yeniden kuruncaya dek yapılmış geçici düzenlemeler olarak kabul ediliyordu. Türkiye askeri olarak uluslararası tepkileri de gözönüne alarak Kuzey Irak'a yönelik olarak 1983'ten itibaren çok sayıda operasyon düzenleyerek hem PKK'yı buradan atmaya çalıştı, hem de zaman zaman otorite boşluğundan faydalanarak bölgede yuvalanan Iraklı Kürtlere ait yerleri bombalayarak ABD ile Barzani ve Talabani'ye buradaki bir Kürt oluşumundan rahatsızlık duyduğu mesajını vermiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin bölgeye yönelik yaptığı operasyonlar, Kuzey Irak politikasının en önemli ayağını oluşturmuştur. Türkiye'nin bu müdahaleleri gerek AB, gerekse Ortadoğu bölgesindeki ülkeler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Örneğin, Arap Birliği Türkiye'yi kınamış, Almanya Türkiye'ye silah sevkiyatını durdururken, Fransa ve Belçika ise Irak'ın toprak bütünlüğünün ihlal edildiğini ileri sürüyordu.²²⁴ ABD yönetimi ise bu durum ile ilgili olarak PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu ve Türkiye'nin meşru savunma hakkını kullandığını ileri sürerek bu durumu anlayışla karşılamıştır. Hatta Türkiye'nin yaptığı operasyonlar esnasında Çekiç Güç'ün uçurları askıya alınmıştır. Aslında bu konuda ABD Kongresinde ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Kongrenin bazı

²²³ Arı, **Basra Körfezi...**, s. 235.

²²⁴ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 267-269.

üyeleri ABD yönetimini bir yanda Kürtleri Saddam Hüseyin'den korumak için bölgeye asker gönderirken, öte yandan Türkiye'nin aynı bölgede PKK'ya karşı düzenlediği operasyonlara destek vermekle eleştiriyorlardı ve Türkiye'ye verilen silahların amacı dışında kullanıldığını savunuyorlardı. Bu dönemde ABD'nin, Türkiye'nin Kuzey Irak operasyonlarına tepki göstermemesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Öncelikle Türk tarafı bu operasyonlardan önce hem ABD'ye, hem de İngiltere ve Fransa'ya bilgi veriyordu. Ayrıca, belli sürelerle olduğu ve tamamlanınca geri çekileceği yolunda ABD'ye güvence veriyor ve buna da uyuyordu.
- İkinci olarak ABD, Çekiç Güç, Kuzey Irak ve genel olarak Irak politikasında, Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duyuyordu. Dolayısıyla bu noktada Türkiye'yi küstürmek istemiyordu.
- Üçüncü olarak, Türkiye'de, ABD'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurdukmakta olduğu yolunda bir şüphe yerleşmeye başlamıştı. Bu yüzden, ABD buna da karşı çıksaydı, söz konusu şüphe derinleşecek ve ilişkiler bozulabilecekti.
- Son olarak da, Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik operasyonları daha çok PKK'ya yönelikti. PKK ise ABD'nin Ortadoğu politikasında dayandığı asıl güç değildi. Hatta PKK, Kuzey Irak'ta ABD'nin işbirliği yaptığı KDP ve KYB'ye rakip de olabiliyor, uzantısı olan PAK örgütüyle oradaki istikrarı bozucu bir rol de oynayabiliyordu. Bu yüzden ABD'den çok Avrupa'ya dayalı olarak politika yürüten PKK'nın bölgede ezilmesine ABD tepki göstermiyordu.²²⁵

Türkiye, Çekiç Güç konusunda bu çelişkileri yaşarken, bir yandan da bunu ABD ile ilişkilerinde bir koz olarak kullanmaya çalışıyordu. Türkiye'nin zaman

²²⁵ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 267-269.

zaman Çekiç Güç'ün görev süresinin uzatılmasında gündeme getirdiği konular arasında, bu gücün yapısı ve işleviyle ilgili değişiklik taleplerinin yanında, Irak'a uygulanan ekonomik ambargonun kaldırılması, SEİA, Türkiye'ye verilmesi geciktirilen firkateynlerin teslim edilmesi, I. Körfez Savaşı nedeniyle uğradığı zararların karşılanması gibi istekler vardı. Ancak Türk-ABD ilişkilerinin genel yapısı içinde Türkiye'nin bu talepleri tam olarak gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte, Çekiç Güç yine de, 1990'larda Türkiye-ABD arasındaki işbirliğinin en önemli bağlarından birini oluşturmuştur ve ABD yönetiminin Amerikan Kongresi'nde Türkiye'ye yönelik politikasını savunmasında yardımcı olmuştur.²²⁶

Ayrıca ABD, çifte çevreleme politikası²²⁷ adını verdiği bir politikayı 1990'larda Ortadoğu'ya yönelik uygulamaya koymuştur. Bu politikanın bir uygulama aparatı olarak, kendisiyle uyuşmayan rejimleri *rogue states*²²⁸ olarak ilan etmiş, onları uluslararası alanda yalıtma ve sıkıştırma politikası uygulamıştır. İran ve Irak'tan başka Libya, Küba ve Kuzey Kore gibi ülkelere karşı soyutlama, çevreleme, baskı uygulama ve hatta onları uluslararası sistemin yapıcı üyeleri haline dönüştürme sorumluluğuna sahip olduğunu ileri sürmüştür. ABD, Irak ve İran'ı aynı anda sıkıştırarak ve uluslararası alanda yalıtarak Ortadoğu'daki dengeyi kontrolünde tutmaya çalışmıştır. Yahudi lobisinin de desteklediği ve sürmesinde etkili olduğu bu politika, 1990'ların sonuna doğru özellikle Avrupalı ülkelerin bu iki ülke ile eleştirel diyalog adını verdikleri yaklaşımlarını geliştirmeleri üzerine etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Mayıs 1993'te açıklanan çevreleme politikası, ABD'nin Türkiye ile işbirliği yaptığı alanlardan biriydi ve Türkiye bunun özellikle Irak ayağında önemli roller üstlenmiştir. ABD'nin Ortadoğu politikasında büyük önem verdiği Irak'ın

²²⁶ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 267-269.

²²⁷ Amerika Birleşik Devletleri'nin 1990-1991 Körfez Savaşı'ndan sonra İran ve Irak'a yönelik olarak uyguladığı politika. ABD, 1979'daki İslami nitelikli rejim değişikliği nedeniyle İran'a yönelik olarak uygulamaya koyduğu siyasal ve ekonomik kuşatmaya Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ı da dahil etmiş, yani her ikisini birden karşısına alarak dünya politikasından tecrit etmeye çalışmıştır ve buna da çifte çevreleme denmiştir. <http://gazeteilann.wordpress.com/2008/02/11/cifte-cevreleme-politikasi-dual-double-containment-policy/> (02/10/2008)

²²⁸ Kuramsal anlamda quasi states - failed states - rogue states, sırasını takip ile bu safhaya ulaşmış devletlerdir. İç egemenlik alanları quasi states'e ve failed states'e göre daha fazladır. Failed state aşamasında meşruluğunu kaybetmiş yönetim, çıkan iç çatışma sonrasında eğer müdahaleye uğramamışsa bir grup tarafından ele geçirilecektir. Yönetimin yeni sahibi de onu korumak adına daha fazla silahlanacak ve baskıcı bir rejim haline gelecek, otoriter bir görünüm alacaktır. <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=rogue%20states> (30/09/2008)

çevrelenerek uluslararası sistemden soyutlanmasında Türkiye en önemli yere sahip ülkeydi. ABD'nin bu iş için uyguladığı ilk yöntem, 36. enlemin kuzeyinde ve 32. enlemin güneyinde uçuşa yasak bölgeler oluşturmak olmuştur.²²⁹

Türkiye'nin Irak politikası genel olarak bakıldığında ABD'nin Ortadoğu politikasının bir göstergesi gibi olmuştur. 1980'lerde ABD Irak'ı İran'a karşı silahlandırırken, Türkiye'de Kürt sorununda Saddam ile işbirliği yapıyordu; 1990'lara gelindiğinde ise ABD Kuzey Iraklı Kürtler ile işbirliği içinde Saddam'ı devirmeye çalışırken, Türkiye'nin de Irak politikası büyük ölçüde Kuzey Iraklı Kürtler üzerine şekillenmiştir. Aslında iki ülke arasındaki temel yaklaşım farklılığı, ABD'nin bölgeye yönelik en büyük tehlike olarak Irak'ı, Türkiye'nin ise kurulması olası bir Kürt devletini görmesinden kaynaklanıyordu.²³⁰

Esasen Türkiye, Çekiç Güç konusunda yaşamış olduğu çelişkinin bir benzerini ABD'nin çifte çevreleme politikasına ilişkin olarak yaşamıştır. ABD'nin bu politikasında Türkiye'yi hem rahatlatan hem de zorlayan öğeler bulunmaktaydı. Bu da yalnızca ABD'den değil, Türkiye'nin bu iki komşusuyla ilişkilerinin karmaşık yapısından kaynaklanıyordu. Sonuçta ABD'nin uluslararası alanda sıkıştırdığı ve baskı altına aldığı bu iki devletle Türkiye'nin ilişkileri iyi değildi ama bir kez ABD'nin politikaları doğrultusunda davranmaya başlayınca, Türkiye kendi hareket alanını yitirmeye başlıyordu. Türkiye yine de birçok açıdan ABD'nin bu politikasını desteklemiştir. Türkiye'nin ABD ile bu politikasında uyduğu noktalar şu şekilde sıralanabilir:

- Birincisi İran-Irak Savaşı'nın bitmesinden sonra Irak'la ilişkiler kötüleşmiş, hatta, Irak diğer Arap ülkelerini su sorunu konusunda harekete geçirerek Türkiye'de tedirginlik yaratan bir politika izlemiştir. Bu yüzden Irak'ın çifte çevreleme politikasıyla zayıf tutulması ve özellikle askeri açıdan etkisiz hale getirilmesi Türkiye'nin çıkarına bir gelişmeydi.

²²⁹ Tayyar Arı, **Irak İran ABD ve Petrol, İstanbul**, 2007, Alfa Yayınları, s. 471.

²³⁰ Arı, **Irak İran ABD...**, s. 471.

- İkincisi, 1990'ların başından beri dış politikasında rahat hareket etmekte güçlük çeken bir Saddam Hüseyin rejimi işbaşında olduğu için, Türkiye bu ülkeyle ilişkilerde bir belirsizliği yaşamaktaydı. Türkiye'nin Ağustos 1990'dan beri izlediği politikalar²³¹ Irak yönetiminin hoşuna gitmeyecek nitelikteydi. Dolayısıyla, Saddam Hüseyin yönetimi değişmeden ABD baskısının kalkması Irak'ın Türkiye'ye yönelik intikamcı bir politika izlemesini gündeme getirebilirdi. Bu, PKK'yı desteklemekten, Kuzey Irak'taki Türkmenlere yönelik baskı yada Arap ülkelerini su konusunda Türkiye'ye karşı harekete geçirmeye dek çeşitli şekillerde gerçekleşebilirdi.
- Üçüncüsü, İran'ın çevrenmesinin Türkiye açısından düşünmek gerekirse, bu ülke hem Ortadoğu'da hem de Kafkasya ve Orta Asya'da 1990'larda Türkiye'nin en önemli rakibi olarak ortaya çıkmıştı. İran'ın ABD'nin çevreleme politikası ile baskı altında tutulması Türkiye'nin bu bölgelerdeki rekabet şansını arttırmıştı. Ayrıca, ABD'nin İran'ı terörizmi destekleyen ülkeler arasında sayarak ve ekonomik baskı uygulayarak bu ülkenin silahlanmasını yavaşlatması, İran'a diğer ülkelerin nükleer ve kimyasal silah yapımında kullanılabilecek ürünleri satmalarını da engellemesi, Türkiye açısından olumlu sonuçlardı.
- Dördüncüsü, İran'ın çevrenmesinde önemli bir nokta, Hazar Havzası petrol ve doğalgazının İran üzerinden Körfez'e indirilmesinin en kısa ve en ucuz hat olmasına rağmen ABD'nin bu seçeneği siyasal

²³¹ Türkiye, I. Körfez Savaşı'nın bitimini müteakip Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın Kapatılması, Barzani ve Talabani ile yakın ilişkiler geliştirilerek kendi dış politikası kapsamında hareket etmelerinin sağlanması, Türkmenleri Kuzey Irak'taki siyasal sürece sokmak ve en önemlisi Türkiye genelindeki hava üslerini Irak'ın bombalanması için Müttefik Kuvvetlerin uçaklarına kullandırmak gibi politikalar izleyerek Irak ile ilgili durumlarda söz sahibi olmayı amaçlamıştır... Arı, **Irak İran ABD ...**, s. 471-473.

nedenlerle kabul etmemesiydi. Dolayısıyla, ABD-İran ilişkilerindeki gerginliğin devam etmesi, Washington'un Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'na²³² verdiği desteğin devam etmesini sağlıyordu.

- Beşinci önemli husus ise, Türkiye'nin bu iki ülkenin ve daha çok da Irak'ın çevrelenmesinde oynadığı rol, 1990'larda Türkiye'yi Washington'un gözünde Başkan Clinton'un Kasım 1999'da Türkiye ziyaretinde söylediği gibi değerli müttefik haline getiren en önemli bölgesel işbirliği alanıydı.

Çevreleme politikasının Türkiye açısından sakıncaları ise şunlardı: Bir kere Türkiye, daha önce değinildiği gibi, Irak'ın çevrelenmesinden ekonomik olarak büyük zarara uğramaktaydı. İkincisi, Irak'ın zaman zaman İncirlik üssünden kalkan uçaklar tarafından bombalanması Türkiye'yi Ortadoğu politikasında zor durumda bırakıyor, Türkiye bölgede ABD çıkarları doğrultusunda davranan bir ülke olarak görülüyordu. Üçüncüsü, İncirlik'in kullandırılması Irak ile ilişkileri daha da kötüleştiriyordu. Hatta Çöl Tilkisi operasyonundan sonra Irak Türkiye'yi tehdit edince, Türkiye, ABD'den patriot füzeleri istemiş ve bu isteği derhal yerine getirilmiştir. Dördüncüsü, Türkiye ABD ile birlikte hareket ettiği sürece, komşusu olan bu ülkelerle ilişkilerini istediği gibi geliştirememiştir. Türkiye'nin 1990'lar boyunca politika değiştirip Kuzey Irak'taki Kürtler yerine 1980'lerdeki gibi Bağdat'taki rejim ile anlaşmaya gitmesi zamanla zorlaşmıştır.²³³

Türkiye'nin bu bölgede ABD ile işbirliği yaptığı bir diğer gelişme de Dublin Süreci olarak adlandırılan, KDP ve KYB arasındaki husumetlerin giderilmesi sırasında yaşanmıştır. Görünürde aslında Habur sınır kapısından geçen kamyonlardan alınan gelirin paylaşılmasından doğan ama temelde iki büyük aşiretin bölgeye egemen olma mücadelesinden çıkan bu anlaşmazlık Mayıs 1994'te iki taraf arasında bir çatışmaya dönüşmüş ve Saddam yönetimine karşı Kuzey Iraklı Kürtlerin

²³² Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ya da kısaca BTC, Azerbaycan petrolünü Gürcistan üzerinden Türkiye'nin Akdeniz kıyılarına taşıyan petrol boru hattıdır. Temmuz 2006 tarihinde hizmete girmiştir. www.wikipedia.org (01/10/2008)

²³³ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 269-273.

işbirliğine dayanan ABD politikası tehlikeye düşmüştü. Bu gelişme üzerine, ABD devreye girdi ve iki tarafı Ağustos 1995'te Dublin'de biraraya getirdi. Burada yapılan görüşmelerde Türkiye de gözlemci statüsüyle yer aldı. ABD'nin girişimleriyle taraflar arasında uzlaşma sağlanırken, Türkiye'nin ısrarıyla, karar metnine, Türkiye'nin güvenliğinin de söz konusu politikalarda gözönüne alınacağı maddesi eklenmiştir. Ancak, ABD'nin bu girişimleri başarılı olmamıştır. İran, Kuzey Irak'taki etkinliğini artırmaya başlamış ve iki Kürt grup arasındaki ateşkesi sağlamak amacıyla bölgeye “Bedir Tugayı” adıyla 10.000 kişilik bir kuvvet göndermiştir. Bu gelişmeden rahatsızlık duyan ABD tekrar girişimde bulunmuş ve Türk yetkililerin de bulunduğu bir heyeti bölgeye göndererek KDP ve KYB yetkililerini biraraya getirmiş, böylelikle ateşkesi sağlayabilmiştir.²³⁴

Ağustos 1996 sonunda, İran'dan yardım ve destek alan Talabani'nin liderliğindeki KYB'nin Erbil'e girerek burayı ele geçirmesi üzerine bölgedeki dengeler yine bozuldu. Ancak, bu kez çok değişik bir durum oluştu. Zor durumda kalan Barzani'nin Bağdat yönetiminden yardım istemesi sonucu Irak birlikleri, Çekiç Güç'ün göreve başlamasından beri ilk kez bölgeye girdiler ve Talabani'yi Erbil'den attılar. Bu sırada, Kuzey Irak'ta bulunan ve ABD için çalışan, aileleriyle birlikte 6.700 kişilik Kuzey Iraklı Kürt²³⁵ Türkiye üzerinden bölgeyi terk ederek ABD toprağı olan Guam adasına gitti. Bu gelişme, Türkiye'de ABD'nin bölgeye yönelik planları konusundaki kuşkuları artırırken, hem ABD'nin bölge politikası, hem kuzey Irak'taki dengeler, hem de Türkiye'nin politikası açısından önemli değişiklikler yaratmıştır. Türkiye'de Çekiç Güç'ün varlığına yönelik eleştiriler ve ABD'nin bölgedeki politikasına ilişkin kuşkuların arttığı bir zamanda Saddam-Barzani ittifakının gerçekleşmesi birçok açıdan Türkiye'nin işine yaradı. Bu gelişmenin en önemli sonucu ABD'nin Kuzey Irak politikasının büyük bir darbe yemesi oldu. Eğer

²³⁴ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 264-266.

²³⁵ Tuncay Özkan'ın “CIA Kürtleri” isimli kitabında, I. Körfez Savaşı sonunda, Kuzey Irak'ta yaşayan binlerce Kürt ailesinin, ABD'nin denetimindeki Guam Adasına götürülmesi, oradaki rehabilitasyon çalışmalarından sonra ise ABD'ye yerleştirilmeleri ilginç belgeler ile anlatılmaktadır. Guam adasında askeri eğitim alan peşmergeler, Kuzey Irak'taki peşmerge ordusunun çekirdeğini oluşturmuştu. Irak'tan tahliye edilen Kürtlerin tahliyesi Türkiye üzerinden gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise o dönemde REFAHYOL hükümeti işbaşındadır. Necmettin Erbakan başbakan, Tansu Çiller ise dönemin dışişleri bakanıdır. Geniş bilgi için bkz; Tuncay Özkan, **CIA Kürtleri: Kürt Devletinin Gizli Tarihi**, İstanbul, 2004, Alfa Yayınları.

Çekiç Güç, Kuzey Iraklı Kürtleri Saddam yönetiminden koruma amacını taşıyorsa, en azından Kürtlerin yarısının yani KDP'yi destekleyen Barzan Aşireti'ne mensup kitlenin Saddam ile işbirliği yapması Çekiç Güç'ün varlık sebebinin sorgulanmasını gündeme getiriyordu. Böylece ABD'nin Kuzey Iraklı Kürtlerin Saddam'a karşı birleştirilmesi ve ona karşı mücadele etmeleri şeklindeki politikası başarısızlığa uğramış oluyordu. İkincisi, bölgedeki gelişmeler sonucunda bir yanda Türkiye-Irak-KDP (Barzani), öte yanda ise İran-PKK-KYB (Talabani) ittifakı oluştu. Bu gelişme, Kuzey Irak'ta Talabani ile Barzani'yi biraraya getirmeye çalışan ABD'nin politikasını zayıflattı. Üçüncüsü, Askeri Eşgüdüm Merkezi, Kuzey Irak'taki Zaho'dan Türkiye'deki Silopi'ye taşındı ve Türkiye'nin uzun süredir varlığından rahatsızlık duyduğu çok sayıda NGO'nun²³⁶ faaliyeti sona erdi. Dördüncüsü ise, Türkiye o tarihe kadar gündeme getirmekten çekindiği Türkmenlere daha fazla ağırlık vermeye başladı. Türkmenlerin Kuzey Irak denklemi içine alınmasından Irak rahatsızlık duyarken, ABD buna olumlu tepki verdi.²³⁷

Ankara Süreci ve Çekiç Güç'ün Keşif Güç'e dönüşümü, Kuzey Irak'ta pozisyon kaybeden Talabani ile Barzani arasındaki çatışmalar tekrar başlayınca araya yine ABD ve Türkiye girdi ve taraflar bu kez Ankara'ya davet edildiler. Ekim 1996 sonunda, Türk, ABD ve İngiliz yetkililer ile KDP, KYB ve Irak Türkmenleri Ankara'da toplandılar. Türkiye böylece daha önceki görüşmeler sürecinde gözlemci statüsündeyken şimdi taraf statüsüne geçmiş, ayrıca Türkmenleri de ilk kez Kuzey Irak'taki siyasal sürece dâhil etmiştir. Böylece, Dublin'de başlayan süreç Ankara'ya taşındı ve Türkiye'nin bölgedeki gelişmeler üzerindeki ağırlığı arttı. Ancak, KYB'nin tekrar PKK'ya yaklaşması ve KDP'nin ise Türkmenlerin siyasal sürece sokulmasından rahatsızlık duyarak işbirliğinden uzaklaşması bu sürecin önemini azaltmıştır. Öte yandan, ABD ile Çekiç Güç'ün yapısına ve işlevine ilişkin görüşmeler devam etmekteydi. Refahyol hükümeti²³⁸ Çekiç Güç'ün sona erdiğini ve

²³⁶ İngilizce'de Non-Government Organisation olarak tanımlanan ve Türkçe'ye "Hükümet Dışı Organizasyonlar" olarak çevrilen kısaltmadır. Geniş bilgi için bkz; Hasan Yalçın, **Ngolar**, İstanbul, 2007, Kaynak Yayınları.

²³⁷ Yalçın, **a.g.e.**, s. 271-272.

²³⁸ Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın başbakanlığında kurulan, Doğrüyol Partisi Genel Başkanı Tansu Çiller'in başbakan yardımcısı ve eş zamanlı dışişleri bakanı olarak görev yaptığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin 54'üncü hükümetidir. Bu hükümet zamanında, Türkiye'deki irtica

yerini yalnızca hava gücünden oluşan yeni bir güce bıraktığını açıklayarak, Aralık 1996'da TBMM'den bu gücün de süresinin uzatılmasını istedi. Bu gücün adı bundan sonra Kuzeyden Keşif Harekâtı oldu ve kamuoyunda Keşif Güç olarak anılmaya başlandı. Irak üzerindeki uçuşlarda taşınacak silahların meşru savunmayla sınırlı olması ve tüm silahların Türkiye'nin onayına tabi olması, Türkiye'nin harekâtın süresini, kapsamını tayin etme hakkına sahip olması gibi yeni ilkeler altında çalışmaya başlayan Keşif Güç'e ABD 41, İngiltere 7, Türkiye ise 4 uçak ve helikopterle katılıyor ve toplam personel sayısı 1324 oluyordu. Böylece, Türkiye hem huzursuzluk yaratan Askeri Eşgüdüm Merkezinin sınırı içindeki Silopi'ye taşınmasını sağladı, hem de getirilen yeni ilkelerle Çekiç Güç'ün varlığı sırasındaki rahatsızlıklarını büyük ölçüde giderebildi. Bundan sonra Keşif Güç'ün süresinin uzatılması, Türk kamuoyu ve siyasal yaşamında herhangi bir tartışma yaratmadan neredeyse otomatik olarak gerçekleşmeye başladı.²³⁹

Ankara süreci ise Mayıs 1997'ye kadar sürdü ve 4 toplantı yapıldı. Fakat bundan sonra bir daha toplanmadı ve Irak'ın 1996'daki bölgeye yönelik operasyonundan sonra, Kuzey Irak'taki etkinliği darbe yiyen ABD yeniden girişimde bulundu. Kürt grupları Eylül 1998'de Washington'da biraraya getirdi ve görüşmeler sürecini tekrar kendi denetimine aldı. Gerçi Washington'daki görüşmelerden sonra yayımlanan bildiride Irak'ın toprak bütünlüğüne saygıdan ve 1996'daki Ankara Sürecinden söz ediliyordu ama hem bildirinin altına ABD dışişleri bakanı imza atıyor, hem de Türkiye bu sürecin dışında kalıyordu. Türkiye Irak'ta federal bir yapıdan söz eden ve PKK'dan bahsetmeden, sınırların terörist ihlallerden korunacağından bahseden bu yaklaşımdan büyük rahatsızlık duydu. 1999'a girildiğinde, Türkiye bir yandan ABD'nin Irak'a yönelik operasyonlarından ve Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması olasılığından rahatsızlık duyarken, öte yandan da Washington'la işbirliğini sürdürmekteydi. 1999 başında Türk Dışişleri yetkilileri ABD yetkilileriyle birlikte Kuzey Irak'ta Barzani ve Talabani'yle

---

yanlısı yapılanmalarda artış gözlemlenmiş, bunun üzerine Milli Güvenlik Kurulu, 28 Şubat tarihli toplantısını yapmış, bu konuda hükümeti olabilecek en sert bir biçimde uyarmıştır. Bu toplantının ardından başlayan 28 Şubat süreci ile hükümet de bitiş sürecine geçmiş ve nihayet 18 Haziran 1997 tarihinde Başbakan'ın istifasıyla resmen sona ermiştir. www.wikipedia.org (07/10/2008)

²³⁹ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 264-265.

görüşmelere devam ettiler. Keşif Güç'ün geleceği konusundaysa, ABD Savunma Bakanı William Cohen, Temmuz 1999'da Ankara'yı ziyaretinde, Saddam yönetimi işbaşında kaldığı sürece bunun devam edeceğini söyledi. 2000'den itibaren ABD'nin Saddam'ı devirme kararı almasıyla birlikte Kuzey Irak'a yönelik faaliyetlerini artırdığı görüldü. Nisan 2000'de Washington'da "Kürtlerin Kimlik Arayışı" başlıklı bir konferans düzenlenmesi ve bu konferansa Barzani ve KYB temsilcilerinin yanı sıra PKK'ya sempatiyle bakan isimlerin de katılması ve konferans sırasında KDP'ye devlet gibi davranılması Türkiye'nin tepkisine yol açtı. ABD, konferansın resmi bir nitelik taşımadığını ileri sürse de Frank Ricciardone gibi ABD'nin bölgeden sorumlu dışişleri yetkililerinin katılması Türkiye'nin rahatsızlığını artırmıştır.²⁴⁰

d. I. Körfez Savaşı'nın Türkiye Açısından Sonuçları

Türkiye Cumhuriyeti, I. Körfez Savaşı'na, gerek Irak'ın komşusu olması, gerek iç dinamikleri ve dış politik tercihleri bakımından müdahil olup, savaş öncesi ve sonrasında aktif bir dış politika izlemesi neticesinde ekonomik ve siyasal açıdan büyük kayıplara uğramıştır. Savaş sonrasında Türkiye'nin ABD'den ve Körfez ülkelerinden yüksek oranda yardım beklentileri vardı. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye'nin bu beklentisini Ekim 1990'da Washington'a yaptığı ziyarette dile getirmiş, Amerika'nın tekstil ithalatına koyduğu kısıtlamanın kaldırılması, Türkiye'nin askeri modernizasyonuna destek olması ve borçlarının hafifletilmesi taleplerinde bulunmuştur. Bunun üzerine dönemin ABD Başkanı George Bush, Ocak 1991'de Türkiye'ye 82.000.000 ABD Doları tutarında acil yardım verilmesini sağlamıştır. Ayrıca ABD, 1991 yılı içinde Türkiye'ye yaptığı yardıma 282.000.000 ABD Doları daha ekledi, askeri yardım ile tekstil ihracında 1991 yılı için 150.000.000, 1992 yılı için 200.000.000 dolarlık bir artış sağlamıştır. Bu yardımların dışında; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, ABD ve Kuveyt'in katkılarıyla 4,2 milyar dolarlık bir "Türk Savunma Fonu" oluşturulmuştur. Bunun bir sonucu olarak Mısır, Türkiye'den F-16 tipi savaş uçağı satın almıştır.²⁴¹

²⁴⁰ Ümit Ayşe Atak, **Körfez Krizinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1997, s. 98-99.

²⁴¹ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 257-258.

Türkiye'nin I. Körfez Savaşı nedeniyle uğradığı zararın, T.C. Hazine Müsteşarlığı verilerine göre 100 milyar ABD dolarının üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.²⁴² Türkiye'nin bu ekonomik zararı, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattından elde ettiği transit gelirlerin durması, Irak ile yapılan dış ticaretin ve sınır ticaretinin büyük ölçüde kesilmesi ve bu durumun, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde işsizliği arttırması, Irak'ın Türkiye'ye olan borçlarını ödememesi ve müteahhitlik hizmetlerinin durmasından kaynaklanıyordu. Türkiye, BM Antlaşması'nın, ekonomik yaptırıma katılım nedeniyle zarara uğrayan devletlerin bu zararlarının giderilmesi konusundaki 50. Maddesini işletmeye çalıştıysa da ABD'yi bu konuda ikna edememiştir. Siyasal açıdan ise, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan ekonomik sorunlar Türkiye'nin, PKK terör örgütünden kaynaklanan sorunlarını daha da derinleştirmiştir. Öncelikle, bölgede işsizliğin artması PKK'nın çok işine yaramıştır. İkinci olarak Kuzey Irak'ta oluşan güç boşluğu nedeniyle PKK'nın Kuzey Irak'taki kamplarının sayısını arttırmış, daha önceleri sadece barınma amaçlı kullandığı bu kampları lojistik, eğitim ve kış üstlenmesi anlamında da kullanmaya başlamıştır. Üçüncü olarak 1991'den itibaren Saddam Hüseyin yönetiminden kaçarak Türkiye'ye sığınan Iraklı Kürtler, Türkiye'deki Kürtlerin bilincini tetikledi ve Türkiye'nin yaşadığı bu sorunun daha da kronikleşmesine yol açmıştır. Türkiye, yine Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın beklentisinin aksine Ortadoğu'daki barış süreci için Madrid'de yapılan zirveye çağırılmadı. Hatta savaştan sonra Kuveyt'in yeniden imarı konusunda da Türkiye'ye beklediği müteahhitlik fırsatları sunulmamıştır. Kuveyt ve Suudi Arabistan ise, kendilerini savaş süresince destekleyen ülkeler için yayınladıkları teşekkür bildirisine Türkiye'nin adını koymayı unutmuşlardır.²⁴³

Türkiye'nin bu krizdeki en önemli kazancı, kendisi silah kullanmadan Irak'ın askeri gücünün kırılmış olmasıdır. Irak'ın Kuveyt'i işgalden önce diğer Arap ülkelerini su sorununda kendi etrafında toplayarak ilişkileri gerginleştirmesi ve Mayıs 1990'da Bağdat'ı ziyaret eden Başbakan Akbulut'a, NATO'nun artık Türkiye'yi korumayacağını söyleyerek tehdit eder nitelikte bir konuşma yapması

²⁴² **Milliyet**, 14 Mart 2000.

²⁴³ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 257-258.

Türkiye’de kuşku yaratmıştır. Bu yüzden, Türkiye’de birçok kesim bunalımda ABD’yle işbirliği yapılmış olunmasını iki ülke çıkarlarının kesişmesi olarak değerlendirmiştir. Fakat uğranılan ekonomik zararların yanı sıra, Irak ve Türkiye’nin çok eskiden beri Kürt sorunu nedeniyle daima işbirliği yapmış olmaları bu değerlendirmelerin önemini azaltmıştır. Savaş sonrasında ortaya çıkan en önemli gelişmelerden biri, Kuzey Irak’taki Kürtlerin, Türkiye’yi de doğrudan etkileyen durumlarıydı. Türkiye’nin Körfez Savaşı’nda ABD ile işbirliği, daha sonra Kuzey Irak’taki gelişmelerle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır.²⁴⁴

I. Körfez Savaşı sırasında Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal’ın, savaş sırasında yalnızca aktif bir dış politika izlemekle kalmayıp, Musul-Kerkük bölgesi için bazı planlar geliştirdiği bugün kesinleşmiş bir gerçektir. Turgut Özal’ın kardeşi, Türk devlet adamı Korkut Özal, 8 Ocak 2005 tarihli Akşam Gazetesi’ne verdiği demeçte: “Ağabeyim, Körfez Harekâtı ile ilgili görüşmeleri Baba Bush ile yaparken, ‘Biz Musul ve Kerkük’e gireriz ve orada kalırız, ne diyorsunuz?’ demişti. ABD Başkanı Bush da kendisine ‘Kalmanızda bizim için sakınca yok’ cevabını vermişti.”²⁴⁵

ABD ile yapılan gizli antlaşma uyarınca, Türk askeri Irak’a kuzeyden girecekti. Kuzey cephesini Türkiye sağlamlaştıracaktı. ABD ise güneyden Irak’a girecekti. Türkiye’nin varlığı güneydeki ABD güçleri üzerindeki baskıyı azaltacaktı. Böylece çok kolay bir biçimde Bağdat’a gireceklerdi. Bu durumda Saddam yönetimi her iki taraftan kuşatılmış olacaktı. Ancak Turgut Özal’ın bu politikası özellikle devlet içindeki bazı dengeleri sarstı. Turgut Özal’ın, ‘Savaş sonrası Ortadoğu’da sınırların yeniden çizileceği, Musul ve Kerkük petrolünün Türkiye’ye kalabileceği’ tezi, yeni tartışmalar yaratmıştı. Tartışma sürecinde önce Beyaz Saray’daki Bush görüşmesine alınmayan Dışişleri Bakanı Ali Bozer istifa ederken, Milli Savunma Bakanı Safa Giray da görevinden ayrıldı. Döneme damgasını vuran olay, 3 Aralık 1990 tarihinde Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay’ın istifası oldu. Torumtay istifasının perde arkasında Musul-Kerkük meselesinin önemli bir yer tuttuğunu şu

²⁴⁴ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 257-258.

²⁴⁵ Nuray Başaran, “*Derin Sohbet Yazı Dizisi*”, **Akşam Gazetesi**, 8 Ocak 2005.

sözlerle anlatıyordu: “Musul ve Kerkük’ün ele geçirilmesiyle ilgili görüşmeler sadece ‘kriz masası’ çalışmalarını şeklinde olmuştur. Başbakan (Yıldırım Akbulut) kriz masası toplantılarının tümüne katılmıştır. Bu toplantılarda sadece Cumhurbaşkanı Özal konuşmuş ve Musul-Kerkük’ün ele geçirilmesi konusunda ısrar etmiştir. Ben de konunun askeri yönünü açıkladım ve kesin karar için TBMM onayından geçerek hükümetin bir an önce karar almasını önerdim.”²⁴⁶ Dolayısıyla Turgut Özal’ın Körfez politikasını tek başına belirlemeye çalışması, örneğin Ağustos 1991 başında Türkiye’ye gelen ABD Dışişleri Bakanı ile yalnız görüşmesi, Kasım 1991’de ABD Washington’a yaptığı gezide George Bush ile görüşmeye ABD Dışişleri Bakanı bulunduğu halde Türk Dışişleri Bakanı’nı almaması, TBMM’den yurt dışına asker gönderme kararı aldirmaya çalışması gibi politikaları bu dönemde Özal’ın zaten Misak-ı Milli sınırları içerisindedir dediği Musul-Kerkük bölgesini ele geçirmek istediğine ilişkin işaretlerdendir. Ancak dönemin şartları gereği, oldukça kritik bir petrol bölgesi olan Musul-Kerkük bölgesine, ABD ve Müttefiklerinin stratejik açıdan uygun bulmaması nedeniyle herhangi bir müdahalede bulunulamamıştır.²⁴⁷

e. I. Körfez Savaşı Sonrası Yükselen Yeni Değerler: KDP ve KYB’nin Bölge Dengelerine Etkileri

Türkiye, I. Körfez Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan konjonktür gereğince bölgede varlık gösteren KDP ve KYB yetkilileri ile daha önceki dönemlerde alt düzeylerde devam ettirdiği ilişkilerini, daha üst seviyelerde devam ettirmek zorunda kalmıştır. Türkiye’nin savaş sonrası dönemde Irak’a yönelik uyguladığı dış politika, Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması yönünde tatbik edilmiştir. KYB lideri Celal Talabani’nin ABD’ye giderek bağımsız bir Kürt devletinin kurulması için destek araması ve bazı Amerikalı yetkililer ile görüşmeler yapması üzerine Türkiye, Kuzey Irak’taki gelişmeleri kontrol altına alabilmek için devreye girmiştir. 20 Şubat 1991’de Barzani ve Talabani’ye mesaj gönderen Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Körfez Krizi’nde olduğu gibi bu konuda da hükümetten onay almadan yine kendi politikalarını uygulamak istiyordu. Türkiye, Kuzey Irak’ta faaliyet gösteren Iraklı

²⁴⁶ Nuray Başaran, “Derin Sohbet Yazı Dizisi”, **Akşam Gazetesi**, 8 Ocak 2005.

²⁴⁷ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 255-256.

Kürt Gruplar ve bu grupların temsilcisi konumunda olan Kürdistan Demokrat Partisi ve Kürdistan Yurtseverler Birliği yöneticileri ile ilk resmi görüşmesini, 8 Mart 1991’de, KDP’nin bir temsilcisi, KYB lideri Celal Talabani ve T.C. Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı Tugay Özçeri’nin hazır bulunmasıyla Ankara’da yapmıştır. O dönem, Türkiye’nin gündeminde birinci sıraya oturmaya başlayan PKK sorununa bir çare bulmak isteyen dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal ise, PKK’ya karşı KDP ve KYB’yi kullanmak ve bununla birlikte bu iki partinin örgüte olan desteğini kesmek için, 14 Haziran 1991 tarihinde Ankara’da Celal Talabani ile görüşmüştür. Türkiye, Kuzey Irak’taki kamplardan Türkiye’ye sızarak Türk sınır karakollarına baskınlar yapan PKK terör örgütüne yönelik üç defa sınır ötesi operasyon düzenlemiştir. Bu harekâtlardan rahatsız olan KDP ve KYB yetkilileri ise Kuzey Irak’a yapılan bu harekâtlardan memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir.²⁴⁸

I. Körfez Savaşı sonrası bölgesel konjonktürden yararlanarak bağımsız ve üniter bir Kürt devleti kurmak için mücadele vermeye başlayan KDP ve KYB, Türkiye’nin onayı olmadan bunu başaramayacaklarını ve PKK’nın Kuzey Irak bölgesinde faaliyet göstermesinin kendilerinin bu bölgedeki otoritelerini bozduğunu bildikleri için, PKK’nın faaliyetlerini özellikle Türkiye’ye karşı sınırlamaya çalışıyorlardı. Bu nedenle Celal Talabani, Kasım 1991’de Ankara’da Türk yetkililer ile görüşmüştür. ABD ise 25 Nisan 1992’de, Kürtlere yönelik yeni bir politika başlatmıştır. Amerika’nın sesi radyosu, Kürtçe yayınları ile Kuzey Irak’ta faaliyete geçirilmiştir. Bu yayın Türkiye, İran ve Suriye’nin Kuzey Irak’a yakın topraklarından da dinlenebiliyordu. Saddam Hüseyin yönetiminin Irak’ta işbaşında olmasına rağmen, Kuzey bölgesinde otoritesini tesis edememesi ve bölgede hemen hemen hiçbir merkezi hükümet memurunun bulunmaması nedeniyle doğan boşluğu KDP ve KYB kendi bölgelerinde doldürmüşlardı. Bununla da kalmayan bu iki büyük Kürt oluşumu, Ulusal Kürt Parlamentosu’nu kurmak için aralarında anlaşmaya varmışlardır. ABD’nin onayını almak isteyen Kürt liderlere, ABD yetkilileri tarafından Türkiye’nin onayı olmadan böyle bir girişimin başarısızlıkla sonuçlanacağı uyarısında bulunulmuştur. Bunun üzerine Talabani başkanlığındaki

---

²⁴⁸ Yavuz, **a.g.e.**, s. 325-326.

Kürt grupların temsilcileri Ankara'ya gelerek konuyu Türk hükümet yetkililerine açmışlar ve 1970 tarihinde imzalanan otonomi antlaşması çerçevesinde kendi bölgeleri içerisinde bir seçim uygulaması yapmak istediklerini, bu seçimle de sadece mahalli idareleri canlandırmak istediklerini ifade etmişler ve Ankara'nın da olurlarını almışlardır.²⁴⁹

Bunun üzerine Kuzey Irak bölgesinde 19 Mayıs 1992 tarihinde seçimler yapılmış, Mesut Barzani önderliğindeki KDP oyların %44,58'ini, Talabani başkanlığındaki KYB ise oyların %44,33'ünü almıştır. Bu seçimlerde bu iki lider partinin aldıkları eşit sayıda oy, aynı zamanda Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren Kürt oluşumların ikiye bölünmüşlüğü simgeliyordu. Meclisteki 105 sandalyeden 50'sini Mesut Barzani, 50'sini ise Celal Talabani'nin kazandığı seçimlerde hiçbir parti çoğunluğu yakalayamamıştı. Seçimlerden önce, Kürtlerin mahalli idarelerinin canlandırılması şemsiyesi altında, parlamento seçimi yapacakları niyet ve maksatlarını geçte olsa anlayan Türk hükümeti, Kuzey Irak'ta böyle bir oluşuma izin vermeyeceğini açıklamış, ancak önlemek için de somut bir adım atmamıştı. Her şeye rağmen Kürtler, amaçlarının bağımsızlık olmadığını açıklayarak, bu konuda Türkiye'nin tepkisini çekmemek için oldukça çaba göstermişlerdi.²⁵⁰

Esasen Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren Kürt gruplar, konjonktürden kaynaklanan bazı imkânlardan faydalanarak Türkiye'ye rağmen bazı girişimlerde bulunsalar da, Türkiye'den bir hayli çekiniyorlardı. Bunun için söz konusu seçimden sonra oluşturulan parlamento binasının neredeyse her yerine Irak bayrağı asmışlar, Irak polisi üniformalı Peşmergeler ile güvenliği sağlamaya çalışmışlar ve tam anlamıyla Bağdat'taki merkezi yönetime bağlı kaldıkları mesajını vermişlerdir.²⁵¹

Kuzey Iraklı Kürtler, 4 Temmuz 1992'de KYB'li Fuat Masum'un başkanlığındaki ilk hükümetlerini, 1974 tarihli Özerk Bölge Yönetimi'nin merkezi olan Erbil'de kurdular. 17 bakandan oluşan kabinede KDP ve KYB 7'şer bakanlık

²⁴⁹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 326-327.

²⁵⁰ Tuncay Özkan, **CIA Kürtleri: Kürt Devletinin Gizli Tarihi**, İstanbul, 2004, Alfa Yayınları, s. 95-96.

²⁵¹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 332.

alırken, Emekçiler Partisi, Demokratik Asurî Hareketi ve Komünist Parti de birer bakanlık almış, Irak Türkmenleri ise kendilerine önerilen bir bakanlığı reddetmişlerdir. Kürt liderlerin bağımsız bir Kürdistan kurulmayacağı konusunda güvence vermelerine karşın, Kuzey Irak'ta bağımsız bir parlamentonun ardından yeni hükümetin oluşturulması, bağımsızlığa yönelik yeni bir adım olarak yorumlanmıştı. 4 Ekim 1992 tarihinde ise, bahsi geçen Kürt parlamentosu, Irak Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak Kürt Federe Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Mesut Barzani, Kürt nüfusun yaşamakta olduğu komşu ülkelerden gelen tepkileri yumuşatmak için bu kararın bağımsızlık ilanı olmadığını açıklamaya çalıştıysa da, başta Türkiye olmak üzere komşu devletleri ikna edememiştir.²⁵²

Merkezi Irak hükümeti ise, 19 Mayıs 1992 tarihinde yapılan bu seçimleri yasadışı ilan etmiştir. Suriye'nin de benzer tepkilerine yol açan bu gelişme karşısında Türkiye, yeni kurulan hükümeti tanımadığı gibi bu oluşumu bölge barışı açısından da tehlikeli bulduğunu açıklamıştır. Bu gelişmeler karşısında, Iraklı Kürt liderler, bölgede aynı zamanda ABD'nin de müttefiki olan Türkiye'nin tepkileri üzerine, öncelikli olarak bölgede konuşlu PKK unsurlarını parlamento seçimlerinin dışında bırakmışlar ve Türkiye'ye PKK ile birlikte mücadele önerisinde bulunmuşlardır. Türkiye hükümeti ise, Kuzey Irak'a düzenlediği operasyonlar ile ilgili olarak uluslararası tepkileri yumuşatmak için Barzani ve Talabani'yi yani Kuzey Irak'ta oluşmaya başlayan özerk yönetimi tampon olarak kullanmıştır. Ne var ki Türkiye, Ekim 1992 tarihinde, PKK'ya karşı güçlerini birleştiren KDP ve KYB'ye mensup Peşmerge kuvvetleriyle birlikte Kuzey Irak bölgesinde yaptığı operasyonlardan istediği sonucu alamamıştır. Bunun sebebi ise daha sonradan anlaşılmış, daha harekâtın üçüncü gününde Talabani ve PKK unsurları aralarında anlaşmışlar, sonuçta Iraklı Kürt gruplar ikili oynamışlardır.²⁵³

Bu gelişme üzerine, dönemin Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis, 4 Kasım 1992 yılında Barzani'nin kontrolünde bulunan Erbil'e gitmiş, KDP ve KYB yetkilileri ile görüşmüştür. Türk yetkililer bu görüşmede, KDP ve KYB ile

²⁵² Özkan, **a.g.e.**, s. 96-97.

²⁵³ Yavuz, **a.g.e.**, s. 383-384.

bir antlaşma yaparak, askerleri Türkiye'ye çekmeleri karşılığında, Kürt tarafından Türkiye'ye PKK mensuplarının geçmesine izin vermeyeceklerinin güvencesini almışlardır. Yine aynı dönemde, Türkiye tarafından tek taraflı olarak korunmaya çalışılan Türkiye-Irak sınırının, güney yani Irak tarafının da korunması için maliyetleri Türkiye tarafından karşılanan, 65 tane karakol Türkiye tarafından kurulmuş olup, bu karakollarda, KDP ve KYB'ye bağlı Peşmergelerin görev yapacağı ve terör örgütü mensuplarının Irak sınırından Türkiye'ye geçmelerinin önüne geçileceği öngörülmüştür. Ancak karakolların Türkiye tarafından yapılmasına rağmen, sistem Türkiye tarafından işletilmemiş, bu karakollar daha sonraki dönemlerde Peşmergeler tarafından kendi egemenliklerine yönelik kullanılmıştır.²⁵⁴

Türkiye'de ise, 17 Nisan 1993 tarihinde Turgut Özal'ın ölümü nedeniyle Cumhurbaşkanı seçilen Süleyman Demirel ile birlikte PKK terörüne karşı silahlı çözüm anlayışı benimsenmiştir. Bu karar üzerine bölgede iyice sıkışan terör örgütü 20 Mart 1993'te, KYB lideri Celal Talabani'nin de telkinleriyle tek taraflı ateşkes ilan ettiğini açıklamıştır. Türk Genel Kurmayı ise aynı tarihte yapmış olduğu açıklamada, ateşkesi tanımadığını belirtmiş, bölgede düşük yoğunluklu bir savaş yaşandığını ve silahlı mücadelenin sorun çözülene kadar devam edeceğini duyurmuştur. Kuzey Irak'ta tutunmakta zorlanan PKK, KDP ve KYB arasında anlaşmazlıkların yeniden başlaması üzerine, daha önce anlaştığı Talabani'ye dayanarak Türkiye sınırına yakın bölgelerde tutunmaya çalışmıştır. Bu arada Türkiye'nin de güvendiği ve PKK'ya karşı birlikte hareket etmek istediği Talabani, 1993 Nisan ayında ABD'ye yaptığı ziyarette, terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye karşı tek taraflı olarak başlattığı ateşkesin mimarı olarak kendisini göstermiş, böylelikle PKK'ya akıl hocalığı yaptığını itiraf etmiştir.²⁵⁵

Mayıs 1994'te, KDP ve KYB arasında Kuzey Irak üzerindeki egemenlik haklarından kaynaklanan sorunlar nedeniyle çıkan anlaşmazlıklar silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Anlaşmazlığın nedeni, Türkiye'den Irak'a giden kamyonlardan elde edilen gelirin paylaşılmasındadır. Habur Sınır kapısından geçerek, Irak içlerine

²⁵⁴ Yavuz, a.g.e., s. 383-384.

²⁵⁵ aynı yer.

insani malzeme götüren ve dönüşlerinde Türkiye'ye ucuz mazot taşıyan kamyonlardan Kürtler, vergi adı altında kamyon başına 20 dolar alıyorlardı. Bu vergi geliri aslında, Kürt Federe Devleti hükümetinin neredeyse tek gelir kaynağıydı. Paylaşılamayan ve tarafların tekrar savaşmasına neden olan gelir ise yaklaşık 14 milyon dolardı.²⁵⁶

KDP ile KYB arasında yaşanan çatışmaların bölgede otorite boşluğu oluşturmasından, bunun da PKK'nın işine yaramasından çekinen Türkiye, Haziran 1994'te KDP ve KYB yöneticilerini Silopi'de biraraya getirerek soruna çözüm bulmaya çalışmıştır. Türkiye'nin başlattığı bu girişim üzerine ise bölgede yaşanan çatışmalar azalmıştır. Bunun üzerine ABD'nin de araya girmesiyle, Barzani ve Talabani 23 Temmuz 1994'te, Paris'te biraraya geldiler. Buluşmada, bölgede yeni bir seçim yapma ve silahlı güçleri birleştirme kararı aldılar. Varılan bu antlaşmada, her zaman olduğu gibi Türkiye yine dışarıda tutulmuştur. Türkiye'nin sınır komşusu olduğu bu ülkenin, Kürtlerin kontrolü altındaki kuzey kesimiyle ilgili alınan kararlar ile ilgili Türkiye'ye danışılmadığı gibi, Irak'ın toprak bütünlüğü ve Kuzey Irak'ta yaşayan Türkmenlerin ve Arapların durumundan da bahsedilmemiştir.²⁵⁷

Türkiye, aralarında çıkan çatışmalarda birbirlerini bitirme noktasına gelen bu iki grubun güçlerini birleştirmesini sağlamıştı ki, bunun o dönem yapılan en büyük hata olduğu daha sonraki süreçte açıkça anlaşılmıştır. ABD'nin ikili çevreleme politikası çerçevesinde yoğunlaştırdığı Kürt devleti kurma, KDP ve KYB arasındaki anlaşmazlıkları giderme çabaları Paris toplantısı ile zirveye çıkmıştır. Paris Antlaşması'na bölge ülkelerinin yanısıra 23 Ağustos'ta Şam'da İran, Suriye ve Türkiye Dışişleri Bakanları Ali Ekber Velayeti, Faruk el Şara ve Mümtaz Soysal'ın yaptıkları toplantıda verilmiştir: Üç ülke de Kürt devletinin kurulmasına muhalefet ettiklerini açıklamışlardır. Türkiye, bir adım daha atarak, Habur sınır kapısını uluslararası NGO temsilcileri ile yabancı parlamenterlere kapatmıştır.²⁵⁸

²⁵⁶ Özkan, a.g.e., s. 108-109.

²⁵⁷ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 558-559.

²⁵⁸ aynı yer.

Paris Antlaşması, KDP ve KYB arasındaki çatışmaların artması üzerine uzun süreli bir barışı sağlayamamıştır. Türkiye, Kuzey Irak'ta yuvalanan PKK terör örgütü kamplarının yeni destek almasını engellemek için, Mart-Nisan 1995'te "Çelik Harekâtı"²⁵⁹ adı verilen sınır ötesi operasyonları başlatmıştır. 35.000 askerle başlatılan TSK'nın bu harekâtına Avrupa Birliği ve ABD tepki göstermiştir.²⁶⁰ Türkiye'nin bu harekâtı ile Irak'ın toprak bütünlüğünü ihlal ettiğini bildiren KDP ve KYB ise, daha da ileri giderek Çekiç Güç'ü oluşturan ülkeler ile BM'ye çağrı yapmış, operasyona müdahale etmelerini ve Türk askerlerinin bölgeden çekilmelerini istemişlerdir. Türkiye, tüm bu tepkileri gözardı ederek, 5-11 Temmuz 1992 tarihleri arasında, ikinci bir operasyon daha yaparak, Kuzey Irak sınırından 15 km. içeri girerek bu bölgede konuşlanan PKK kamplarını etkisiz hale getirmiştir. Yine bu dönemde, Türk ordusundan ciddi darbeler alan terör örgütünün durumu, KDP ile çatışmaya girmesiyle oldukça sarsılmıştır. PKK'nın, 1993 yılında ilan ettiği ateşkesin bir benzerini ilan etmesinden bir gün sonra, yani 10 Aralık 1995 tarihinde KDP, bu ateşkesi uyacağını açıklamıştır. Bu olay ise Türkiye tarafından pek de hoş karşılanmamıştır.²⁶¹

PKK ve KDP, aralarında cereyan eden bu çatışmalara bir son vermek adına, Mart 1996'da aralarındaki çatışmaları sona erdiren bir barış antlaşması imzaladılar. Antlaşmanın en önemli maddesi, tarafların üçüncü bir taraf ile antlaşma yaparak, birbirlerine karşı mücadele etmeyecekleri maddesiydi. Yapılan bu antlaşma ile PKK, hem Barzani'yi kendi tarafına çekmiş, hem de Kuzey Irak'a yerleşerek, Kuzey Irak'ta üçüncü güç olma konumunu pekiştirmiştir. Türkiye, Barzani'nin ne yaptığını bilmesine rağmen, KDP ile ilişkilerine devam etmiştir.²⁶²

Kuzey Irak'ta bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'nin bölgedeki bir diğer sıkıntısı ise, Çekiç Güç'ün koruması altında otoriteden yoksun Kuzey Irak bölgesinde faaliyet gösteren STÖ idi. Huzur Operasyonları esnasında bölgeye

²⁵⁹ Ali Sevmiş, İlhan Selvi, "Mehmetçik Kuzey Irak'ta", *Milliyet*, 20 Mart 1995.

²⁶⁰ Kemal KİRİŞÇİ ve Gareth WINTROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, İstanbul, 1997, Tarih Vakfı Yayınları, s. 178.

²⁶¹ Cevat Eroğlu, *İsrail'in Beka Stratejisi ve Kürtler*, İstanbul, 2003, Sayfa Yayınları, s. 197.

²⁶² Eroğlu, a.g.e., s. 197.

girerek, sığınmacılara yardım amacı taşıyan ve BM'nin izni ile görev yapan 100'den fazla yardım kuruluşu vardı. Bu STÖ'ler daha çok ABD, Almanya, Fransa ve İngiltere merkezli olarak faaliyet gösteriyorlardı. Türkiye üzerinden Irak'a giriş çıkış yapan bu örgütlerin büyük çoğunluğu istihbarat amaçlı olarak çalışıyordu. Diğer faaliyet alanlarından başlıcalar ise, çeşitli propaganda faaliyetleri, kamuoyu oluşturma faaliyetleri, hatta PKK terör örgütü için maddi destek oluşturmak olmuştur. Yardım için bölgeye gelen STÖ'ler büyük çoğunlukla stratejik ve ekonomik önemi olan bölgelerde çalışmışlardır. Yapılan yardımlarda etnik ayrımcılık ön planda tutulmuştur. Yardımlarda öncelik verilen etnik unsur Kürtler olmuştur. Türkiye'nin gönderdiği yardımlar bile, Türkmenlerden çok, ABD ile işbirliği yapan Peşmergelere gitmiş olmasına rağmen, Kuzey Iraklılar STÖ'lerin bölgede faaliyet göstermesinden hoşnut değillerdi. Pek çok STÖ'nün PKK ile ve diğer Kürt örgütlerle ilişkileri bulunuyordu. Batılı devletlerin STÖ'ler vasıtasıyla, özellikle Türkiye aleyhinde yürüttüğü faaliyetler Türk istihbarat görevlilerince de tespit edilmişti. Türkiye, Habur sınır kapısı üzerinden Irak'a geçişlere sınırlamalar koyduysa da, bu STÖ'lerin Türkiye aleyhine çalışmalarını etkilememiştir. Dışişleri Bakanlığı, Ekim 1995'te yayınladığı bildiriye, STÖ'lerin Kuzey Irak bölgesine Türkiye üzerinden geçişlerini bazı şartlara bağlamışlardı. 12 maddelik notada özetle, faaliyet gösterecek STÖ'lerin yalnızca insani faaliyetlerde bulunmaları isteniyordu. Ankara'nın kararı uygulamaya koyması ile birlikte 30 kadar STÖ'nün Kuzey Irak'taki faaliyetleri fiilen sona ermiştir. Türkiye'den ise sadece Kızılay, STÖ olarak Kuzey Irak'ta faaliyet göstermiştir. Kızılay, bölgede ağırlıklı olarak Erbil, Dohuk ve Süleymaniye şehirlerinde çalışmış ve 1994 yılı sonu itibarıyla 13,5 milyon dolarlık bir yardımda bulunmuştur. Yardımlar genellikle sosyal yardım kuruluşlarına ve yerel yönetim temsilciliklerine yapılmıştır. Yardımların doğrudan yöre halkına ulaştırılamaması ve arzulanan propagandanın yapılamaması Türkiye için süreç itibarıyla olumsuz bir gelişme olmuştur.²⁶³

ABD yönetimi ise, KDP ve KYB arasında şiddetli bir şekilde devam eden görüş ayrılıkları ve çatışmaları sona erdirmek için Temmuz 1995'te Dışişleri

---

²⁶³ Özkan, a.g.e., s. 197-218.

Bakanlığı'nın bölgeden sorumlu yetkilisini Kuzey Irak'a göndererek Kürt liderleri bir uzlaşma görüşmesi yapma konusunda ikna etmiştir. İrlanda'nın Dublin kentinde, 10-11 Ağustos 1995 tarihinde düzenlenen toplantıya ilk etapta Türkiye davet edilmemiş fakat daha sonra tepki göstermesi üzerine gözlemci sıfatıyla bu görüşmelere katılmasına izin verilmiştir. Çatışmaların sona erdirilmesi, bölgede huzur ve istikrarın sağlanması amacıyla yönelik olarak yapılan toplantılara, Kürt liderler ise temsilcilerini göndermişlerdir. Söz konusu görüşmelerde, temel sorunun Habur gümrük gelirlerinin paylaşılması olduğu anlaşılmıştır. Karşılıklı alınan bu kararda bir barış antlaşması yapılması ve antlaşma yapıncaya kadar ateşkese uyulacağı kararlaştırılmıştır.²⁶⁴ Türkiye hoşuna gitmeyen ve dışında bırakıldığı bu oluşumda etkin bir rol almamasından rahatsızlık duymaktaydı. Türkiye gibi bu oluşumdan memnun kalmayan ve Dublin zirvesinden çıkan sonuçtan memnun kalmayan PKK, kendisinin bölgedeki mevcudiyetini rahatsız edecek olan KDP ile mücadele kararı alarak, karşı saldırıya geçmiştir. 12 Eylül 1995'te barış antlaşması için Dublin'de yapılan ikinci toplantıya da, yine gözlemci olarak katılan Türkiye'nin yanında İngiltere de yer almış, dört gün süren görüşmelerden beklenen sonuç çıkmamıştır. ABD'nin başaramadığı bu uzlaşmayı, en az Türkiye kadar gelişmelerden rahatsız olan İran, KDP ve KYB heyetlerini Tahran'da bir araya getirerek başarmıştır. 10 Ekim'de biten toplantı sonunda yapılan açıklamada, bir uzlaşmaya varıldığı ve bunun denetiminin İran tarafından yapılacağı açıklanmıştır. Bu gelişme ile birlikte İran, bölgede denetimi ele geçirmiş, sayıları 10 bini bulan ve adına Bedir Tugayı denilen askeri birlikleri ile iki taraf arasında denetimi sağlama çalışmalarını yürütmüştür. 1996 yılının yaz aylarında KDP ve KYB arasında yaşanan çatışmaların artması üzerine Talabani, 28 Temmuz 1996'da İran birliklerinin Kuzey Irak'ta KYB kontrolünde bulunan bölgede faaliyet gösteren İran Kürdistan Demokrat Partisi kamplarına operasyon düzenlemesine izin verdi. KDP'ye göre ise bu kamplarda KDP Peşmergeleri değil, KDP'ye bağlı mülteciler kalmaktaydı. KYB, İran'ın da desteği ile Ağustos 1996'da Erbil'i ele geçirmiştir. Zor durumda kalan Barzani, önce ABD'den destek istemiş ancak aradığı desteği bulamamıştır. Bunun üzerine Barzani, Saddam Hüseyin'den, bölgedeki İran tehdidinin azaltılması için

²⁶⁴ http://ourworld.compuserve.com/homepages/Harvey_Morris/kdp.htm (21/09/2008)

yardım talep etmiştir. Irak'ın bu yardım talebini kabul ettiğini bildiren Tarık Aziz, Barzani'ye yardımda bulunmak amacıyla sınırlı sayıda askeri güç kullanacaklarını, açıklayarak Türkiye'den de, Irak'ın durumunu anlamasını isteyerek olaya dış güçlerin müdahale etmelerine izin vermemesini istemiştir. Türkiye ise, Barzani'nin Irak yönetimi ile anlaşmasını memnuniyetle karşılamış, bu ittifakı Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması için olumlu bir adım olarak kabul ettiğini bildirmiştir. Talabani, Irak kuvvetlerinin bölgeye operasyon yapması üzerine ABD'den yardım istemiş, ABD ise Operation Desert Strike²⁶⁵ adını verdiği bir hava saldırısı başlatmıştır. ABD bu operasyonda genellikle Irak'ın güneyindeki füze bataryalarını hedef almıştır. Bunun sebebi, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın ülkesindeki üsleri, ABD'nin bu operasyon için kullanmasına izin vermemesidir. Bölgenin tekrar karmaşa içine girmesinden rahatsız olan Türkiye, 5 Eylül 1996'da "Geçici Tehlike Bölgesi" adını verdiği bir güvenlik kuşağı oluşturmak için, Kuzey Irak'a bir sınır ötesi operasyon başlatmıştır. Türkiye'den güneye uzanan dağların bittiği, düzlük alanların başladığı yaklaşık 20 km. genişliği kapsayan bu hat "Yeşil Hat" olarak adlandırılıyordu.²⁶⁶

Barzani ise, böyle bir oluşumu kabul edilemez bulduğunu açıklayarak, bu güvenlik kuşağını hiçbir şekilde kabul etmeyeceklerini, hiçbir ülkenin topraklarını işgal etmelerine izin vermeyeceklerini bildirmiştir. Irak ordusunun Kuzey Irak'a girmesi ile birlikte ABD'nin bu bölgede uzun süredir yürüttüğü istihbarat ağı çökmüş, istihbarat elemanları yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. ABD, Türkiye'den sayıları 2500'ü bulan Peşmerge ve ailelerinin ABD'ye sevki için yardım talebinde bulunmuş ve 15-18 Eylül 1996 tarihlerinde gerçekleştirilen bir operasyonla, Diyarbakır üzerinden ABD'ye hava yoluyla sevkleri yapılmıştır. Barzani'nin Irak yönetimiyle anlaşmayı hedefleyen tarihi çıkışı, yalnızca Peşmergelerin Irak topraklarından çıkmasıyla sonuçlanmamıştır. Çekiç Güç ile birlikte ABD'nin yürüttüğü özel savaşa hizmet eden STÖ'ler de Kuzey Irak'ı tamamen boşaltmak zorunda kalmışlardır.²⁶⁷

²⁶⁵ http://www.globalsecurity.org/military/ops/desert_strike.htm (12/09/2008)

²⁶⁶ Özkan, a.g.e., s. 207-208.

²⁶⁷ Adnan Akfirat, **Özel Savaş**, İstanbul, 1996, Kaynak Yayınları, s. 60-61.

ABD, bölgede kontrolü yeniden ele geçirmek için Türkiye’den destek talebinde bulunmuştur. ABD’li yetkililerin öncülüğünde, KDP ve KYB temsilcilerinin katılımıyla 30-31 Ekim tarihinde Ankara’da bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya, Türkiye’nin de baskısıyla Türkmen Cephesi temsilcileri de katılmışlardır. Türkiye nihayet elindeki kartları iyi oynamış ve Türkmenleri bölgenin asli unsuru olarak olayın içine sokmayı başarmıştır. Daha sonra “Ankara Süreci” olarak adlandırılan bu toplantı sonunda taraflar, Irak’ın bütünlüğünü vurgulayarak, KDP ve KYB arasında kalıcı bir ateşkes sağlamak ve Kuzey Irak’ta siyasal bir uzlaşmayla başlayacak barış ve istikrar ortamı tesis etmek istediklerini, bu nedenle de ateşkesin uygulanmasını kontrol amacıyla tarafsız bir “Barış İzleme Komitesi” kurulmasını kararlaştırmışlardır.²⁶⁸

Türkiye’de 28 Şubat 1997 tarihli MGK kararlarının uygulanmaya başlanmasından sonra, Kuzey Irak’ta Türkiye adına faaliyet yürütme sorumluluğu Milli İstihbarat Teşkilatı’ndan alınarak Genel Kurmay Başkanlığı’na verilmiştir. Genel Kurmay Başkanlığı, 29 Nisan 1997 tarihli basına açıkladığı “Milli Siyaset Belgesi’nde”, Türkiye için bölücü terör ve irtica tehdidi birinci öncelik olarak açıklanmıştır. Özellikle bölücü terör örgütünü destekleyen Suriye’ye siyasal, ekonomik hatta askeri güç kullanma yoluna gidilebileceği kamuoyuna duyurulmuştur.²⁶⁹

Taraflar arasında Ankara Süreci’nin yarattığı uzlaşma havası ile başlayan ateşkes, 8 Kasım 1997’de KDP’nin Irak ordusundan ele geçirdiği zırhlı araçların da desteği ile KYB’ye karşı taarruza geçmesi üzerine yeniden bozulmuştur. KYB ise bu gelişme karşısında PKK ile işbirliği yapmıştır. Barzani ise bu gelişme karşısında Türkiye’den destek istemiş, PKK-KYB ittifakının başarı kazanmasından çekinen Türkiye ise KDP’ye önemli bir askeri güç ile destek vererek Şafak Operasyonu adı altında bir operasyon başlatmıştır. Türkiye-KDP ittifakı kesin bir zafer ile PKK-KYB ittifakını bozguna uğratmıştır. Çatışmalarda, KDP ve KYB’ye bağlı Peşmergelerden

²⁶⁸ Tuncay Özkan, **Entrikalar Savaşı**, İstanbul, 2003, Alfa Yayınları, s. 201-202.

²⁶⁹ aynı yer.

2500 kişi hayatını kaybetmiştir.²⁷⁰ Çatışmalar, ABD'nin Bağdat'ın ve Tahran'ın olaylara karışmasını önlemek ve Irak vatandaşlarının güvenliğini tehdit etme fırsatlarını en aza indirmek amacıyla, Kürt gruplar arasında yeni bir arabuluculuk girişimi başlatması üzerine imzalanan ateşkes antlaşmasıyla, Kasım ayı sonunda son bulmuştur.²⁷¹

Türkiye, PKK'dan kaçan ve 16 Mart 1998'de KDP'ye sığınan PKK'nın ikinci adamı Şemdin Sakık'ı, Türk Özel Kuvvetleri'nin yaptığı istihbarat çalışması sonucu tespit etmesini müteakip, Dohuk'tan Erbil'e nakil esnasında yapılan bir operasyon ile Sakık'ı kaçıırarak helikopterle Türkiye'ye getirmiştir. KDP ise, elindeki tutsağın Türkiye tarafından kaçırılmasını hazmedememiş, Türkiye'nin bu operasyonunun iyi komşuluk ilişkilerine sığmadığını, Türkiye'yi şiddetle kınadığını açıklamıştır.²⁷²

17-20 Temmuz 1998 tarihlerinde, ABD Dışişleri Bakan yardımcısı başkanlığında bir heyet, Kuzey Irak'ta Barzani ve Talabani ile görüşmüştür. Görüşmelerde yeni bir Kürt koalisyon hükümetinin kurulması gündeme gelmiş, bakan yardımcısı, barış için çok kararlı oldukları bu nedenle barış görüşmeleri yapmak üzere her iki liderin de resmen Washington'a davet edildiğini açıklamıştır. KDP yönetimi ise, 18 Ağustos 1998'de yapılan görüşmelere Türkiye'nin de katıldığını açıklamıştır. Bu gelişmeler yaşanırken, 29 Temmuz 1998'de biraraya gelen Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren siyasi partiler, PKK'nın bölgedeki eylemlerini kınayan ve PKK'yı terörist örgüt olarak tanımlayan bir bildiri yayınlamışlardır. Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren 18 siyasi parti ve oluşumun yayınladığı bu bildiri, PKK tarafından bölgede yapılan bombalama eylemlerine, yolların ve arazilerin mayınlanmasına, sivil nakil araçlarına yapılan saldırılara ve sivil halka karşı yapılan katliamlara son verilmesini istemiştir.²⁷³

²⁷⁰ Faruk Dörtkardeş, "Devletsiz Kürtlerin Parlamentosu Açıldı", **Milliyet**, 5 Ekim 2002.

²⁷¹ Özkan, **CIA Kürtleri**, s. 308.

²⁷² aynı yer.

²⁷³ Özkan, **CIA Kürtleri**, s. 309.

Türkiye, daha sonraları “Washington Süreci” olarak adlandırılacak olan Washington’daki toplantıya çağırılmamıştır. Ankara ise, bu gelişme üzerine Washington Süreci’ni tanımadığını açıklamıştır.²⁷⁴

Esasen Türkiye, Washington Süreci ile birlikte Kuzey Irak’taki Kürt gruplar üzerindeki etkisini yitirmiştir. Irak’ın 2003 yılında işgaline dek sürecek olan bu yeni süreçte Kürt gruplar devlet olma yönünde alt yapılarını tamamlamaya ağırlık vermişlerdir. Kendi aralarındaki anlaşmazlıkları bir yana bırakarak aynı amaç için birlikte hareket etmeye başlamışlardır. 1996 yılındaki gelişmeler üzerine bölgeyi terk eden STÖ’ler ise ABD’nin konuya müdahil olması üzerine bölgeye dönmüşlerdir. Türkiye’nin STÖ’lere geçiş izni vermemesine rağmen, STÖ’ler İran ve Suriye üzerinden bölgeye geçiş yapmışlar, faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmişlerdir.²⁷⁵

KDP ve KYB arasında yaşanan bu çatışmaların sebebi sadece egemenlik haklarının kullanımıyla alakalı değildir. Örneğin, Mayıs 1994’te KDP ile KYB arasında çıkan çatışmaların temelinde basit bir arazi anlaşmazlığı vardır. Bölgede Kürt grupları birbirinden ayıran bir diğer sebep ise etnik konulardan kaynaklanan sorunlardır. Örneğin bölgede, Soran ve Bahdinan adında iki önemli aşiret vardır. Barzaniler, Behdinan Aşireti’ne mensup, Nakşibendi inanışa sahip bir Kürt gruptur. Talabani’nin KYB’si ise, KDP’den ayrılan ve öncülüğünü İbrahim Ahmed’in, tatbikini ise Celal Talabani’nin yaptığı muhalif hareketi temsil etmektedir.²⁷⁶

Kuzey Irak’taki Kürt Parlamentosu, 4 Ekim 2002’de, 6 yıl aradan sonra, Erbil’de tekrar açılmıştır. 10 yıl önce yaptıkları seçimlerin maksadını Türkiye’ye açıklamaktan korkan Kürt gruplar, bu defa açılışa Fransa eski Cumhurbaşkanı Mitterand’ın eşini bile çağırılmışlardır. Açılışa pek çok ülke temsilci gönderirken, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell’da bir tebrik mesajı göndermiştir. Kuzey Irak’lı Kürtler, 8 Kasım 2002 tarihinde kabul ettikleri Irak Kürdistan Bölgesi

²⁷⁴ Ümit Özdağ, “Türkiye Irak’ta Ne Yapmalı?”, **Radikal**, 23 Şubat 2002.

²⁷⁵ Özkan, **CIA Kürtleri**, s. 311-313.

²⁷⁶ Hasan Özmen, “Kuzey Irak’taki Kürt Partileri Arasındaki İhtilafların Nedenleri”, **Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı**, Ankara, İlkbahar 1996, ASAM Yayınları, s. 55-57.

adlı geçici anayasa ile bölgede yaşayan Türkleri azınlık olarak kabul ederken, Kerkük'ü başkent olarak kabul etmiş, Kerkük şu an için başkent yapılamaz ise geçici olarak başka bir şehrin başkent seçilebileceği belirtilmiştir.²⁷⁷

2. PKK: Kuzey Irak'taki Otorite Boşluğu'nun Türkiye'ye Yansımaları

a. PKK Öncesi Türkiye'nin Genel Durumu

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir köylü toplumu olan ve ağırlıklı olarak tarımla uğraşan Türk toplumu, 1950'lerden itibaren alt yapı yatırımlarına başlamış ve 1960'lı yıllarda da sanayileşme yoluna girmiştir. Sanayileşme hamlelerinin doğal bir sonucu olarak toplumun sosyal yaşantısında büyük değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişimler, öncelikli olarak kültür sanat alanında kendisini göstermiş, eskinin kapalı olan toplumu dünyadaki gelişmelere duyarlı hale gelmiş, uluslararası temaslar arayan, gelişmelerden günü gününe etkilenen bir toplum ortaya çıkmıştır.²⁷⁸

Düşünce ve kültürdeki değişimlere paralel olarak, bilhassa çok partili hayata geçiş ile birlikte siyasal katılım da artmıştır. Bu dönemde özellikle sol yayınlar kanalı ile devrimci akımlar öğrenilebilmekte, Fransa'daki gençlik hareketleri, Latin Amerika'daki gerilla mücadeleleri idealize edilmiş bir biçimde günü gününe takip edilebilmektedir. Bu yönlü bir gelişime paralel olarak Türkiye'de de benzer hareketler geliştirilmeye çalışılmakta, o tarihlerde yasa dışı olan Türkiye Komünist Partisi'nin çabalarıyla, dünya genelinde yayınlanan ve Marksist-Leninist ideoloji propagandası yapan eserler Türkçeye çevrilmektedir.²⁷⁹

b. PKK'nın Ortaya Çıkması: Apocular Dönemi'nden Kürdistan Devrimcilerine

1970'li yıllara gelindiğinde, iki kutuplu sistemin yarattığı ABD-SSCB çatışması tüm dünyayı derinden etkilemiştir. O dönemin Ortadoğu'su bu iki gücün en

²⁷⁷ Oran, *Türk Dış Politikası ...*, s. 563-565.

²⁷⁸ Oran, *Kalkık Horoz...*, s. 87-88.

²⁷⁹ Ahmet Aydın, *Kürtler PKK ve Abdullah Öcalan*, Ankara, 1992, KİYAP Yayınları, s. 38-40.

çatışmalı alanlarının başında gelmekteydi. 1975 yılına gelindiğinde ise terör Türkiye’de süratle tırmanmaya başlamıştı. 1973 yılında fikir düzeyinde birtakım oluşumlar içerisinde yer alan Abdullah Öcalan²⁸⁰ isimli bir üniversite öğrencisi, sessiz sedasız bir biçimde Ankara’da kadro çalışması yapmaktaydı. 1976 yılına gelindiğinde yeterli derecede kadro oluşturan Öcalan, oluşturmuş olduğu gruba Kürdistan Devrimcileri adını vermiştir. KD mensupları, Abdullah Öcalan’ın talimatları doğrultusunda öğrenim gören Kürt kökenli gençlerin yoğun olarak yaşadığı Gaziantep, Malatya, Diyarbakır, Kars, Tunceli, Elazığ ve Batman’a giderek bu illerde örgütlenme çalışmaları yapmışlardır. KD, bir yıl gibi kısa bir sürede, Türk solunun diğer bütün fraksiyonları gibi ismini duyurmaya başlamıştır. Ayrıca DK, hedef seçilen bu illerin kuzeyinde Ulusal Kurtuluş Ordusu, güneyinde ise “Apocular” olarak bilinmekteydi. Bu durum da güvenlik güçlerinin, bu oluşuma yoğunlaşmasını engellemiştir.²⁸¹

c. PKK (Kürdistan İşçi Partisi)’nin Kuruluşu:

PKK’yi²⁸² oluşturan grubun Ankara kökenli öncüleri olan, Abdullah Öcalan, Cemil Bayık, Kesire Yıldırım Öcalan, Ali Haydar Kaytan, Duran Kalkan, Abdurrahman Polat, İsmet Özkan, Mazlum Doğan, M. Hayri Durmuş, Haki Karer, Baki Karer, Kemal Pir, Mehmet Karasungur, Şahin Dönmez, Mehmet Uzun ve Ali Rıza Altun ile bu öncülerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki uzantıları olan yerel kuvvetlerin katılımıyla, Diyarbakır ili Lice ilçesi Fis Köyü’nde, 27 Kasım 1978’de bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantı, esasen PKK’nın 1. Kongresi olarak kayıtlara geçecektir. Bu kongrede 7 kişilik bir yürütme komitesi seçilmiştir. Merkez komite üyeleri ise resmen belirlenemez, ancak daha sonraki dönemde, toplantıya katılan

²⁸⁰ Abdullah Öcalan ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Cem Ersever, **Kürtler PKK ve Abdullah Öcalan**, İstanbul, 2007, Milenyum Yayınları; Abdullah Öcalan, **Bir Halkı Savunmak**, İstanbul, 2004, Çetin Yayınları; Tuncay Özkan, **Abdullah Öcalan Nasıl Verildi?, Nasıl Yakalandı?, Ne Olacak?**, İstanbul, 2005, Alfa Yayınları.

²⁸¹ Aydın, **a.g.e.**, s. 49-50.

²⁸² PKK’nın kuruluşu ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz: Naci Koçoğlu, **Güneydoğuda Terör ve Türkiye Cumhuriyeti’nin PKK’ya Karşı Yürüttüğü Mücadele**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

herkes merkez komite üyesi ilan edilmiştir. Abdullah Öcalan ise bu Kongre’de partinin genel sekreterliğine getirilmiştir.²⁸³

PKK, varlığını 30 Temmuz 1979’da Adalet Partisi Şanlıurfa Milletvekili ve aynı zamanda Bucak Aşireti Lideri Mehmet Celal Bucak’ın Şanlıurfa’daki evine saldırarak ilan etmiştir. Saldırıda, M. Celal Bucak hafif bir şekilde yaralanmıştır. Böylece PKK’nın eylemleri Kırsal Kesim Eylemleri ve Şehir Eylemleri olmak üzere iki temel kola ayrılmıştır. Kırsal kesimlerdeki eylemlerin temel prensibi; birbirine düşman olan iki aşiret, kabile ve aileden birine yanaşarak ve onların desteğiyle diğerine saldırmaktır. Abdullah Öcalan böyle bir taktiğe, bu kesimlerden kadro, savaşçı ve her türden eleman temin edebilmek için başvurmuştur. M. Celal Bucak’a yapılan bu eylem, bölgede yaşayan halkta geniş yankı bulmuştur. Çünkü o dönemde milletvekili olan ve Bucak Aşireti gibi büyük bir aşiretin lideri olan M. Celal Bucak seviyesinde birine PKK’nın eylem yapması örgütün güçlü bir yapıda olduğu inancını geliştirmiştir.²⁸⁴

d. 12 Eylül İhtilali: PKK’nın Yurt Dışına Çıkışı

1979 yılına gelindiğinde PKK da diğer sol tandanslı örgütler gibi gelişme içerisindeydi. Gelişmenin yarattığı büyük sorunlardan dolayı dağınıklık yaşamaktaydı. PKK, 1980’e gelindiğinde ise, yerel düzeyde bir örgütlenmesi olan, elemanları sürekli güvenlik kuvvetleri tarafından yakalanan, kadro temininde güçlük çeken bir örgüt konumundaydı. 12 Eylül 1980’de Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ülke yönetimine el koymasıyla birlikte, aşırı sol örgütler gibi, PKK da çareyi ülke dışına çıkmakta bulmuştur. İhtilaldan çok önce, Eylül 1979’da Suriye’ye geçen Abdullah Öcalan, kendisinin ülke dışına çıkmasını şu şekilde gerekçelendirmektedir: *“...Mücadelemiz içerde boğulmak üzereydi. Elemanlarımız eğitimsizdi. Yurt dışına gittikten sonra ilk etapta 250 kişiyi yanıma istedim. Amacım bu kişileri kış boyunca Lübnan’da askeri eğitime tabi tutup 1989 yılı Nisan ayında yurt içine geri*

²⁸³ Ümit Özdağ, “PKK ve Kuzey Irak”, *Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı*, Ankara, İlkbahar 1996, ASAM Yayınları, s. 82-83.

²⁸⁴ Aydın, *a.g.e.*, s. 53-55.

göndermekti. Böylece mücadelemiz eğitilmiş kadrolarla birlikte büyük ölçüde takviye edilmiş olacaktı. Çünkü esas mücadelemiz gerilla mücadelesiydi. Gerillanın da temeli kırsal kesimdir. Ancak, Siverek ve Mardin dışındaki alanlarda şehirlere sıkışıp kaldık. Siverek ve Mardin'deki mücadele ise aşiretler ve kabileler savaşına dönüştü. Bu nedenle gerilla mücadelesini kıyı temel alarak yürütecek ve buna uygun eğitim görmüş elemanlara ihtiyaç duyduğum için yurt dışına gittim...’’²⁸⁵

Abdullah Öcalan, Eylül 1979'da Suriye'ye geçmesini müteakip, kendisine Şam'da bir karargâh kurmuştur. Lübnan'ın Suriye kontrolündeki topraklarında bulunan Filistin kamplarında PKK militanlarına eğitim olanakları sağlamıştır. Bu eğitimlerden sonra Türkiye'ye dönen PKK militanları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu genelinde silahlı eylem yapmışlardır. Buna rağmen örgütün gücündeki azalma, Abdullah Öcalan'ı, Türkiye genelinde faaliyet gösteren PKK kadrolarını Lübnan'a çekme kararına itmiştir.²⁸⁶

PKK'nın dağılmaması, derlenip toparlanması ve Türkiye'ye yönelik faaliyetlerinin hazırlıkları için Lübnan sahası, kendisine tahsis edilmiştir. Lübnan sahasını kimlerin ne şekilde PKK için hazırlayıp tahsis ettiğine geçmeden önce, o günlerde Lübnan'ın durumuna kısaca bir göz atmaktan fayda vardır. Lübnan 1974 yılından sonra fiilen ikiye bölünmüştü. Doğu Beyrut ve Kuzey Lübnan'ın sahil şeridi Hıristiyan cumhurbaşkanı, Falañjist milisler ile Lübnan ordusunun bir kanadının denetimindeydi. Batı Beyrut ile Lübnan'ın diğer kesimleri ise Müslüman bir başbakanın kontrolündeydi. Gerçekte bu bölüm Arap Barış Gücü adı altında Suriye ordusunun fiili işgali altındaydı. Suriye'nin işgali altındaki bu topraklarda ise Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) bünyesindeki birçok örgütün kamp ve karakollarının yanısıra Lübnanlı Dürzî ve Şii milislerin kamp ve karakolları bulunuyordu. Ermeni ASALA²⁸⁷ örgütünün bir kampı da ayrıca aynı bölgedeydi.²⁸⁸

²⁸⁵ Aydın, a.g.e, s. 53-55.

²⁸⁶ Ahmet Cem Ersever, **Kürtler PKK ve Abdullah Öcalan**, İstanbul, 2007, Milenyum Yayınları. s. 58-60.

²⁸⁷ “Ermenistan'ın Özgürlüğü için Gizli Ermeni Ordusu” anlamına gelen tamlamanın kısaltmasıdır. Bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması ve 1915 yılında gerçekleştiği iddia edilen Ermeni soykırımının kabul ettirilmesi için çalışmıştır. 1980 yıllarında ABD tarafından resmi olarak terör örgütü listesine alınmıştır. 1975 yılında Lübnan'daki iç savaş esnasında, Beyrut şehrinde, sempatizan Filistinlilerin

Lübnan'daki bu çelişkili yönetim anlayışının temel sebebi, Fransız manda yönetimince oluşturulan Lübnan Cumhuriyeti Anayasası'nda Hıristiyan-Müslüman anlaşmazlığını canlı tutacak hükümlerin varlığıdır. Bu durum Lübnan'da ekonomik ve sosyal dengesizliklere sebep oluyordu. Ülke siyasi çekişmelere sahne oluyor ve bu çekişmeler sıcak savaşa dönüşüyordu. Lübnan'da iç savaşın 1974'te başlayıp sürekli devam etmesi, ülkenin ikiye bölünmesi ve ardından Suriye Ordusunun “Arap Barış Gücü” sıfatıyla Lübnan'ı işgal etmesi bahsedilen çarpıklıkların düzeltilmesi için değildi.²⁸⁹

PKK militanları, Lübnan'da, FKÖ içinde yer alan ve Sovyetler Birliği güdümünde, pratik ilişkileri daha çok Bulgaristan ile olan FKÖ kamplarına beşer-onar kişilik gruplar halinde dağıtılmıştır. Bekaa Vadisi olarak bilinen bölgede gerçekten de sözde Filistin davası için savaşmak amacı ile dünyanın birçok yerinden gelmiş insanlar vardı. Ama bunların durumu gerçekten farklıydı. PKK, bu senaryo ile ilk etapta militanların kafasında yer edecek olan soru ve çelişkileri bertaraf etmiş oluyordu. Zaten bu elemanların hepsi Türkiye'de aranır durumda olduklarından ve yine çoğu genç, tecrübesiz, herhangi bir hayat sorumluluğundan yoksun bulduklarından sanki oyun oynuyorlarmış gibi attıkları her adımın macera yönünü ön plana çıkarıp bunun zevki ile gün geçiren kişilerdi. Türkiye'den kaçarak yakalanma korkusundan kurtulmuşlardı.²⁹⁰

Abdullah Öcalan, Haziran 1989'da Şam'dan Lübnan'a geçerek Suriye sınırında ve Lübnan toprakları içersinde bulunan, Suriye ordusunca özel olarak

---

yardımı ile kuruldu. Agop Agopyan ve Agop Tarakçıyan tarafından kurulmuştur. Fransa ve Yunanistan Asala'nın üsleri olmuştur. Paris Orly Havaalanı saldırısından sonra örgüt birçok ufak gruba bölünmüştür. Zamanla örgüt içi çekişmeler ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmış, kurucularından Agop Agopyan öldürülmüş, Ermeni halkından da yeterli destek göremeyip, tarih sahnesinden çekilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Aydoğan Vatandaş, **ASALA Operasyonları, Aslında Ne Oldu?**, İstanbul, 2005, Alfa Yayınları.

²⁸⁸ Ersever, **a.g.e.**, 62-63.

²⁸⁹ Aydın, **a.g.e.**, s. 63-65.

²⁹⁰ Özdağ, **a.g.m.**, s. 83-85.

korunan ve FKÖ'nün cephaneliklerinin bulunduğu Helve Kampı²⁹¹'ni tamamen PKK'ya tahsis ettirmiştir. Bunun nedeni PKK'nın 1. Konferansı'nın Helve Kampı'nda yapılacak olmasıdır. PKK, Helve Kampı'nda yapılan 1. Konferansı'nda Kuzey Irak'a yerleşme kararı almıştır.²⁹²

Ağustos 1982 tarihinde ise, PKK'nın 2. Kongresi Suriye-Ürdün sınırındaki bir kampta yapılmıştır. Çalışma Raporu adı verilen bir metin temelinde kongreye katılan delegeler 6 gün boyunca eğitime tabi tutulmuştur.²⁹³

PKK, 2. Kongrenin ardından küçük bir öncü grubunu yerel temaslar için Kuzey Irak'a göndermiştir. O tarihlerde KDP'nin kontrolüne geçen Kuzey Irak'ta faaliyet gösterebilmek için Barzani ile bir antlaşma yapması gereken örgüt, Hafız Esad'ın çabalarıyla KDP ile temasa geçmiştir. Mesut Barzani, önceleri Türkiye'nin tepki göstereceğini öngörerek PKK'nın Kuzey Irak'a yerleşmesine olumsuz bakmış fakat Hafız Esad'ın baskılarına dayanamayarak kabul etmiştir. PKK'nın Kuzey Irak'a üstlenmeyi amaçlamasının nedeni, Kuzey Irak'ın, Türkiye'ye geçiş için çok stratejik bir konuma sahip olmasıdır. Bunun nedeni, Cudi Dağları Kuzey Irak'tan başlıyordu ve Şırnak, Hakkâri, Siirt, Bitlis, Diyarbakır ve Bingöl üzerinden Munzurlara uzanıyordu. 1983 senesine gelindiğinde ise PKK militanları, Türk sınırından geçerek Beytüşşebap, Uludere, Çukurca, Şemdinli ve Şırnak bölgelerinde halkla ilişki kurmaya başlamıştır. Silah ve erzak depoları hazırlayan militanlar, ileriki dönemde gelişecek olayları sanki önceden biliyormuş gibi davranıyorlardı.²⁹⁴

KDP ve PKK, 1983-1984 yılları arası dönemde büyük bir uyum içerisinde birlikte çalışmıştır. Suriye ve Lübnan'da eğitime tabi tutulan PKK militanları düzenli bir şekilde otoriteden yoksun Kuzey Irak bölgesine kaydırılmıştır ve bu militanların askeri açıdan destekleneceği yeni PKK kampları kurdurulmuştur. PKK lider kadroları ise genelde Tahran üzerinden Kuzey Irak alanına geçmişlerdir. Kadrolar ise

²⁹¹ Önceleri Helve Kampı olarak anılan bu kampa daha sonraları PKK'nın kurucuları arasında yer alan Mahsum Korkmaz'ın adı verilerek bir akademiye dönüşmesine karar verilmiştir.

²⁹² Ali Kemal Özcan, **Turkey's Kurds, A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan**, Oxon, 2006, Routledge Taylor and Francis Group, s. 123-125.

²⁹³ Aydın, **a.g.e.**, s. 82.

²⁹⁴ Özdağ, **a.g.m.**, s. 81-82.

Suriye'den Silopi ve Cizre üzerinden, Şırnak-Uludere yolu ile Kuzey Irak'a yollanmıştır. Yine bu dönemde, İran-Irak-Türkiye üçgenindeki Lolan Kampı, PKK'nın en büyük kampı durumuna gelmiştir. Bu kampta, KDP'nin radyo merkezi olduğu gibi PKK'nın da gazetesi yayınlanıyordu.²⁹⁵

PKK'nın bu dönemde Kuzey Irak'ta gösterdiği faaliyetlerden rahatsız olan Türkiye, 1983 kış aylarında Irak ile heyetler düzeyinde görüşerek bir "Sınır Güvenliği ve İşbirliği Antlaşması" imzalamıştır. Bu antlaşma sonucunda Türkiye'nin, Irak sınırından 10 km. kadar içeri girerek operasyon yapabilmesi öngörülmüştür. 10 Mayıs 1983'te üç Türk askerinin PKK militanlarınca şehit edilmesi üzerine Türkiye, 25 Mayıs 1983'te küçük bir birlik ile Irak topraklarına girmiş ve kısa süre sonra çıkmıştır. TSK'nın bu harekâtından bir ay sonra ise Abdullah Öcalan ile Mesut Barzani arasında "PDK ve PKK Dayanışma İlkeleri Antlaşması" imzalanmıştır.²⁹⁶

e. PKK'nın Silahlı Eylemlere Başlaması: Şemdinli ve Eruh Baskınları

PKK, 1984 yılına gelindiğinde ise, Kuzey Irak bölgesinde varlığını güçlendirme çalışmalarına başlamıştır. Örgütün Cemil Bayık, Dura Kalkan, Selahattin Çelik, Kesire Öcalan, Halil Ataç, Mahsum Korkmaz, Halil Kaya, Sabri Ok, Abdullah Ekinci gibi üst düzey yöneticileri Kuzey Irak'a yerleşmişlerdir. Nisan 1984'te, Zap Vadisi'nde bir ay süren toplantılarda örgütün üst düzey kadroları hariç tüm kadroların Türkiye'ye girmesi kararı alınmıştır.²⁹⁷ Adı geçen bu bölgelere girişler 1984 yılı Mayıs ayına kadar tamamlanmıştır. Mayıs 1984'te, 200 kadar PKK militanı, Kuzey Irak'tan Hakkari, Eruh, Şırnak, Van, Çatak, Mardin, Sason, Diyarbakır ve Bingöl'e, İran'dan Kars, Ağrı ve Suriye'den Adıyaman bölgesine girmiştir.²⁹⁸

²⁹⁵ Özdağ, a.g.m., s. 82-83.

²⁹⁶ Oran, *Kalkık Horoz...*, s. 87.

²⁹⁷ Ersever, a.g.e., s. 95-96.

²⁹⁸ Özdağ, a.g.m., s. 84-85.

Haziran 1984'te A.Öcalan'ın emri ile iki silahlı propaganda birliği oluşturulmuş, bunların üst kuruluşuna Hezen Rızgariya Kurdistan (HRK) adı verilmiştir. 15 Ağustos 1984 tarihinde, Eruh ve Şemdinli Jandarma Karakollarına yapılan baskınlar ile HRK'nın kuruluşu ilan edilmiştir. Ancak PKK'nın 15 Ağustos saldırıları ile birlikte, Barzani ile PKK arasında ihtilafli bir süreci başlatacak olaylar da başlamıştır. Türkiye, PKK'ya karşı yoğun operasyonlar başlatırken, bir yandan da KDP'yi dolaylı ve dolaysız yollardan baskı altına almaya ve PKK'yı bölgeden uzaklaştırmaya zorlamıştır. İran-İrak Savaşı esnasında Tahran ile işbirliği yapan Barzani'ye bir yandan, Tahran aracılığı ile baskı yaparken, diğer yandan da doğrudan Barzani'ye de Türkiye'nin yapacağı sıcak takiplerde hedef olacağı dolaylı yollardan bildirilmiştir.²⁹⁹

PKK'nın 1986 yılının sonunda Bekaa Vadisi'ndeki Helve Kampı'nda yapılan 3. Kongresi'nde ise 1987 yılı hedefleri saptanmıştır. HRK lağvedilmiş ve Ateşa Rızgariya Gele Kürdistan-Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu kurulmuştur.³⁰⁰ Yine 3. Kongrede, örgütün ilerlemesinin önünde engel olarak görülen geçici köy korucularının ve yakınlarının katledilmesi, evlerinin kundaklanması, mallarının yağmalanması yöntem olarak benimsenmiştir. Kongre kararları doğrultusunda PKK, 1987 yılı içinde geçici köy korucularına yönelik Mardin, Şırnak ve Siirt yöreleri basta olmak üzere 15 ayrı toplu katliam gerçekleştirmiştir.³⁰¹

4 Mart 1987 tarihinde, Türkiye'nin PKK ile mücadeledeki kararlı tutumu gereğince, 30 Türk savaş uçağının Kuzey Irak'ta KDP bölgesindeki Sırat, Era ve Alamis çevresinde bulunan PKK kamplarına karşı düzenlediği saldırılar, KDP'nin PKK'dan uzaklaşması sürecini hızlandırmıştır. Bu nedenle Barzani, üzerindeki Türkiye baskısı neticesinde Mayıs 1987 tarihinde yaptığı açıklamada, PKK ile 1984 tarihinde yaptığı antlaşmayı feshettiğini açıklamıştır.³⁰²

²⁹⁹ Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İstanbul, 1993, İletişim Yayınları, s. 34-35.

³⁰⁰ Özdağ, **a.g.m.**, s. 85-86.

³⁰¹ http://www.usakgundem.com/pdfs/USAK_PKK_Kronoloji.pdf (21/10/2008)

³⁰² Can Sancak, **Doğu Yakasının Hikayesi, Körfez, Kürtler ve Sonrası**, İstanbul, 1992, Nüans Yayınları, s. 33.

KDP'nin PKK'yı terörist ilan edip, ilişkilerini koparması, Barzani'nin Kuzey Irak'taki rakibi Talabani ve partisi KYB'nin, PKK ile ilişki geliştirmesine zemin hazırlamıştır. A. Öcalan ve C. Talabani Suriye ve Lübnan'da geçmişte defalarca görüşmüş olmalarına rağmen, KDP ile ittifak içinde görünen PKK, KDP'yi zora sokmamak için Barzani'nin düşmanlarından uzak durmuştur. Ne var ki, KDP ile iplerin koparılmasından sonra KYB ile PKK arasında bir ittifak kurulmaması için hiçbir neden kalmamıştır. Kasım 1987 tarihinde başlayan görüşmeler sonucunda, 1 Mayıs 1988'de PKK ile KYB arasında bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu işbirliği protokolü ile KYB, Türkiye'ye karşı da sert bir tavır içerisine girmiş oluyordu. Bu tarihlerde Kuzey Irak'ta çalışan bir grup Türk mühendisi kaçırılan KYB, Türkiye'nin yakaladığı PKK militanlarını da geri istemiştir.³⁰³

PKK, 1988 yılında Irak merkezi yönetiminin Kuzey Irak'ta kısmi bir denetim kurmasından sonra da bölgedeki varlığını güçlendirerek Türkiye'ye karşı saldırılarına devam etmiştir.³⁰⁴

1989 yılı, PKK kadroları için yoğun bir şekilde kadro eğitimlerinin gerçekleştirildiği bir yıl olmuştur. Örgütün bu yıl içerisinde koyduğu hedeflerde, 4. Kongre'ye hazırlık amacıyla Türkiye içerisinde bir bölgede 2. Konferansı toplamak da vardı. Ancak bu hedef gerçekleşmemiş, 2. Konferans Lübnan'da, 4. Kongre ise Mayıs 1990'da Haftanın Kampı'nda yapılabilmektedir. 4. Kongre'de, SSCB'nin dağılmasına paralel olarak örgütün temel felsefe olarak benimsediği Marksist-Leninist ideolojinin tekrar gözden geçirilmesi kararı alınmıştır. 1990 yılı esasen örgüt için bir yükseliş döneminin başlangıcıdır. Irak merkezi hükümetinin, I. Körfez Savaşı'ndan sonra isyan eden Kürt gruplara karşı giriştiği operasyonlar neticesinde, önceki bölümlerde de değinildiği gibi Kürt grupların bölgeyi terk ederek Türkiye ve İran'a kaçmaları, PKK'nın, Kuzey Irak bölgesinde faaliyet gösterme imkânlarını daha da genişletmiştir. PKK, bu tarihi fırsatı değerlendirmek için Irak ordusu ile yoğun bir işbirliğine girişmiştir. Ayrıca Irak istihbarat servisi (El-Muhaberat), PKK'dan, Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetleri de dahil olmak üzere bilgi

³⁰³ Özdağ, a.g.m., s. 88-89.

³⁰⁴ aynı yer.

toplamada faydalanır hale gelmiştir. yine bu dönemde PKK, Irak ordusunun Kuzey Irak'ta kalan silahlarını da devralmıştır.³⁰⁵

1992 yılına gelindiğinde, PKK ile Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren Kürt gruplar arasında, Türkiye'nin aktif ve kararlı bir dış politika izlemesi neticesinde yaşanan husumet iyiden iyiye artmıştır. Kuzey Irak'ta taraflar arasında tansiyon yükselirken, Türkiye'de Mart 1992 tarihinden itibaren bölgeye düzenlediği operasyonlarını iyice yoğunlaştırmıştır. TSK, 6 Mayıs 1992'de, Kuzey Irak'taki PKK kamplarına yönelik olarak geniş çaplı bir operasyon başlatmıştır. Bu operasyon Ekim 1992 tarihinde gerçekleştirilen Türkiye tarihinin en büyük operasyonunun habercisi gibi olmuştur. 1984-1992 tarihleri arasında savunmada kalan devlet güçleri, o tarihte ilk kez inisiyatifini ele geçirmek için planlı ve uzun vadeli bir stratejiyi uygulamaya koymuşlardır.³⁰⁶

Türkiye, zırhlı araçlar ve savaş uçaklarının desteğindeki 20.000 kişilik bir kuvvetle, 16 Ekim 1992 tarihinde Kuzey Irak'a girmiştir.³⁰⁷ Operasyon çok ağır hava şartlarında gerçekleştirilmiştir. PKK militanları Abdullah Öcalan'dan aldıkları emir gereğince Türk Ordusu ile cephe savaşına girişmiş, bu durum daha ağır kayıplar vermelerine neden olmuştur. Bu operasyon sonucunda PKK'nın verdiği ölü sayısı 1500-2000 civarındadır. Kesin bir yenilgi aldığını kabul eden PKK üst düzey yönetimi KDP ve KYB'ye başvurarak Erbil'deki Kürt parlamentosunun otoritesini kabul ettiğini açıklamıştır.³⁰⁸ Operasyon tamamlandıktan sonra, o tarihte Türkiye ile müttefik olan Talabani önderliğindeki KYB'den, PKK militanlarının Kuzey Irak'ta bulunan Zaleh Kampı'nda toplanacağı ve Türkiye'ye yönelik terörist eylemlere izin verilmeyeceği sözü alınmıştır. Ancak kısa sürede bu kamp, PKK'nın ana kamplarından biri haline dönüşmüş ve Turgut Özal döneminde Türkiye ile KYB arasında kurulan sıcak ilişkiler de bozulmaya başlamıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak KDP, Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. KYB ise, İran'dan gördüğü

³⁰⁵ Robert Olsen, "The Kurdish Question and Turkey's Foreign Policy, 1991-1995: From the Gulf War to the Incursion Into Iraq", *Journal of South Asian and Middle eastern Studies*, London, 1995, 19:5, s. 13-14.

³⁰⁶ Olsen, *a.g.m.*, s. 20-21.

³⁰⁷ Gönlübol ve Kürçüoğlu, *a.g.e.*, s. 661-662.

³⁰⁸ Özdağ, *a.g.m.*, s. 97-98.

para ve silah desteğinin karşılığında, bu ülkedeki yönetime karşı mücadele veren İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin 6 üst düzey yöneticisini İran'a teslim etmiş ve bu örgütün Süleymaniye'deki ana karargahı ile Erbil, Taktak, Haladiza ve Ranya'daki temsilciliklerini kapatmıştır. Bu gelişmeler, Kuzey Irak'taki Kürt grupların, güç mücadelesi sözkonusu olduğunda, pragmatist bir tavır sergilemekten çekinmeyeceklerini göstermiştir.³⁰⁹

Bu gelişmelerin, Türkiye açısından olumlu ve olumsuz sonuçları olmuştur. Kürt grupların aralarında anlaşamaması nedeniyle, Batının desteğine karşın, Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulamamış olması Türkiye için olumlu sonuçlardan biridir. Dönemin Amerika Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott'ın 12 Nisan 1995 tarihinde yaptığı basın toplantısında, Amerikan yönetiminin ne Kuzey Irak'ta, ne de başka bir yerde bağımsız bir Kürt devletinin kurulması çabası içerisinde olmadığını belirtmiştir.³¹⁰

Kürt grupların aralarında yaşanan çatışmaların Türkiye açısından yarattığı olumsuz sonuçların en önemlisi ise, PKK'nın bu çarpışmaların yarattığı kargaşa ortamından sonuna kadar yararlanarak bölgedeki konumunu sağlamlaştırmasıdır.³¹¹ Bunun en güzel kanıtı, PKK'nın, Ekim 1992 yılında TSK tarafından büyük bir silahlı güç ile Kuzey Irak'a yaptığı operasyonun üzerinden henüz bir yıl bile geçmeden, Kuzey Irak'ta yeniden güçlenmesidir. Nitekim Mesut Barzani, 29 Aralık 1992 tarihinde KDP'nin kontrolündeki yerel bir televizyonda yaptığı açıklamada, PKK ile Kürdistanî Cephe arasında yapılan antlaşmanın, PKK'nın Kuzey Irak'a yerleşme çabası içerisinde olmasından dolayı bozulduğunu açıklamıştır.³¹²

³⁰⁹ Gönlübol ve Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 662.

³¹⁰ **Turkish Daily News**, 13 Nisan 1995.

³¹¹ Gönlübol ve Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 662-663.

³¹² **Turkish Daily News**, 02 Ocak 1993.

Ekim 1992 Operasyonu ile gerek Türkiye, gerek Kuzey Irak açısından yeni bir dönem başlamıştır. PKK, içinde bulunduğu sıkıntılı dönemi atlattı zaman kazanabilmek adına 20 Mart 1993 tarihinde tek taraflı olarak ateşkes ilan etmiştir.³¹³

Kuzey Irak'a yeniden yerleşen ve güç kazanan PKK, Aralık 1993'te KDP ve KYB arasındaki çatışmaların başlamasını fırsat bilerek 8-27 Ocak 1995 tarihleri arasında Haftanın Kampı'nda yapılan 5. Kongresi'nde kurtarılmış bölgeler oluşturma ve bu bölgelerde devletleşme ve ordulaşma politikalarını canlandırma kararı almıştır. Bu çerçevede PKK, Kuzey Irak'ta kurtarılmış bölgeler kurulması, Türkiye'den bölgeye göç eden örgüt yandaşı sivil halkın kurtarılmış bölgelere yerleştirilerek örgüt otoritesi altında devletleştirme çabalarını başlatmıştır. Kongreyi takiben siyasallaşma faaliyetlerine hız veren örgüt, 12 Nisan 1995'de Hollanda'da bir sözde Kürt Parlamentosu toplamıştır.³¹⁴

PKK, 1996 yılı sonunda yurt dışındaki Marksist-Leninist terör örgütleriyle bir birlik protokolü imzalayarak ortak hareket kararı almıştır. 1996-1997 yıllarında terör örgütünün genişleme politikasına uygun olarak Karadeniz bölgesindeki eylemlerinde artışlar görülmüştür.³¹⁵ Aynı yıl içinde Antalya bölgesinde özellikle turistlere yönelik eylemlere de hız veren örgüt, bu yolla Türkiye'nin turizm gelirlerini baltalamayı hedeflemiştir. Daha sonra, bu eylemleri gerçekleştirenlerin Yunanistan'da eğitim gördükleri ortaya çıkmıştır. 17 Eylül 1998'de, KDP ile KYB arasında Washington'da yapılan anlaşma Kuzey Irak için de bir dönüm noktası olmuştur. KDP ve KYB tarafından dışlanan PKK, bu birleşmeye katılmak istediye de başarılı olamamış, Amerika Birleşik Devletleri'nin de açıkça PKK'ya tavrı alması üzerine Türkiye, savaşı da göze alarak PKK'nın Suriye'deki varlığına son vermek için atağa geçmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kararlı tutumu ve Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş'in 5 Ekim 1998'de Suriye sınırına yakın bölgede yaptığı konuşma etkisini göstermiş, Abdullah Öcalan 9 Ekim 1998 tarihinde Suriye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Buradan Yunanistan'a kaçan Abdullah Öcalan, iltica talebi kabul

³¹³ "PKK Kronolojisi", Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu İnternet Yayınları, http://www.usakgundem.com/pdfs/USAK_PKK_Kronoloji.pdf (02/10/2008)

³¹⁴ Michael Radu, "The Rise and Fall of the PKK", ORBIS, Greenwich, 2001, JAI Press, s. 14-15.

³¹⁵ Olsen, a.g.m., s. 21-22.

edilmeyince Moskova'ya gitmiştir. Duma Meclisi Öcalan'ın Rusya'da kalmasını onaylarken, Rusya Başbakanı'nın karşı çıkması üzerine, 12 Kasım'da Abdullah Sarıkurt adına düzenlenmiş sahte pasaportla Moskova'dan Roma'ya gelince İtalyan polisince tutuklanmıştır. Dönemin İtalyan hükümetinin koruması da sonuç vermeyince, 16 Ocak 1999 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nce "Lazaros Mavros" adına düzenlenen kırmızı pasaportla buradan ayrılmıştır. Yeniden Moskova'ya oradan Yunan Gizli Servisine ait uçakla Yunanistan'a ve buradan da Kenya'ya kaçırılan Abdullah Öcalan, 16 Şubat 1999 tarihinde, Kenya'da düzenlenen özel bir operasyonla yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir.³¹⁶

PKK, Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesinden hemen sonra Şubat 1999'da 6. Kongresi'ni Kuzey Irak'ta yaparak, Kuzey Irak'ta konuşlu PKK güçlerinin Abdullah Öcalan'ın yaşam güvencesi olduğunu benimsemiştir.³¹⁷

f. Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası'nda Değişimin Nedeni: Değişen Bölgesel Konjonktür

Türkiye'nin Irak politikasının, ABD'nin Ortadoğu'da izlediği politikanın bir benzeri olduğunu söylemek mümkündür. ABD, 1980'lerde Irak'ı İran'a karşı silahlandırırken, Türkiye de, ülkesindeki Kuzey Irak kaynaklı Kürt sorunuyla baş edebilmek için Saddam Hüseyin ile işbirliği yapmıştır. 1990'lara gelindiğinde ise ABD Kuzey Iraklı Kürt gruplar ile işbirliği içinde Saddam Hüseyin'i iktidardan uzaklaştırmaya çalışırken, Türkiye'nin Irak politikası da büyük ölçüde Iraklı Kürtlere odaklı bir hal almıştır. Esasen iki ülke arasındaki temel yaklaşım farklılığı, ABD'nin bölgeye yönelik en büyük tehlike olarak Irak'ı, Türkiye'nin ise kurulması olası bir Kürt devletini görmesinden kaynaklanmaktadır.³¹⁸

Türkiye, 2000 yılının sonuna gelindiğinde ise Irak politikasında küçük çaplı açılımlar yapmaya başlamıştır. Bunların arasında BM'nin ağır ambargosu altında

³¹⁶ Radu, **a.g.m.**, s. 16-20.

³¹⁷ "PKK Kronolojisi", **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu İnternet Yayınları**, http://www.usakgundem.com/pdfs/USAK_PKK_Kronoloji.pdf (09/10/2008)

³¹⁸ Oran, **Türk Dış Politikası ...**, s. 271.

olan Irak'a insani yardım gönderme, ticaret heyetinin ziyareti ve diplomatik temsilin büyükelçilik düzeyine çıkarılmasıydı. Bunda Türkiye'nin, ABD'nin Irak'a yönelik izlediği politikadan kaynaklanan zararın bir türlü karşılanmaması ve Fransa ve Rusya gibi ülkelerin giderek Irak'a yönelik yaptırımları delmeleri sonucu bu ülkeye karşı izlenen çevreleme politikasının gevşemesiydi. Zaten G. Walker Bush yönetimi de akıllı yaptırımlar politikasına yönelme seçeneğini gündeme getirerek para karşılığı mazot alınmasını ve genelde ticari ilişkilerin gelişmesini engellemeye çalışmıştır. ABD'nin Irak'a yönelik izlediği "çevreleme" ve akıllı yaptırımlar" gibi politikalar en sonunda Mart 2003'te Irak'ın ABD tarafından doğrudan işgali ile yeni bir boyut kazanmıştır.

3. II. Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali: Genel Bir Değerlendirme

a. Irak'ın İşgali

11 Eylül 2001 tarihinde uluslararası terör örgütü El-Kaide tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen saldırılar sonrasında ABD'nin geliştirdiği yeni dış politika doktrinleri çerçevesinde Afganistan'a yapılan askeri müdahalenin ardından I. Körfez Savaşı'ndan beri tecrit edilmiş durumda ve ambargo altında bulunan Irak'a karşı 20 Mart 2003 tarihinde Koalisyon Güçleri tarafından bir saldırı harekâtı başlatılmış ve II. Körfez Savaşı başlamıştır.³¹⁹

Türkiye, ABD'nin istediği desteği vermezken, Kürtler, ABD'ye savaş esnasında verdikleri destekle ABD'nin en büyük müttefiki olmuşlardır. Öyle ki ABD güneyden Irak'ı işgal ederken, kuzeyden de Kürtler ilerleyerek, en büyük Türkmen kenti Kerkük'ü Türkiye'nin tüm uyarılarına rağmen işgal etmişler ancak daha önce olduğu gibi çekilmek zorunda kalmışlardır. Türkiye özellikle 1991'den sonraki süreçte PKK'ya karşı sürekli beslediği, her koşulda yardım ettiği Iraklı Kürt grupların tuzağına düşmüştür. 4 Temmuz 2003 tarihinde Süleymaniye'de görev yapmakta olan Türk Özel Kuvvetleri Komutanlığı'na mensup 3 subay 8 astsubaydan

³¹⁹ Ümit Özdağ, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Krizi", **Stratejik Analiz Dergisi**, Ağustos 2003, s. 24-25.

oluşan Türk askeri birliğinin Amerikalılarca tutuklanması operasyonuna Kürt Peşmergelerin de katılması, Kürtlerin Irak'ın işgalinde ne kadar önemli bir rol oynadıklarının göstergesi gibidir.³²⁰

b. Irak'ta Son Durum

Irak'ın 20 Mart 2003 tarihinde ABD'nin önderliğindeki koalisyon güçleri tarafından işgaliyle başlayan süreç, Irak'ta ve Ortadoğu'da etkilerini sürdürmeye devam etmektedir. Kısa sürede biten savaş neticesinde Baas rejimi yıkılmış ve Irak'ta Saddam Hüseyin ve Baas sonrası yeni bir dönem başlamıştır. Irak'ın işgali ABD için ilk bakışta bir rejim değişikliği anlamına gelse de, sonrasında gelişen olaylar nedeniyle her bakımdan masraflı bir işgal ve zorlu bir devlet inşası sürecine dönüşmüştür. Yapılan hatalar ve öngörülemez faktörler nedeniyle, Saddam Hüseyin'i devirmek ABD için işin kolay tarafı olmuş, işgal sonrası istikrarı sağlamak ve siyasi yapılanmayı sürdürmek ise en karmaşık ve zor kısım haline gelmiştir.³²¹ Savaşın hemen ertesinde Irak'ta devlet mekanizması çökmüş ve bir iktidar boşluğu ortaya çıkmıştır. ABD Başkanı George W. Bush'un büyük sıcak çatışmanın bittiğini ilan ettiği 1 Mayıs 2003 tarihinden bugüne kadar yaşanan gelişmeler, Irak halkı, bölge ülkeleri ve Türkiye açısından işgal sonrası Irak'ta zorlu bir döneme girildiğini göstermektedir. 15 Ekim 2005'te yapılan anayasa referandumuyla birlikte yeni Irak'ta bir kavşak daha geçilmiş oldu. Yeni Irak anayasası 144 maddeden oluşmakta ve Irak Cumhuriyetini “bağımsız ve egemen bir devlet,” yönetim şeklini “demokratik, federal ve temsili (parlamentar) bir cumhuriyet” olarak tanımlamaktadır.³²²

Irak'taki gelişmeler, ABD'deki 2004 Kasım başkanlık seçimlerini nasıl etkilediyse, Irak anayasasının kabulü de Amerikan kamuoyuna yönelik

³²⁰ Geniş bilgi için bkz: Deniz Bölükbaşı, **1 Mart Vakası, Irak Tezkeresi ve Sonrası**, Doğan Kitapları, İstanbul, 2008; Ümit Özdağ, “*Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Krizi*”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Ağustos 2003, Sayı 40.

³²¹ Özdağ, “*Türk-Amerikan İlişkilerinde...*”, s. 25-28.

³²² Gökhan Çetinsaya, “*Iraktaki Yeniden Yapılanma Senaryolarının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler*”, **Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu**, Ankara, 2005, TEPAV Bildirisi, s. 23-25.

propagandanın bir parçası olarak kullanılmış, Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesi takviminin işlediğinin bir göstergesi olarak yansıtılmıştır. Üstelik ABD'nin çeşitli müdahalelerle Sünni Arapları da bu sürece dâhil etmeye çalışması, bu şekilde direnişin bitirileceği yönünde bir beklentiye de yol açmıştır. Ancak Amerikan hükümetinin bütün beklentilerine rağmen, referandumda %78 oyla kabul edilen mevcut anayasanın Irak'a iç barış ve istikrar getireceği oldukça şüpheli gözükmektedir. Zorla sağlanan bir mutabakat ve çelişkilerle dolu bir anayasa şiddet sarmalını ve istikrarsızlığı daha da arttırabilir. Irak anayasasının bazı açılardan 'çağdaş' ve 'demokratik' bir metin olduğu iddia edilse de Irak'ta siyasi istikrarı sağlama bakımından yeterli değildir. Anayasanın kabul sürecindeki acelecilik iki olumsuz sonuç doğurmuştur. Birincisi, anayasa metni bütün taraflar arasında tam bir uzlaşma sağlanmadan bitirilmiştir. ABD'nin Irak Büyükelçisi Zalmay Halilzad bir son dakika müdahalesiyle Sünni Arapların anayasayla ilgili kaygılarını gidermeye çalışmış ve kısmi bir uzlaşma sağlayabilmiştir. Ancak referandum sonuçları, Sünni Arapların anayasayı büyük oranda reddettiklerini göstermektedir. İkincisi, anayasa metni eksik kalmıştır. Federalizmin sınırları gibi hayati konulardaki anayasa maddelerinin ayrıntıları 15 Aralık 2005 seçimlerinden sonra oluşan meclise bırakılmıştır. Yeni mecliste bu konular büyük anlaşmazlıklara sebep olabilir. Toplam 50 madde kadar olan bu hayati konular basit kanun düzenlemeleri şeklinde yapılacak, bunlarla ilgili kararlar Şii ve Kürt ağırlıklı bir mecliste basit çoğunlukla alınacaktır. Örneğin, federasyon konseyi, başkan yardımcıları, yüksek yargı konseyi, federal yüksek mahkeme, bölgelerin kurulması, vergi gelirlerinin, petrolün ve gazın nasıl paylaşılacağı gibi meseleler hakkındaki kanunlaştırma süreçlerinde Sünni Arapları ve Türkmenleri de içerecek uzlaşmaların sağlanması konusunda herhangi bir aşama kaydedilememiştir.³²³

Irak Anayasasının başka bir özelliği de siyasi sistem ile ilgilidir. Anayasa ile belirlenen sistem geniş bir adem-i merkeziyet ve gevşek bir federasyon modelidir. Buna göre, bir ya da birkaç eyalet bir araya gelerek bölgeler kurabilecek; bu bölgeler yüksek derecede bir otonomiye sahip olacaklardır. Merkeze sadece savunma, dış

---

³²³ Ulutaş, a.g.e., s. 33-37.

politika, maliye ve gümrük politikası bırakılmıştır. Genel sağlık, genel eğitim, altyapı yatırımları, çevre ve gümrüklerin idaresi ile ilgili yetkiler ise merkez ile bölgeler arasında paylaşılacaktır. Bölgeler merkezin özel yetkileri içerisinde sayılmayan bütün alanlara kendileri hükmedecek; kendi anayasaları, yargı ve bütçe yetkileri olacaktır. Bölgeler kendi iç güvenliğinden sorumlu olacak, polis ve bölgesel güvenlik güçlerini kendileri kuracaklardır. Ayrıca bölgeler, merkezin özel yetkileri içerisinde sayılmayan konularda federal yasalar kendi bölgesel yasalarıyla çelişiyorsa, bunları değiştirmek hakkına sahip olacaklardır. Yetkinin paylaşıldığı konularda yaşanacak bir anlaşmazlıkta ise öncelik bölgesel yasaya verilecektir.³²⁴

Anayasada federal-bölgesel düzenlemenin dışında kalan ve bir bölgeye dahil olmayan eyaletlere de geniş bir idari ve mali özerklik tanınmıştır. Adem-i merkeziyetin ve federalizmin sınırları teorik olarak bu kadar geniş tutulurken, bu sistemin ayrıntıları ve nasıl uygulanacağı anayasada belirsiz bırakılmıştır. Kürt federal bölgesi ile ilgili hiçbir şüpheye yol açmayacak ayrıntılar hariç, diğer federal bölgelerin nasıl kurulacağını düzenlemek yeni meclise, bir başka ifadeyle Şii Arap ağırlıklı bir meclisin basit çoğunlukla alacağı kararlara bırakılmıştır. Anayasal düzene açıklık getirecek bu tür ayrıntıların da anayasanın bir parçası olarak görülmesi ve bu hayati ayrıntıların kanunla değil anayasa maddeleri ile düzenlenmesi gerekirdi. Bu ayrıntıların mecliste basit çoğunlukla değil, anayasa değişiklikleri için gereken çoğunluk ve prosedürle düzenlenmesinin yolu açılmalı veya ek maddelerle anayasaya dâhil edilmesinin yolları aranmalıdır.³²⁵

Yeni anayasada sadece eksiklikler değil, tarafların memnuniyetsizliklerini arttıran ihtilafli meseleler de bulunmaktadır. Özellikle sürgün yıllarını İran'da geçirmiş ve İran'la yakın ilişkileri olan Şii Arap grupların, çoğunlukta oldukları güneydeki dokuz eyalette federal bölge kurma planlarını dillendirerek anayasa taslağına buna yönelik maddeler koydurmaları endişe verici olarak görülmektedir. Sünni Arapları temsil eden partiler, bu durumun Irak'ı parçalayacağını ve kendilerinin merkezî Irak'ta, petrol yoksunu, şiddet yüklü, istikrarsız ve fakir bir

³²⁴ Soner Yalçın, “Sınırötesi Operasyon Meselesini Okuma Kodları”, **Hürriyet**, 8 Temmuz 2007.

³²⁵ aynı yer.

devletçiğe hapsolunacaklarını düşünmektedirler. Petrol gelirlerinin paylaşılması meselesi ise Sünni Arapların endişelerini arttıran ikinci husustur. Sünni Araplar, anayasa taslağında belirsizlikler içeren ilgili maddelerin kendilerini petrolden mahrum bırakmak için yazıldığını öne sürmektedirler.³²⁶

Anayasa ile belirlenen sistem geniş bir adem-i merkezîyet ve gevşek bir federasyon modelidir. Bu bağlamda Kerkük meselesi de en sıcak gündem maddelerinden biridir. Kerkük'ün Kürt Federal Bölgesinin sınırları içine dâhil edilip edilmemesi konusunda sadece Türkiye'nin değil, Sünni ve Şii ayrımı olmaksızın bütün Arapların kaygıları mevcuttur. Bu bakımdan bütün beklentilerin aksine Geçici İdari Yasa'nın 53. maddesinde yer alan Kerkük'ün herhangi bir bölgeye katılamayacağı ifadesine anayasada yer verilmemesi hayal kırıklığı yaratmıştır. 58. maddede detaylandırılan normalleşme sürecinin, Kerkük'ün belirtilen süre sonunda Kürt federal bölgesine dâhil edilmesini kolaylaştıracak şekilde uygulanışı ise endişeleri arttırmaktadır. Yeni anayasa, hem Arap dünyasının en modern anayasası olarak, hem de iç savaşı ve parçalanmayı kolaylaştırıcı bir metin olarak okunabilir. Irak'ın geleceğini belirleyecek olan anayasada göze çarpan bu temel hususlar üzerinde uzlaşılabilmesi, olumsuz senaryoların gerçekleşme ihtimalini arttıracaktır. Etnik ayrımları derinleştiren yeni anayasada buna zemin hazırlayacak hükümler mevcut bulunmaktadır.³²⁷

Kuzey Irak'ta egemen olan Kürt Bölgesel Yönetimi kurulana kadar, Türkiye için Kuzey Irak demek, PKK sorunu demektir. Ancak Kürt yönetimi kurulduktan sonra tablo değişmiştir. Türkiye için geçmiş dönemde bir güvenlik sorunu olan Kuzey Irak'taki otorite boşluğu ve Kürt gruplar, bağımsız bir Kürt devletinin kurulması ihtimaliyle birlikte Türkiye için bir dış tehdit haline gelmiştir. Kerkük'ün statüsü tartışmalarının odağında bu endişelerin olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kerkük'ün geleceği Irak'ın geleceği, Irak'ın parçalanıp parçalanmaması demektir. Kuzey Iraklı Kürt liderler de tüm gelecek planlarını Kerkük üzerine yapıyorlar. Iraklı Kürt gruplar, Kerkük'te nicel bir üstünlük sağlayabilmek için yüz binlerce Kürt'ü

³²⁶ Çetinsaya, **a.g.m.**, s. 31-35.

³²⁷ **aynı yer.**

Kerkük'e yerleştirdiler. Kentte yaşayan ve Baas Rejimi zamanında zorla Kerkük'e yerleştirilen on binlerce Arap aile de yine Kürt yöneticilerin ifadesine göre kendi rızalarıyla geldiklere yerlere dönüyorlar. Ancak tablonun hiç de öyle olmadığını anlamak için Kerkük'n yeni kurulan Kürt mahallelerine şöyle bir göz atmak bile yeterlidir.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'nda yenilmesinin nedenlerinden biri de Irak Cephesidir. O dönemki adıyla Bağdat, Basra ve Musul Sancakları, her daim İmparatorluğun en hassas toprakları olmuştur. 20. yüzyıla damgasını vuracak, dünya savaşlarının sebebi sayılabilecek petrolün bu topraklarda bol bulunması, 19. yy. sonlarında zamanın büyük devletlerinin gözlerinin Irak'ın yer altı kaynakları bakımından oldukça zengin toprakları olan Musul ve Kerkük'e dikilmesine neden olmuştur. İngilizler bu konuya o kadar çok önem vermişlerdi ki, Bölgenin kontrol altına alınmasının ülkenin bekası için değişmez şart olarak kabul etmişler ve devlet politikası olarak uygulamaktan kaçınmamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin daha kuruluş aşamasında karşılaştığı tüm sıkıntılara eklenen ve Türkiye'nin işgalci devletlerle yaptığı Lozan Antlaşması ile karara bağlanamayan sorunlardan biri olan Musul sorunu, Türkiye'yi yeni bir savaşın eşiğine getirmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, stratejik bir karar alarak, iç sorunları çözenin ve ülkeyi refaha ulaştırmanın daha önemli olduğuna karar vermiş, Musul sonunun lehimize çözümünün ileriki bir tarihe bırakmıştır. Bu çerçevede Irak, daha doğrusu Kuzey Irak 1926 yılında resmen elden gitmiş, Türkiye, Ankara Antlaşması ile bu topraklardaki haklarından vazgeçtiğini ve Musul Bölgesi'nin İngiltere Mandaterliğindeki Irak Krallığına verilmesini kabul etmiş, 1932 yılında İngiltere'den bağımsızlığını alan Irak Krallığını tanımıştır.

Ancak Mustafa Kemal Atatürk, nasıl ki Hatay sorununun çözümünü barışçı yollardan sağladıysa, Musul sorununu da benzeri bir şekilde çözmeyi hedeflemiştir. Atatürk, bu konuyu 1936 yılında Amerikalı bir Generale açıkça ifade ederken, aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nın da yaklaşmakta olduğunu ve dünyanın yeni bir sisteme doğru gideceğinin de sinyalini vermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, 1958 yılında yıkılan Irak Krallığı'nın yerine kurulan Irak Cumhuriyeti'ni de 1959 yılında tanıyarak ilişkilerine devam etmiştir. 1958'den

bu zamana kadar Türk hükümetleri Irak'a karşı genelde ilgisiz kalmışlardır. Hemen hiçbir hükümet ne Irakla ticareti, ne ekonomik ve askeri işbirliğini desteklemiş, ne isyan eden Kürtlerle, ne de Türkmenlerle yeteri kadar ilgilenmemiş, Türkiye'nin en önemli komşularından biri olan Irak, 1990'lara, yani I. Körfez Savaşı'na kadar Türk Dış Politikası'nın öncelikli konularından biri olamamıştır.

Türkiye'nin iki önemli komşusu olan İran ile Irak arasında 1980 yılında başlayan savaş, bölgesel güç olmak isteyen Irak ile İran İslam Devrimi'nin devamlılığını, bu rejimin tüm Müslüman ülkelere yayılmasında gören İran'ın güç mücadelesine dönüşmüştür. Savaş Türkiye'nin istediği şekilde sona ermesine rağmen, Irak boş durmamış, bu defa da Kuveyt'e saldırarak, bu ülkeyi önce işgal etmiş, daha sonra da ilhak ettiğini ilan etmiştir. Türkiye, Irak'ın Kuveyt'i işgalini ilk anda kınayan ülkelerden biri olmuş, böylelikle Türkiye'nin tarafsız kalmasını bekleyen Irak beklediğini bulamamıştır. Körfez krizinin ardından daha da artan PKK sorunu, Çekiç Güç, Kuzey Iraklı Kürtlerin Parlamento kurmaları ve Türkmenlerin var olma mücadelesi gibi konular nedeniyle Irak, 1990'lardan itibaren Türkiye'nin gündeminde en önemli dış politika sorununu oluşturmuştur.

1991'den sonra Kuzey Irak'ta devlet otoritesinin kaybolmasıyla başlayan süreçte bölge Kürt grupların denetimine girmeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, I. Körfez Savaşı sonrası parçalanma sürecine giren Irak için Irak devletinin bütünlüğünün esas olduğu politikalar üretmeye ve komşu ülkelerle aynı yönde hareket etmeye çalışmıştır.

I. Körfez Savaşı'ndan sonra Kuzey Irak'ta ortaya çıkan durumun hem Kürtler açısından, hem de bölge jeopolitiği açısından önemli sonuçları olmuştur. Bölgesel konjonktürün Kürtler açısından ortaya çıkarttığı en önemli sonuçlar; merkezî hükümetin Kuzey Irak'ta kontrolünü kaybetmesi, Kürt özerk yönetiminin belirginleşmesi ve bir dereceye kadar uluslararası alanda tanınma sağlanması, Baas rejiminin devre dışı kalması ve yeni konjonktürün bölgenin genelini ilgilendirmeye başlayan Kürt sorununu körüklemesi olarak sıralanabilir.

Türkiye Cumhuriyeti, bir yandan bu tür politikalar geliştirirken, diğer taraftan Kuzey Irak'a yerleşen PKK'ya yönelik sınır ötesi operasyonlar yaparak, bazen özel birliklerle, bazen de 20-30 bin kişilik askeri birliklerle Irak topraklarına girmiş, 1995 yılından itibaren Kuzey Irak'ta sabit birlikler konuşlandırarak kendisine güvenli bir kuşak oluşturmak istemiştir. Daha önceleri devlet politikası gereğince resmi anlamda ilişki kurmadığı Kürt gruplarla temas etmek zorunda kalmış, onların Irak'ta yapmak istedikleriyle değil ve fakat onların PKK'ya yapacaklarıyla ilgilenmek gibi bir yöntem izlemiştir. Bu yöntem ise Kürt gruplar için bir fırsat yaratmış, devlet olma sürecinde aradıkları desteği fark ettirmeden Türkiye'den almayı başarmışlardır.

Irak ise, I. Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye bakış açısını iyice değiştirmiş, Türkiye'ye, kendisine dost ve yakın bir devlet gözüyle değil de, topraklarında gözü olan bir devlet gözüyle bakmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, 1925 yılında Şeyh Sait isyanı, güçlü bir orduya sahip olamaması ve uluslararası destek yokluğu gibi nedenlerle gidemediği Musul'a, 1991 yılında da yine kendi topraklarındaki PKK'nın eylemleri ve uluslararası destekten yoksunluk gibi nedenlerden dolayı gidememiştir. 1925 yılında yeterli askeri ve ekonomik gücü olmayan Türkiye'nin, 1990 yılına kadar böyle bir olayı önceden görerek hazır olması gerekirken, sonuç istenilen gibi olmamıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise, Türkiye Cumhuriyeti; ABD'nin II. Körfez Savaşı'na girişmesi ve dolayısıyla Irak'ı işgali öncesi Türkiye'de üslenerek bir kuzey cephesi açmak istemesi, Türk askerinin Irak'a girmesine TBMM tarafından izin verilmemesi gibi nedenlerden ötürü, Irak'ın yeniden yapılanmasında söz sahibi olma şansını kaybetmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Irak politikası, PKK üzerine kurulmuş bir politikadır. Bu politika hem birbirini izleyen, hem de bir arada yürütülmeye çalışılan üç ana parçadan oluşmaktadır: Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, yani Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının önlenmesi, Türkiye'nin meşru güvenlik endişeleri ve bölgedeki Türkmenlerin ezilmesinin önlenmesi. Bu politikaların biri taktik, diğeri stratejik olmak üzere iki temel amacı vardır: PKK'yı askeri çözümle yok etmek ve bölgede PKK'ya yarayan iktidar boşluğunu engellemek: Askeri çözüm politikası gereğince Türkiye, PKK'nın Türkiye'ye sızmasını önlemek için 1980

yılından günümüze çok sayıda sınır ötesi operasyon yapmıştır. ABD'nin bu operasyonlara göz yumması karşılığında Türkiye de bir dönem Çekiç Güç'e göz yummak zorunda kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, ikinci amacını gerçekleştirmek için Kuzey Iraklı Kürt grupları güçlendirerek PKK'nın bölgede etkin olmasını önleme stratejisini uygulamış, ancak bu gruplardan sürekli ihanet görmüştür. Esasen Türkiye, Irak'taki iktidar boşluğunu engellemek için bu gruplara destek vermiş, ancak II. Körfez Savaşı'ndan sonra bu Kürt gruplar tamamen Türkiye'nin kontrolünden çıkmıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti, elindeki en önemli kozu da II. Körfez Savaşı'nda yitirmiştir. 2003 yılından beri ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin Irak kaynaklı sorunlarının muhatabı, dost ve müttefiki olduğu, 50 yıldır NATO içinde askeri ittifakta bulunduğu ABD'dir. ABD, Irak'ı işgalinde istediği desteği Türkiye'den alamayınca KDP ve KYB ile işbirliğine gitmiş ve sonuç olarak Kürtler, Irak yönetiminden günümüz itibarıyla önemli mevkilere gelmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar

AKFİRAT, Adnan, **Özel Savaş**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.

AKGÜL, Suat ve Sait UZEL, **Musul-Kerkük Harekatı**, Berikan Yayıncılık, Ankara 2001.

AKŞİN, Abdulhalat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

ANDERSON, Sean ve Stephen SELOAN, **Historical Dictionary of Terrorism**, Scarecrow Press, New Jersey, 1995.

ARI, Tayyar, **Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1996.

_____; **Irak İnan ABD ve Petrol**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

_____; **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Diplomasisi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

ARMAĞAN, Mustafa, **Abdülhamit'in Kurtlarla Dansı**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2006.

AYDIN, Ahmet, **Kürtler PKK ve Abdullah Öcalan**, KİYAP Yayınları, Ankara, 1992.

AYDIN, Mesut, **Türkiye ve Irak Hududu Meselesi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

BALLI, Rafet, **Kürt Dosyası**, Cem Yayınları, İstanbul, 1992.

BERKEY, J. Henry ve E.Graham FULLER, **Turkey's Kurdish Question**, Scarecrow Press, Lanham, 1998.

BİLEN, Özden, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, TESAV Yayınları, İstanbul, 1996.

BÖLÜKBAŞI, Deniz, **1 Mart Vakası, Irak Tezkeresi ve Sonrası**, Doğan Kitapları, İstanbul, 2008.

BRUINSEN, Martin Van, **Ağa, Şeyh, Devlet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

CANATAN, Yaşar, **Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

CEVİZOĞLU, Hulki, **Amerika'nın Körfez Savaşı**, Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara, 2003.

DEMİRCİ, Fazlı, **İrak Türklerinin Dünyü Bugünü**, Ankara, 1991.

DEMİRKIRAN, Sami, **PKK, Olaylar, Belgeler, Hatıralar..**, Kipa Yayınları, İstanbul, 2008.

EFEĞİL, Ertan, **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2002.

EROĞLU, Cevat, **İsrail'in Beka Stratejisi ve Kürtler**, Sayfa Yayınları, İstanbul, 2003.

ERSEVER, Ahmet Cem, **Kürtler PKK ve Abdullah ÖCALAN**, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2007.

FROMKIN, David, **A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East**, Henry Colt and Co. Press, New York, 1989.

GILBERT, Martin, **The First World War**, Holt Paperbacks, Londra, 2004.

GÖZEN, Ramazan, **Amerikan Kışkacında Dış Politika, Körfez Savaşı-Turgut Özal ve Sonrası**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.

HÜRMEZLÜ, Erşat, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve Ömer KÜRKCÜOĞLU, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitapevi, İstanbul, 1996.

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1987.

KAYAR, Mustafa, **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

KAYMAZ, Şerif, **Musul Sorunu**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003.

KAYNAK, Mahir ve Ömer Lütfi METE, **Derin PKK**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

KAYNAK, Muhteşem, **İraklı Sığınmacılar ve Türkiye**, Tanmak Yayınları, Ankara, 1992.

KEEGAN John, **İrak Savaşı ve Türkiye**, Marka Yayınları, İstanbul, 2005.

KOCAOĞLU, Mehmet, **Ortadoğu**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

KOÇSOY, Şevket, **Irak Türkleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.

KOLOĞLU, Orhan, **Avrupa Kışkacında Abdülhamit**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

KOLUMAN, Aziz, **Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri**, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

KÖYMEN, Mehmet Altan, **Tuğrul Bey ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.

KİRİŞÇİ, Kemal ve Gareth WINTROW, **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.

MARCUS, Aliza, **Blood and Belief, The PKK and the Kurdish Fight for Independence**, New York University Press, New York, 2007.

MERAY, L. Seha, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1978.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası Cilt II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

_____; **“Kalkık Horoz” Çekiç Güç ve Kürt Devleti**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

ÖCALAN, Abdullah, **Bir Halkı Savunmak**, Çetin Yayınları, İstanbul, 2004.

ÖKE, Mim Kemal, **Musul - Kürdistan Sorunu (1918-1926)**, İz Yayınları, İstanbul, 1995.

_____; **Musul Meselesi Kronolojisi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987.

ÖZCAN, Ali Kemal, **Turkey's Kurds, A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan**, Routledge Taylor and Francis Group, Oxon, 2006.

ÖZKAN, Tuncay, **CIA Kürtleri, Kürt Devletinin Gizli Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

_____; **Entrikalar Savaşı**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.

_____; **Abdullah ÖCALAN Nasıl Veridi? Nasıl Yakalandı? Ne Olacak?**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

SAATÇİ, Suphi, **Irak'ta Türk Varlığı**, Tarih Araştırmalar ve Dokümantasyonlar Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

SAMANCI, Aziz Kadir, **Irak Türkmenlerinin Siyasi Tarihi**, Bağdat, 1999.

SANCAK, Can, **Doğu Yakasının Hikâyesi, Körfez, Kürtler ve Sonrası**, Nüans Yayınları, İstanbul, 1992.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih; 1918 ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1989.

SİLLELİ, Turan, **Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Türk Dış Politikasının Analizi**, DER Yayınları, İstanbul, 1998.

ŞİMŞİR, Bilal, **Lozan Telgrafları I, (1922-1923)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

TİRYAKİ, Orhan, **Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994.

TÜRKMEN, Zekeriya, **Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922 - 1925)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

TURAN, Mustafa, **II. Abdülhamit Ulu Hakan mı Kızıl Sultan mı?**, Elit Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

TURGUT, Hulusi, **Barzani Olayı**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2008.

UĞUR, Ahmet, **İdris-i bitlisi ve şükri-i bitlisi**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1991.

ULUĞBAY, Hikmet, **İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003.

VATANDAŞ, Aydoğan, **ASALA Operasyonları, Aslında Ne Oldu?**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.

YAMANER, Şerafettin, **Misak-ı Milli ve Musul Sorunu**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 2000.

YALÇIN, E. Semih, **Misak-ı Milli ve Lozan Belgelerinde Musul Meselesi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

YALÇIN, Hasan, **Ngolar**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

YAVİ, Ersal, **Hedefteki Adam Saddam**, Yazıcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

YAVUZ, Turan, **ABD'nin Kürt Kartı**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003.

YEŞİLBURSA, B.Kemal, **The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East 1950-1959**, Routledge, London-New York, 2005.

YILDIZ, Yavuz Gökalp, **Global Stratejide Ortadoğu**, DER Yayınları, İstanbul, 2000.

Makaleler

AKKOYUNLU, Ziyat, "Irak Türk Edebiyatı", **Türkler 20. Cilt**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

AKRAMİ, Rıza, "Zusammenarbeit Zwischen den Staaten des CENTO-Paktes auf politischem, wirtschaftlichem und kulturellem Gebiet und deren Schwierigkeiten in der jüngsten Zeit", **Dissertation an der universitat zu**, Bonn 1970.

AYDIN, Rabia Kocaman, "Irak Türklerinin Sosyal Hayatı", **Türkler 20. Cilt**, Ankara 2002.

AYTEMİZ, Levent ve Timuçin KODAMAN, "Sınırtaşın Sular Kavramı ve Türkiye-Suriye İlişkileri", **TMMOB Su Politikaları Kongresi (2. Cilt)**, Ankara, 2006.

BAŞARAN, Nuray, "Derin Sohbet Yazı Dizisi", **Akşam Gazetesi**, 8 Ocak 2005.

BÖRKLÜ, Meşkure Y, "Lozan Sonrası Irak Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri", **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 15, Güz 2000.

ÇETİNSAYA, Gökhan, "Iraktaki Yeniden Yapılanma Senaryolarının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler", **Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu** Sonuç Bildirisi Metni, Ankara, 2005.

DÖRTKARDEŞ, Faruk, "Devletsiz Kürtlerin Parlamentosu Açıldı", **Milliyet**, 5 Ekim 2002.

ESİN, Necmettin, "Irak Türkleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1976.

HASAN, Mazin, “Türkmenler, Türkiye-Irak”, **Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 4, s.184, Kış 2003.

KOCAOĞLU, Mehmet, “Petrolün Kuzey Irak’ın Oluşumunda Oynadığı Rol”, **Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı**, Ankara, İlkbahar 1996.

MARUFOĞLU, Sinan, “Irak Türkleri”, **Türkler 20. Cilt**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

MAZİN, Hasan, “Türkmenler ve Kuzey Irak”, **Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C. 9, Sayı 4, Kış 2003.

NAKİP, Mahir, “Irak Türklerinin Meselesine Nasıl Bakılmalı?”, **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996.

NISSEN, J. Hans, **Ana Hatlarıyla Mezopotamya**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004.

OLSEN, Robert, “The Kurdish Question and Turkey’s Foreign Policy, 1991-1995: From the Gulf War to the Incursion Into Iraq”, **Journal of South Asian and Middle eastern Studies**, 19:5, London, 1995.

ÖYMEN, Örsan Kunter, “Çekiç Savaşa Götürür”, **Milliyet**, 18 Temmuz 1991.

ÖZ, Dilek Elvan, “Sınıraşan Su Kavramı ve Bazı Örnekler Işığında Fırat ve Dicle için Bir Paylaşım Planı”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi (2. Cilt)**, Ankara, 2006.

ÖZDAĞ, Ümit, “Türkiye Irak’ta Ne Yapmalı?”, **Radikal**, 23 Şubat 2002.

_____; “PKK ve Kuzey Irak”, **Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı**, ASAM Yayınları, Ankara, İlkbahar 1996.

_____; “Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Krizi”, **Stratejik Analiz Dergisi**, ASAM Yayınları, Sayı:40, Ağustos 2003.

ÖZDEMİR, Hikmet, “Irak’ın Doğuşu ve Lozan’da Kurtlarla Dans”, **Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı**, ASAM Yayınları, Ankara, İlkbahar 1996.

ÖZMEN, Hasan, “Kuzey Irak’taki Kürt Partileri Arasındaki İhtilafların Nedenleri”, **Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel Sayısı**, ASAM Yayınları, Ankara, İlkbahar 1996.

PARASİTİLİ, Andrew T., “Iraq’s Military Containment of Iran”, **Journal of South Asian and Middle East Studies**, Vol 13, 1989 Fall/Winter.

RADU, Michael, “The Rise and Fall of the PKK”, **ORBIS**, JAI Press, Greenwich, 2001.

SEVMİŞ, Ali ve İlhan SELVİ, “Mehmetçik Kuzey Irak’ta”, **Milliyet**, 20 Mart 1995.

SEZER, Ayten, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1999.

UMAR, Osman Ömer, “İngilizlerin Musul’da Özdemir, Şeyh Mahmud ve Aşiretlere Karşı Politikası”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl 27, Sayı 52, Şubat 2002.

YALÇIN, Soner, “Sınırötesi Operasyon Meselesini Okuma Kodları”, **Hürriyet**, 8 Temmuz 2007.

YILMAZ, Hasan, “Irak’ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Sayı 36, Nisan 2003.

_____; “Kuzey Irak’ta Ortak Yönetimin Geleceği”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Sayı 74, Haziran 2006.

YILMAZ, Mustafa, “İngiliz Kamuoyu ve Türk Dış Politikası 1922-1938”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl 25, Sayı 49, Ağustos 2000.

_____; “British Opinion and the Turkish Foreign Policy (Fremo Lausanne to Mosul: 1923-1926)”, **Kahire Üniversitesi Şarkiyat Araştırmaları Merkezi Dergisi**, Kahire, 2003.

Tezler

ANZERLİOĞLU, Yonca, **Nasturiler ve 1924 Yılı Ayaklanması**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.

ATAK, Ümit Ayşe, **Körfez Krizinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1997.

ÇITAK, Celal, **Sir Mark Sykes Hayatı ve Ortadoğu’daki İngiliz Politikasının Şekillenmesindeki Rolü**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997.

EREN, Murat, **Körfez Savaşı Sonrası Irak Türkleri**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.

KOÇOĞLU, Naci, **Güneydoğuda Terör ve Türkiye Cumhuriyeti'nin PKK'ya Karşı Yürüttüğü Mücadele**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

KÖKYAY, Ferhat, **1923'ten Günümüze Türkiye Cumhuriyeti'nin Petrol Yatırım Politikaları**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

ULUTAŞ, Alptan, **1. ve 2. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

Diğer Kaynaklar

İnternet Kaynakları

http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/musul/1b_b12.htm

(10.11.2006)

<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/lausanne.htm> (21/10/2008)

<http://www.kerkuk.net/kurumsal/?dil=1055&metin=6> (21/08/2008)

<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II8.pdf> (12/11/2008)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Bandung_Konferans%C4%B1 (11/07/2008)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Birle%C5%9Fik_Arap_Cumhuriyeti

(14/07/2008)

http://sosyalbilgilerci.blogcu.com/orta-dogudaki-islami-baas-hareketi-nedir_20343371.html

<http://tr.wikipedia.org/wiki/MTTB> (03/09/2008)

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Camp_David_S%C3%B6zleşmesi_\(1978\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Camp_David_S%C3%B6zleşmesi_(1978)) (04/09/2008)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/KDP> (05/10/2008)

<http://www.afyonarim.gov.tr/su/suurunleri/turkiye2.htm> (13/09/2008)

<http://www.tasam.org/index.php?altid=76> (01/09/2008)

www.atin.org (11/09/2008)

<http://gazeteilann.wordpress.com/2008/02/11/cifte-cevreleme-politikasi-dual-double-containment-policy/>

<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=rogue%20states>

http://ourworld.compuserve.com/homepages/Harvey_Morris/kdp.htm (21/09/2008)

http://www.globalsecurity.org/military/ops/desert_strike.htm (12/09/2008)

http://www.usakgundem.com/pdfs/USAK_PKK_Kronoloji.pdf (21/10/2008)

http://www.usakgundem.com/pdfs/USAK_PKK_Kronoloji.pdf (02/10/2008)

http://www.usakgundem.com/pdfs/USAK_PKK_Kronoloji.pdf (09/10/2008)

Yazılı Basın

Milliyet Gazetesi

Akşam Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Sabah Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Turkish Daily News

EKLER**EK-1:****TBMM KARARI****Güvenliğimizin Sağlanması İçin Silahlı Kuvvetlerin Yurt İçinde ve Dışında Kullanılmasına İzin Verilmesi Hakkında Karar****Karar No: 107****Karar Tarihi : 12.8.1990****Resmi Gazete: 14.8.1990 - 20605**

Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında meydana gelen ve ülkemizi yakından ilgilendiren olaylar sebebiyle, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmesi muhtemel gelişmeler karşısında, Anayasanın 117'nci maddesine göre milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Yüce Meclise karşı sorumlu bulunan Hükümete; Ülkemize bir tecavüz vukuu halinde derhal mukabele edilmesi maksadına münhasır olarak, savaş hali ilanı, Silahlı Kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 12.8.1990 tarihli 126'ncı Birleşiminde kararlaştırılmıştır.

EK-2

TBMM KARARI**Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine ve
Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunmasına,
Bu Kuvvetlerin Kullanılmalarına
İzin Verilmesine Dair****Karar No: 126****Karar Tarihi : 17.1.1991****Resmi Gazete: 17.1.1991 - 20758 m**

Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi sebebiyle öncelikle Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisi için 678 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararını desteklemek ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak, kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde korumak ve kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere; lüzum, hudut, şümül ve zamanı Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, bu kuvvetlerin kullanılmasına Anayasanın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 17.01.1991 tarihli 66'ncı Birleşiminde kararlaştırılmıştır.